

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

MODERN DÜNYADA KLASİK BİR SÜNNİ YAKLAŞIM OLARAK
HABEŞİLİK VE TÜRKİYE'DEKİ DURUMU

BÜŞRA KARASU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2022

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

MODERN DÜNYADA KLASİK BİR SÜNNİ YAKLAŞIM OLARAK
HABEŞİLİK VE TÜRKİYE’DEKİ DURUMU

BÜŞRA KARASU

Danışman: Prof. Dr. İsmail ŞIK

Jüri Üyesi: Doç. Dr. İbrahim KAPLAN

Jüri Üyesi: Dr. Fatmanur ALİBEKİROĞLU EREN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2022

ukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu alışma, jürimiz tarafından Temel İşlam Bilimleri Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. İsmail şIK
(Danışman)

ye: Doç. Dr. İbrahim KAPLAN

ye: Dr. Fatmanur ALİBEKİROĞLU EREN

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen ğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

24/01/2022

Prof. Dr. Yıldırım Beyazıt NAL
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, izelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
 - Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
 - Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
 - Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
 - Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,
- bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. 24 / 01 / 2022

Büşra KARASU

ÖZET

MODERN DÜNYADA KLASİK BİR SÜNNİ YAKLAŞIM OLARAK HABEŞİLİK VE TÜRKİYE'DEKİ DURUMU

Büşra KARASU

Yüksek Lisans Tezi, Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. İsmail ŞİK

Ocak 2022, 89 sayfa

Abdullah el-Habeşî, Habeşistan'ın Herer şehrinde 1910 yılında Müslüman bir ailede dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini doğduğu şehirde aldıktan sonra Habeşistan'ın farklı şehirlerine ve bölgelerine ilim öğrenmek için çeşitli yolculuklar yapmıştır. Aldığı eğitimlerden ve yaptığı yolculuklardan sonra Etiyopya ve Somali civarında tanınır hale gelmiş, bu durum Herer'in müftüsü gibi itibar görmesine sebep olmuştur.

Habeşî'nin düşünceleri, içinde yaşadığı siyasal yapıyla çoğu zaman ters düşmüş, bundan dolayı Habeş kralı tarafından 1947 yılında ülkeden uzaklaştırılmıştır. 1950 yılında Beyrut'a geldikten bir süre sonra el-Ezher Üniversitesi'nin Lübnan'daki şubesi tarafından bir şeyh olarak kabul edildiği için Lübnan'da ciddi taraftar kitlesi kazanarak birçok alanda faaliyetlerine başlamış ve fikirlerini yaymıştır. Habeşîler Cemaatinin şeyhi ve lideri olarak ünlenen Habeşî, 2 Eylül 2008 yılında doksan sekiz yaşındayken Beyrut'taki evinde vefat etmiştir.

Habeşî kendisinin ve cemaatinin Ehl-i Sünnet'e mensup olduklarını ve bulunduğu coğrafyada yaşayan radikal İslâmî grupların aşırı şiddet söylemlerinden farklı bir yol izlediklerini belirterek bu kitle tarafından tepkileri üzerine çekmiştir. Cemaat günümüzde hem Lübnan'da hem de Dünya'nın farklı ülkelerinde dernekler aracılığı ile faaliyetlerine devam etmektedir. Türkiye'de ise Hıdır Yeşilyurt liderliğinde faaliyetlerini sürdüren cemaat, Habeşî'nin kitaplarını Türkçe'ye çevirerek taraftarlarına sunmakta ve fikirlerini ortaya koymaktadır. Cemaat çeşitli yayın kuruluşları ve dernekler aracılığı ile ülkemizde faaliyetlerine devam etmekte ve taraftar kitlesini arttırmaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Abdullah el- Hererî el- Habeşî, Habeşîler Cemaati, Lübnan, Tevhid, Tekfir, Küfür, Akaid, Çağdaş İslâmî Akımlar.

ABSTRACT

IN THE MODERN WORLD CLASSIC APPROACH AS A SUNNI HABEŞİLİK AND SITUATION IN TURKEY

Büşra KARASU

Master Thesis, Department of Main İslâm ic Sciences

Supervisor: Prof. Dr. İsmail ŞİK

January 2022, 89 pages

Abdullah el- Habeşî was born too Muslim family in Herer in Abyssinion in 1910. It is noticed that after his first aducation in the city he was born, he traveled to different cities and regions in Abyssinion to learn wisdom and science. After his educationsand journeys, he became known around Ethopia and Somali, which was the reoson that he was respected as mufti of Herer.

As Habeşi's thought were mostly contrary to the political structure at that time, he was suspended by the Abyssinion King in 1947. After he come to Beirut in 1950, he was accepted as a sheikh by the branch Office of Azhar University in Lebenon, where he gained a serious crowd of supportes and started his activities and spread his ideas. Getting fame as the sheikh and leader oof Ahbaş Congregation, Habeşi died in his house in Beirut at the age of 98 on 2 September 2008.

Habeşi indicated that he himself and his congrehation were members of people of Sunnah and followed a different way than the extreme violence discourse of jihadi/Islamic groups which drew than reachion by these groups. The Congregation continues its activities through associations in Lebnon and diffirent countries in the world. In Turkey, th congregation continue its activities under the leadership of Hıdır Yeşilyurt, by presenting the Turkish translation of Habeşi's book and revealinghis ideas. The Congregation is trying to increase its number of supporters with preceeding its activities through different broad casting organisations and associations.

Keywords: Abdullah el-Hererî el-Habeşî, Ahbash, Habeşîler Congregation, Lebenon, Tawhid, Takfir, Denial, Akaid, Contemporary İslamic Movements.

ÖN SÖZ

Peygamberin vefatından sonra toplumda devleti kimin yöneteceği ve halifenin nasıl seçileceği gibi problemler Müslümanlar arasında siyasi ayrılıkların çıkmasına sebep olmuştur. Siyasi meseleler neticesinde iman-amel ilişkisi, büyük günah işleyenlerin iman bakımından durumu, savaşa katılanların dinden çıkıp çıkmadığı gibi itikadî problemler gündeme gelmiş, böylece Müslümanlar arasında mezhep ya da fırka adıyla anılan çeşitli gruplar ortaya çıkmıştır. İslam Mezhepleri Tarihçiliği, İslam'ın ilk dönemlerinde ortaya çıkan “Klasik Dönem Mezhepleri” olarak adlandırılan bu tür mezhepleri incelerken, “Çağdaş Dini Akımlar” günümüz İslam dünyasında Müslümanlar arasında ortaya çıkan oluşumları konu edinmektedir.

Peygamberin ölümünden sonra İslam'ın ilk dönemlerinde ortaya çıkan ve kendi zamanındaki problemlere çeşitli çözümler sunan klasik dönem mezhepleri İslam dünyasının geneli tarafından sonraki yüzyıllarda da kabul görmüş ve çoğu varlığını sürdürmüştür. Ancak İslam âleminde özellikle 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan siyasi ve iktisadi alanlar başta olmak üzere hemen her alanda başlayan gerileme süreci, Müslümanların eski gücüne kavuşmasını sağlama amacıyla dönemin bazı ilim ve fikir adamlarını farklı çözümler aramaya yönlendirmiştir. Bu kişiler Müslümanları ihya ve ıslah etmek amacıyla siyasal ve entelektüel faaliyetlere girişmiş, bunların sonucunda ise bazıları şahsi olmaktan çıkarak 20. yüzyılda İslam dünyasının düşünce ve siyasetinde etkili olan organize hareketlere dönüşmüştür. Bu grupların bir kısmı İslam'ın geleneksel mirasına tutunarak yeniliğe mesafeli dururken, bir kısmı geleneği ciddi bir şekilde sorgulayıp reddederek modern bir reformculuğa girişmiştir. Bazı hareketler ise bu iki tarz arasında bağdaştırıcı bir yol geliştirmiştir. Söz konusu bu Çağdaş Dini Akımlar Müslüman coğrafyada etkilerini hala sürdürürken, Batılı araştırmacıların da dikkati bu gruplara yönelmiş ve küreselleşen dünyada bu grupların yaşam tarzı İslam'ın kendisiymiş gibi tüm toplumlara yansıtılmış ve yansıtılmaya devam etmektedir.

Çalışmamıza konu olan Habeşîler Cemaati de bu akımlardan biri olarak karşımıza çıkmakta ve kurucusu Abdullah el-Habeşî ile birlikte cemaatin durumu batılı araştırmacılarca dikkatleri üzerine toplamaktadır. Ülkemizde de aktif olarak faaliyetleri bulunan bu grubun objektif olarak ele alınması ve diğer İslâmî gruplar tarafından cemaate yönelik yapılan eleştirilerin gerçeği yansıtıp yansıtmadığı problemleri ile yola

çıktığımız bu çalışma cemaatin îtikadî meselelere karşı tutumlarını genel olarak ortaya koymaktadır. Çalışmamızda cemaatin kurucusu olan Habeşî'nin hayatı, eserleri, eğitimi, îtikadî meseleler ile ilgili görüşleri, yaşadığı coğrafyadaki radikal İslâmî gruplara karşı tutumuyla birlikte, Habeşîler cemaatinin kuruluşu, hedefleri, önde gelen şahsiyetleri, siyasi faaliyetleri, günümüzdeki durumu ve Türkiye'de yaptığı faaliyetlerden bahsedilmektedir. Cemaatin İslam dışı bir grup olduğu ve İslam'a aykırı görüşlerinin bulunduğu iddiaları göz önünde bulundurularak ortaya konmaktadır.

Akademik bilgi birikimi ve bakış açısıyla konunun belirlenmesinden çalışmamızın içeriğinin oluşturulup tamamlanmasına kadar desteğini esirgemeyen kıymetli danışman hocam Prof. Dr. İsmail ŞİK'a, dil bilgisi ve tercüme yeteneğinden çokça istifade ettiğim değerli dayım İbrahim Halil TUNA'ya, her zaman yanımda olan ailem ve eşime emeklerinden dolayı teşekkür ederim. Çalışmamız Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından SYL-2020-12775 proje numarası ile desteklenmiştir.

Büşra KARASU

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Önemi	1
2. Araştırmanın Yöntemi	2
3. Araştırmanın Konusu, Problematiği, Kapsamı ve Sınırları	3
4. Kaynakların Tanıtımı	4

BÖLÜM I

ABDULLAH EL-HABEŞÎ'NİN HAYATI VE GÖRÜŞLERİ

1.1. Abdullah el-Habeşî'nin Hayatı	6
1.1.1. Adı ve Nesebi.....	6
1.1.2. Doğumu, Yetiştirdiği Ortam ve Vefatı.....	6
1.1.3. İlmi Kişiliği.....	8
1.1.4. Hocaları.....	11
1.1.5. Eserleri	12
1.1.6. Eserlerinde Kullandığı Metot.....	14
1.2. Abdullah el-Habeşî'nin Görüşleri.....	15
1.2.1. Tevhid ve Şirk.....	16
1.2.2. İman, İslam, Küfür ve Ridde/İrtidâd.....	33
1.2.4. Ahiret İnancı ve Rü'yetullah.....	42
1.2.5. Kader ve Kazâ.....	46
1.2.6. Nübüvvet, Şefa'at, Tevessül ve Teberrük	50
1.2.7. İctihad, Taklit ve Bid'at	57
1.1.8. İbn Teymiyye ve Vehhâbîlere Karşı Tutumu	59

BÖLÜM II**HABEŞİLER CEMAATİ VE TÜRKİYE’DEKİ DURUMU**

2.1. Ahbaş/Habeşler Cemaati	63
2.1.1. İsimlendirme	63
2.1.2. Önde Gelen Şahsiyetleri	64
2.1.3. Kuruluşu ve Hedefleri.....	65
2.1.4. Siyasi Faaliyetleri	69
2.1.5. Yayın Faaliyetleri	72
2.1.6. Günümüzdeki Durumu	73
2.2. Habeşler Cemaati’nin Türkiye’deki Durumu	74
 SONUÇ	83
KAYNAKÇA.....	86

KISALTMALAR

b.	: Bin, ibn
bkz.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
DEM Yay.	: Değerler Eğitimi Yayınları
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
MÜİFV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
ö.	: Ölüm
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
ss.	: Sayfa aralığı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
ter.	: Tercüme
TYEKB	: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
v.dğr.	: Ve diğerleri
vd.	: Ve devamı
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

1. Araştırmanın Önemi

Habeşîler cemaati, Habeşî tarafından Lübnan'da kurulmuştur. Uluslararası düzeyde gerek akademik çalışmalarda gerekse ansiklopedik çalışmalarda kısmen de olsa bu İslâmî akımdan bahsedilmektedir. Ancak yapılan araştırmalarımız sonucunda Türkiye'de, Habeşîler cemaati ve kurucusu Habeşî hakkında bir doktora semineri ve makalenin dışında yapılmış herhangi bir araştırmanın olmadığı görülmüştür. Araştırmamız konuyla ilgili ülkemizde yapılan ilk tez olması ve konu hakkında müstakil bir çalışma olması sebebiyle önemlidir.

Habeşîler cemaatinin İslam Mezhepleri Tarihi bilim dalının yöntemiyle detaylı bir şekilde incelenerek ele alınması alan için önemli bir kazanç sağlayacak ve cemaatin tanınması açısından faydalı olacaktır. Ayrıca konu hakkında yapılan müstakil bir çalışmanın neredeyse olmaması, yapılan çalışmalarda cemaatin Türkiye'deki durumu ve mensupları hakkında bilginin bulunmaması çalışmamızın özgünlüğünü ortaya koymaktadır.

Hiçbir fikir, eylem, insan veya toplum var olduğu, yaşadığı şartlardan bağımsız düşünülemez. Her düşünce geliştiği şartların izlerini taşır. Yaşadığı kültürün maddi-manevi öğelerini barındırır. İncelediğimiz cemaat ve liderine yönelik çalışmaların genellikle fikirlerinin reddedilmesi düşüncesiyle eleştirel olarak yapıldığı görülmektedir. Çalışmamızda betimleyici bir yöntem kullanılacağı için cemaatin fikirlerinin objektif olarak ele alınması ülkemizde de faaliyet gösteren bu kesimin toplum tarafından doğru tanınması için önem taşımaktadır. Habeşîler Cemaatinin doğru tanıtılması ile toplumsal ön yargıların ortadan kalkabileceği ve cemaat mensuplarına karşı oluşabilecek taassubun da önüne geçebileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda araştırmamızın önemi daha çok artmakta ve akademik çalışmalarda ülkemizde kısa süre önce faaliyete başlayan bu cemaat için araştırmamız tanıtıcı bir rol oynamaktadır.

2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmamız nitel araştırma kapsamına girmektedir. Bu sebeple konu ile ilgili diğer çalışmalar (tez, makale, kitap vb.) incelenecektir. Araştırmamız boyunca yansızlık ilkesi göz önünde bulundurulacak ve tezimiz objektif olarak kâleme alınacaktır.

Araştırmamıza konu olan bu cemaat önce kendi kaynaklarından sonra diğer kaynaklardan incelenerek objektif bir şekilde okuyucuya sunulmaya çalışılacaktır. Mezhepler tarihinin mezhepleri ele alırken kullandığı yöntem bilimsel yöntemin temel esaslarından biri olan betimleyici (resmedici) yöntem olduğundan, tezimize konu olan bu cemaatin özellikle görüşleri ortaya koyulurken; doğru ya da yanlış, hak ya da bâtil olup olmadığı hakkında yorum yapılmayacak, hangi görüşlere sahip olduğu ifade edilmekle yetinilecektir. Ayrıca hiçbir fikir; tarihi, sosyal, coğrafi ortamdan bağımsız olmayacağı için fikir-hadise irtibatı çerçevesinde problem incelenecektir. Fikir-hadise irtibatı; bir fikrin veya inancın varlığını ve sosyal, siyasi, ekonomik ve dini hadiselerde bu fikrin tezahürlerinin zaman-mekan bağlamı göz önünde bulundurularak tespit edilmesi demektir. Mezhepler tarihinde ise herhangi bir mezhebin tarih sahnesine çıkmasında etkili olarak gösterilen hadiselerle o mezhebi diğer meheplerden farklı kılan ilk fikirlerinin ve etkilerinin araştırılarak bu ikisi arasında bir ilişkinin var olup olmadığını ortaya koymak demektir. Bu fikirden hadiseye-hadiseden fikre işleyen bir yöntemdir.¹ Çalışmamıza konu olan şahsın fikirlerinin hangi tarihsel süreçte ve olaylarla bağlantılı olarak geliştiği önem arz ettiği için fikir-hadise irtibatı çerçevesinde mesele ortaya konacaktır.

Çalışmamızda şahıslar üzerinde derşinleşme ilkesinde uygulanacaktır. Şahıslar üzerinde derinleşme ilkesi; şahsın doğumundan başklayarak yetiştiği kültürel ve içtimai muhiti, fikri ve siyasi bağlantıları, eserleri ve itikadî siyasi zümrelerleolna ilişkilerinin oluşturduğu tarihsel kişiliği ile sonradan kendisine yüklenilen menkabevî kişiliği ayrı ayrı incelemektir.² Çalışmaya konu olan şahıs her iki yönüyle de ele alınacak ve objektif şekilde sunulacaktır.

Bu çalışma ikincil araştırma tarzında yapılmış literatür taramasıdır. Çalışmanın objektifliğini arttırmak adına ulusal ve uluslararası literatür araştırmaları yapılmış olup, doküman toplama yöntemi uygulanmıştır. Araştırmamızda kullanılacak eserlerin büyük

¹ Kutlu, Sönmez, *Tarihsel Din Söylemleri Üzerine Zihniyet Çözümlemeleri*, Otto Yayınları, Ankara 2020, s. 406.

² Kutlu, *Tarihsel Din Söylemleri Üzerine Zihniyet Çözümlemeleri*, s. 409.

kısımının mezhep mensuplarınca yazılmış olduğu dikkate alınarak kaynak kritiği yöntemi ile eserler tetkik edilecektir. Kaynak kritiği; mevcut kaynakların iç ve dış tenkitler göz öünde buundurularak metnin o döneme aidiyeti ve verdiği bilginin doğru olup olmadığına emin olmaktır. Araştırmada kullanılan kaynakların; incelediği olay, fikir, fırka ve şahıslara bizzat şahit olan birinci el kaynak mıdır? Eser gerçekten müellifine mi aittir? Eğer aitse, eser daha sonraki yazarlar veya müstensihler tarafından sansüre uğramış mıdır? Konuyla ilgili verilen bilgiler tarihi kaynaklarca doğrulanmakta mıdır? Eser hangi noktalarda güvenilirdir? gibi kriterler belirlenerek kaynak kritiği yapılırken bunlar üzerinde durulması gerekmektedir.³

Çalışmamızda öncelikle konu hakkında alt yapıyı oluşturabilmek açısından teze konu olan şahsın kim olduğu, ilmi kişiliği, hocaları, eserleri ve görüşleri ortaya konacaktır. Daha sonra tezin ikinci kısmında Cemaatin teşekkül süreci, amacı, yayın faaliyetleri, siyasetle ilişkisi, günümüzdeki durumuna değinildikten sonra Cemaatin Türkiye'deki etki alanı ve son durumu detaylı olarak ele alınacaktır.

3. Araştırmanın Konusu, Problematiği, Kapsamı ve Sınırları

Araştırmamızın amacı; Habeşîler cemaatini, kurucusunu ve Türkiye'deki etki alanlarını ortaya çıkarmaktır. Araştırmamızda; Habeşîler cemaati kimdir? genel problemi altında;

Habeşî kimdir?

Habeşî'nin görüşleri nelerdir?

Habeşî'nin eserleri nelerdir?

Habeşîler cemaati nasıl kurulmuştur?

Habeşîler Cemaati'nin Türkiye'deki etki alanları nedir?

gibi çeşitli alt problemleri inceleyerek cemaatin mezhepler tarihi açısından ele alınması ve bu konuda yeterli çalışma bulunmayan alana katkı sağlanması hedeflenmektedir.

³ Kutlu, *Tarihsel Din Söylemleri Üzerine Zihniyet Çözümlemeleri*, s. 404.

Araştırmamızın konusu ile ilgili yurt dışında sınırlı çalışmalar yapılmış olması ve Türkiye’de bu durumun akademik olarak sadece bir makaleyle sınırlı olması sebebiyle konu yapılan bu çalışmalar doğrultusunda ele alınacaktır. Araştırmaya konu olan Habeşî’nin hem îtikâdî hem fikhî görüşleri bulunmakla beraber çalışmamızda bu şahsın îtikâdî görüşleri incelenecektir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde inceleyeceğimiz cemaatin Türkiye’deki durumu cemaat mensuplarından Hıdır Yeşilyurt ve Hıdır Kartal’ın kitaplarından hareketle incelenecektir. Ayrıca medya ve internet aracılığıyla taraftarlarına ulaştıkları görüşleri dikkate alınacak ve herhangi bir konuda cemaat lideri Habeşî’den farklı bir görüş ileri sürmedikleri takdirde bu kişilerin görüşleri detaylı olarak incelenmeyecektir.

4. Kaynakların Tanıtımı

Çalışmamızda cemaatin kurucusu olan Habeşî’nin kitapları temel alınarak cemaatin görüşleri incelenecektir. Habeşî’nin kitapları incelendiğinde genellikle fikhî konularda bilgiler içerdiği görülmektedir. Çalışmamız cemaatin ve kurucusunun îtikâdî görüşlerini incelemek amacıyla yapıldığından Habeşî’nin *Sırâtü’l-Müstakim* adlı akaid alanında yazdığı müstakil eseri temel kaynak olarak kullanılacaktır. Bu kitapta tevhid, şirk, küfür, iman, kader, ahiret, nübüvvet konuları ayet ve hadisler çerçevesinde incelenerek taraftarlarına sunulmuştur. Bu bilgiler doğrultusunda çalışmamızda Habeşî’nin ve taraftarlarının îtikâdî olarak hangi görüşleri benimsediği ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ayrıca Habeşî’nin *Sarîhu’l Beyân Fi’r Reddi Alâ Men Hâlef el-Kur’ân* isimli kitabı da çalışmamızda kullanacağımız eserlerden birisidir. Kitap akaid konularını içeren bir çalışmadır. *Makâlâtü’s-Sünnîyye fî Keşfi Dalâlati Ahmed ibn Teymiyye* isimli kitaptan Habeşî’nin hayatı kısmında ve diğer meselelerde faydalanılmıştır. Bu kitap Ahmed ibn Teymiyye’nin (ö. 728/1328) fikirlerine yönelik bir reddiyedir. Bu kitapların dışında Habeşî’nin diğer kitaplarından da çalışmamızda faydalanılacaktır.

Çalışmamızda Habeşîler cemaati ile ilgili batılı araştırmacılar tarafından yapılan çeşitli makalelerden ve ansiklopedik çalışmalardan da faydalanılacaktır. A. Nizar Hamzeh ve R. Hrair Dekmejian tarafından yazılan “*A Sûfi Response to Political Islamism: Al-Aḥbāsh of Lebanon*” isimli makale Habeşî ve cemaati hakkında özellikle cemaatin tarihsel süreci ile ilgili bizlere kaynaklık eden bir çalışmadır. Ayrıca Namık Kemal Karabiber tarafından *Lübnan Merkezli Çağdaş İslâmî Bir Cemaat: Abdullâh el-*

Habeşî ve Habeşîler Cemaati isimli akademik çalışma da başvuracağımız diğer bir kaynaktır. Bu makale de Habeşî ve Habeşîler Cemaati ile ilgili bilgiler verilmektedir. Makale cemaat hakkında araştırma yaparken hangi kaynaklara başvurabileceğimiz konusunda bizlere yol göstermektedir.

BÖLÜM I

ABDULLAH EL-HABEŞÎ'NİN HAYATI VE GÖRÜŞLERİ

1.1. Abdullah el-Habeşî'nin Hayatı

1.1.1. Adı ve Nesebi

Habeşî'nin tam adı Ebû Abdurrahman Abdullah bin Muhammed bin Yusuf bin Abdullah bin Câmi' eş-Şeybî el-Abderî el-Kuraşî el-Herarî el-Habeşî'dir.⁴ eş-Şeybî nisbesi; Kureyş'ten Abdüddâr kabilesinden olan Şeybeoğullarından dolayı verilmiş olup, bunlar Kâbe'nin koruyucuları ve anahtarlarını taşıyanlar olarak tanınmaktadır.⁵ el-Kuraşî nisbesi ise; Kureyş kabilesinden olması sebebiyle⁶ ve el-Abderî ise; Abdüddâr oğullarından olması sebebiyle verilmiştir. Abdüddâr, Peygamberimizin dördüncü dedesi olan Kusayb bin Kilab'ın soyundandır.⁷ el-Habeşî ve el-Hererî nisbeleri ise Habeşistan'ın Herer bölgesinde doğmasından dolayı verilmiştir.⁸

1.1.2. Doğumu, Yetiştigi Ortam ve Vefatı

Habeşî, Etiyopya⁹'nın Herer¹⁰ şehrinde 1910¹¹ (H. 1328) yılında doğmuştur. Eğitimine doğduğu şehir olan Herer'de başladığı ve yedi yaşında da Kur'an'ı

⁴ Hererî, Habeşî, *Makâlâtü's-Sünniyye fî Keşfi Dalâlati Ahmed ibn Teymiyye, Dâri'l-Meşari'*, Beyrut 2008, s. 7; Hererî, Habeşî, "Müellifin Özgeçmişi", *Duru Sözler*, çev. Hıdır Kartal, Akasya Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 5.

⁵ Kazancı, Ahmet Lütfi, "Abdüddâr (Benî Abdüddâr)", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. I, s. 117, ss. 117, İstanbul 1988.

⁶ Habeşî'nin "Kureyş"li olduğu iddiasının geçerli olmadığı, taraftarları veya şahsı tarafından kendisi hayattayken yazıldığı gerekçeleri ile bilgilerin abartılı ve güvenilmez olduğuna dair eleştiriler bulunmaktadır. Bkz. Karabiber, Namık Kemal, "Lübnan Merkezli Çağdaş İslamî Bir Cemaat: Abdullâh el-Habeşî ve Ahbâş Cemaati", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 26, s. 120,7. Dipnot ss. 117-142, Şanlı Urfa 2011.

⁷ Kazancı, "Abdüddâr (Benî Abdüddâr)", 117.

⁸ Namık Karabiber'in makalesinde Habeşî için muhalifleri tarafından "Yahudi kökenli gizemli bir kişi" olarak tanımlandığı iddiası yer almakta ancak kaynak gösterdiği makalede Habeşî için "gizemli bir kişi" dendiği görülmekte, yahudi olup olmadığı ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bkz. Hamzeh, A. Nizar- Dekmejian, R. Hrair, "A Sufi Response to Political Islamism: Al-Ahbâsh of Lebanon", *International Journal of Middle East Studies*, 2/28, s. 219, ss. 217-229, Cambridge 1996.

⁹ Etiyopya, bilinen eski adıyla Habeşistan'dır. Doğu Afrika'da bir ülkedir.

ezberlediği söylenmektedir.¹² Habeşî ilk olarak babasından Şafii fıkıhı okumuş daha sonra da Bâbe's Selâm¹³ bölgesinde bir medresede öğrenim görmüştür.¹⁴

Habeşî'nin yetiştiği yer olan Etiyopya; batılı tarihçiler tarafından Hristiyan bir ülke olarak tanımlanır.¹⁵ Bunun sebebi, IV. yüzyıldan itibaren özellikle Ortodoksların bölgedeki varlıklarını sürdürmesi, nüfusun % 40'ını Hristiyanların oluşturması ve siyasi arenada etkin rol oynamaları olarak değerlendirilebilir.¹⁶ Ancak İslam'ın ilk hicretinin buraya yapılmış olması, VII. yüzyılın başlarından itibaren bu bölgede İslâmî temellerin atılmaya başlandığını göstermektedir. Bölgedeki Müslümanların da Hristiyanlar gibi eski bir geçmişe sahip olduğu açıkça görülmekte ve çeşitli kaynaklarda nüfusun % 45-60'lık kısmını Müslümanların oluşturduğu belirtilmektedir.¹⁷ Ülkede bu iki din haricinde de çeşitli din ve kültürler yer almaktadır.¹⁸

Herer şehri Müslümanların önemli merkezlerinden biri olmasının yanında, İslam'ın yayılması açısından da önemli olan tarihi ticaret yollarının üzerinde bulunmaktadır.¹⁹ Ülkedeki Müslümanların çoğu fıkhen Şafî ve Hanefî, az bir kısmı ise Hanbelî mezhebine mensuptur. Ayrıca Müslümanlar arasında Ticaniyye, Semmaniyye, Kâdiriyye ve Ahmediyye tarikatlarının taraftarları mevcut olup, XIX. yüzyılda ülkenin güneybatısında İslam'ın yayılmasında bu tarikatlar etkili olmuş, toplumun din anlayışını sûfi düşünce şekillendirmiştir.²⁰

XIX. yüzyılda Avrupalı Devletlerin sömürge arayışı nedeniyle, bölgede genel olarak iç karışıklıklar artmış, siyasi birlikler bozulmuştur. Özellikle İtalya, İngiltere ve Fransa' gibi sömürgeci ülkelerin dikkatini çeken Etiyopya bu olumsuz ortamdan etkilenmiştir. Habeşî'nin doğduğu dönemde ve sonrasında devam eden bu kargaşa

¹⁰ Herer, Etiyopya'nın on iki eyaletinden en büyüğü olup, başkent Adisababa'nın 340 km. doğusunda, Çerçer dağlarının üzerinde kurulmuş bir şehirdir.

¹¹ Doğum tarihini 1920 olarak verenler de vardır. Bkz. Hamzeh- Dekmejian, "A Sufi Response to Political Islamism: Al-Ahbâsh of Lebanon", s. 219.

¹² Karabiber, "Lübnan Merkezli Çağdaş İslâmî Bir Cemaat: Abdullâh el-Habeşî ve Ahbâş Cemaati", s. 121.

¹³ Herer şehrinde bir bölge.

¹⁴ Hererî, "Müellifin Özgeçmişi", s. 5.

¹⁵ Kabha, Mustafa-Erlich, Haggai, "Al-Ahbash and Wahhabiyya: Interpretations of Islam", *International Journal of Middle East Studies*, 38/4, s. 522, ss. 519-538, Cambridge 2006.

¹⁶ Bkz. Dursun, Davud, "Etiyopya", *DİA*, c. XI, s. 490, ss. 488-491, İstanbul 1995.

¹⁷ Dursun, "Etiyopya", s. 490.

¹⁸ Dursun, "Etiyopya", s. 490.

¹⁹ Dursun, "Etiyopya", s. 490.

²⁰ Dursun, "Etiyopya", s. 491.

ortamı, ülkedeki Müslüman halk açısından da yıpratıcı olmuş ve olumsuz sonuçlar doğurmuştur.²¹

Habeşî, 2 Eylül 2008 yılında doksan sekiz yaşındayken Beyrut'taki evinde vefat etmiştir. Cem'iyetu'l Meşâri'l-Hayriyyet'il-İslâmiyye başkanı Husâm Karakîra cenaze namazını kıldırması ve cenazeye büyük bir kalabalığın katılımıyla defnedilmiştir. Cemaatin zaman içerisinde büyümesi ve Lübnan dışında da ciddi taraftar kitlesi bulunması nedeniyle cenazeye katılamayan taraftarları dünyanın çeşitli yerlerinde Habeşî için gıyabi cenaze namazı kılmışlardır.²²

1.1.3. İlmi Kişiliği

Habeşî'nin eğitimine doğduğu şehir olan Herer'de başladığı ve yedi yaşında da Kur'an'ı ezberlediği söylenmektedir.²³ Habeşî'ye babası tarafından ilk olarak Şafii fikhından “el-Mukaddimetu'l Hadramiyyet-u fî Fıkhî's- Sâdeti's- Şâfiyye” adlı kitap, ardından “el- Muhtasar es-Sağîr” adlı kitap okutulmuştur.²⁴ Bu bilgilere ilaveten Bâbe's Selâm bölgesinde bir medresede okuduğu ve bu medresede hafız olduğu da söylenir.²⁵

Habeşî Habeşistan'ın farklı şehirlerine ve çevredeki bölgelere ilim öğrenmek için çeşitli yolculuklar yapmıştır. Habeşî öncelikle Şafii fikhî ve usulünü öğrenmiş, en çok bu alanda kendisini yetiştirmiştir.²⁶ Ayrıca yaptığı bu yolculuklarda, Mâlikî, Hanbelî ve Hanefî fikhını da öğrendiği, tefsir, hadis, Arapça gibi dersleri de aldığı rivayet edilir.²⁷

Gençlik döneminde Hadis ilmine merak saldığı, Kütüb-ü Sitte ve diğer birçok eseri senetleriyle beraber ezberlediği söylenmektedir.²⁸ Habeşî'nin çok zeki ve

²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Öztürk, Levent, “Etiyopya II”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XI, ss. 491-496, İstanbul 1995.

²² Bkz., Vefâtuhu ve Teşyî'uhu, <http://www.harariyy.org/> (31.10.2019 23:51); Karabiber, “Lübnan Merkezli Çağdaş İslâmî Bir Cemaat: Abdullâh el-Habeşî ve Ahbâş Cemaati”, s. 123.

²³ Karabiber, “Lübnan Merkezli Çağdaş İslâmî Bir Cemaat: Abdullâh el-Habeşî ve Ahbâş Cemaati”, s. 121.

²⁴ Hererî, “Müellifin Özgeçmişi”, s. 5. Bu kitapların müellifinin Abdullâh Bâ Fadl el- Hadramî eş-Şâfiî adlı kişi olduğu belirtilmektedir.

²⁵ Hererî, “Müellifin Özgeçmişi”, s. 5.

²⁶ Bkz. Hamzeh- Dekmejian, “A Sufi Response to Political Islamism: Al-Ahbâsh of Lebanon”, s. 219.

²⁷ Bkz. Hererî, “Müellifin Özgeçmişi”, s. 6. ; Karabiber, “Lübnan Merkezli Çağdaş İslâmî Bir Cemaat: Abdullâh el-Habeşî ve Ahbâş Cemaati”, s. 121.

²⁸ Bkz. Karabiber, “Lübnan Merkezli Çağdaş İslâmî Bir Cemaat: Abdullâh el-Habeşî ve Ahbâş Cemaati”, s. 121; <http://habesilerkimdir.com/2017/07/29/seyh-abdullahin-el-habesinin-hayati/> (Erişim: 18/10/2019, 12:14).

hafızasının çok kuvvetli olduğu bu sebeple de bu ilimleri kolay bir şekilde öğrenip ezberleyebildiği rivayet edilir.²⁹

Habeşî hocalarından, fetva verme ve hadis rivayet etmede icazet almış, Etiyopya ve Somali civarında tanınır hale gelmiştir.³⁰ Habeşî'nin Herer Müftüsü hatta Somali Müftüsü olduğu söylenmektedir.³¹ Her ne kadar devlet tarafından kendisine böyle bir yetki ve resmi görev verilmiş olmasa da Abdullah el- Habeşî'nin bölge halkının sevgisini kazanmış ve şöhret bulmuş olması, onun neredeyse taraftarlarınca Herer'in Müftüsü gibi itibar görmesine ve bu şekilde isimlendirilmesine sebep olmuş olabilir.

Habeşî'nin düşünceleri içinde yaşadığı siyasal yapıyla çoğu zaman ters düşmüş, bundan dolayı Habeş Kralı Haile Selassie³² tarafından tehdit olarak görüldüğü için 1947³³ yılında ülkeden uzaklaştırılmıştır. Habeşistan'dan uzaklaştırılan Habeşî Hicaz bölgesine gitmiş, burada önce Mekke'ye uğramış, bölgenin bazı âlimleriyle tanışmıştır.³⁴ Orada Abdülğaffûr el- Abbâsî el-Medenî el-Nakşebendî ile görüşmüş ve ondan Nakşibendî³⁵ tarikatının öğretilerini almıştır.³⁶ Mekke'den sonra ise Medine'ye geçerek bu bölgedeki çeşitli muhaddislerden ders ve icâzet almıştır. Ayrıca onun bu süreçte Medine'de bulunan Ârif Hikmet³⁷ ve Mahmûdiyye Kütüphanelerinde mevcut yazma eserlerden istifade ettiği söylenir.³⁸

Habeşî Medine'den sonra önce Kudüs'e oradan da Şam bölgesine geçmiştir. Bu süreçte Dimaşk, Beyrut, Humus, Hama ve Halep gibi şehirlere seyahatlerde bulunmuştur. Şam ziyareti bazı rivayetlere göre Kâdirîyye³⁹ ve Rifâiyye'nin⁴⁰ emirleri

²⁹ Hererî, "Müellifin Özgeçmişi", s. 6.

³⁰ Bkz. Hererî, "Müellifin Özgeçmişi", s. 6.

³¹ Hamzeh- Dekmejian, A Sufi Response to Political Islamism: Al-Ahbash of Lebanon", s. 219; <http://habesilerkimdir.com/2017/07/29/seyh-abdullahin-el-habesinin-hayati/> (Erişim: 18/10/2019, 12:58).

³² Asıl adı Tafari Makonnen'dir. 23 Temmuz 1892'de Herer şehrinde doğmuştur. 1930-1974 yılları arasında Etiyopya kralı olarak hüküm sürmüştür. 27 Ağustos 1975'te 83 yaşında vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.britannica.com/biography/Haile-Selassie-I> (Erişim 27.11.2021, 17:22).

³³ Hicaz bölgesine gidiş tarihi 1949 olarak da verilir. Bkz. Hererî, "Müellifin Özgeçmişi", s. 6.

³⁴ Rabil, Robert G., "Al-Ahbash", *Guide to Islamist Movements*, ed. Barry Rubin, , s. 322, ss. 322-323, London 2010.

³⁵ Bahâeddin Nakşibend'e (ö. 791/1389) nispet edilen tarikattır. İslâm dünyasında Kâdirîyye'den sonra en yaygın tarikat olan Nakşibendiyye, anavatanı Orta Asya'da, Kübreviyye ve Yeseviyye başta olmak üzere hemen hemen diğer tüm tarikatların yerini almış, Arap yarımadası, Mağrib ve aşağı Sahrâ Afrikası dışında İslâm dünyasının her bölgesine yayılmıştır. Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. Algar, Hamid, "Nakşibendiyye", *DİA*, XXXII, ss. 335-342, İstanbul 2006.

³⁶ Hererî, "Müellifin Özgeçmişi", s. 6.

³⁷ Bu kütüphane; tefsir, hadis, fıkıh ve siyer gibi dinî eserler yanında tarih, coğrafya ve edebiyata dair birçok yazma eserin bulunduğu önemli bir kütüphanedir.

³⁸ Hererî, "Müellifin Özgeçmişi", s. 7.

³⁹ Kadirîyye tarikatı, Abdülkâdir-i Geylânî'ye (ö. 561/1165-66) nispet edilen İslâm dünyasının ilk ve en yaygın tarikattır. Abdülkâdir-i Geylânî'nin soyu baba tarafından Hz. Hasan'a, anne tarafından Hz.

ile çalışmak için yapılmıştır.⁴¹ Şam Bölgesinde “Şeyh Bedruddin el-Hasenî’nin Halifesi” ve “Şam muhaddisi” olarak şöhret bulduğu ve bölgedeki çoğu âlim ve fakihin Habeşî’yi övdüğü ifade edilmektedir.⁴² Ancak her ne kadar bölgede belirli bir itibar kazansa da zamanla burada görüşlerini yaşatabileceği uygun bir ortam bulunmadığı kanaatiyle Beyrut’a gittiği söylenmektedir.⁴³

Habeşî 1950 yılında Beyrut’a gelmiş, orada ise ilk başlarda kahvehanelerde rüyaları tabir ederek ve kıssalar anlatarak insanları etrafına toplamaya başlamıştır. Bu süreçte Beyrut’ta bölgenin âlimleriyle görüşmüş ve karşılıklı fikir alışverişinde bulunmuştur.⁴⁴ Lübnan’da 1969 senesinde el-Ezher Üniversitesi müdürlüğüne öğrencilere “Tevhid” konulu bir konferans vermek üzere talepte bulunmuş⁴⁵ ve amacının insanların inançlarını tevhid doğrultusunda düzeltme, dinsiz ve bid’at ehli ile mücadele etme olduğu hususuna özellikle vurgu yapmıştır.⁴⁶

Bu süreçten sonra Habeşî, el-Ezher Üniversitesi’nin Lübnan’daki şubesi tarafından bir şeyh olarak kabul edilmiştir.⁴⁷ Böylece Lübnan’da ciddi taraftar kitlesini kazanarak birçok alanda faaliyetlerine başlamıştır. Dönemin fetva kurumu sekreteri Muhtar El-Alâyî’nin, Habeşî’yi ve ilmini övdüğü hatta Beyrut camilerinde dini vaazlar vermesi için kendisine Fetva Kurumu kefilliğinde resmi bir belge ile ikâmetgâh hazırladığı ifade edilmektedir.⁴⁸ Habeşî, Lübnan’a yerleştikten sonra zamanla şöhreti artmış Avrupa, Amerika ve Avustralya olmak üzere yurtdışında birçok ülkeye ziyarette bulunmuştur.⁴⁹

Hüseyin’e nispet edilmektedir. Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. Azamat, Nihat, “Kâdiriyye”, *DİA*, XXIV, ss. 131-136, İstanbul 2001.

⁴⁰ Ahmed er-Rifâî’ye (ö. 578/1182) nispet edilen İslâm dünyasının ilk tarikatlarından biridir. Ahmed er-Rifâî tarafından Kitap ve Sünnet’e dayanan, tevazu ve alçak gönüllülüğün esas alındığı bir tarikat olarak tanımlanmaktadır. Ahmed er-Rifâî önce, Ebü’l-Fazl Ali el-Vâsîfî’den, daha sonra dayısı Mansûr el-Batâihî’den hilâfet aldığı için tarikatın Hz. Ali’ye ulaşan iki silsilesi bulunmaktadır. Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. Tahralı, Mustafa, “Rifâîyye”, *DİA*, XXXV, ss. 99-103, İstanbul 2008.

⁴¹ Hamzeh- Dekmejian, “A Sufi Response to Political Islamism: Al-Ahbâsh of Lebanon”, 219; Rabil, “Al-Ahbash”, s. 322.

⁴² Bkz. Hererî, “Müellifin Özgeçmişi”, s. 7-12.

⁴³ Bkz. Karabiber, “Lübnan Merkezli Çağdaş İslamî Bir Cemaat: Abdullâh el-Habeşî ve Ahbâş Cemaati”, 121.

⁴⁴ Hererî, “Müellifin Özgeçmişi”, s. 15.

⁴⁵ Hererî talepte bulunan kişinin Ezher Üniversitesi müdürü olduğunu söylemektedir. Bkz. Hererî, “Müellifin Özgeçmişi”, s. 15.

⁴⁶ Karabiber, “Lübnan Merkezli Çağdaş İslamî Bir Cemaat: Abdullâh el-Habeşî ve Ahbâş Cemaati”, s. 122.

⁴⁷ Hamzeh- Dekmejian, “A Sufi Response to Political Islamism: Al-Ahbâsh of Lebanon”, s. 219.

⁴⁸ Hererî, “Müellifin Özgeçmişi”, s. 15.

⁴⁹ Karabiber, “Lübnan Merkezli Çağdaş İslamî Bir Cemaat: Abdullâh el-Habeşî ve Ahbâş Cemaati”, 122.

1.1.4. Hocaları

Habeşî ilk olarak babası Muhammed bin Yusuf'tan Şafîî fikhî hakkında eğitim almıştır. Habeşî'nin eserlerinin başında yer alan bilgiye göre kendisi Herer ve çevresinden sonra, Batı Etiyopya ve Kuzey Etiyopya bölgelerinin de önemli hocalarından Arapça, Kur'an ve Tecvid, Fıkıh, Hadis ve Tefsir dersleri almıştır. Yine Mekke, Medine ve Şam Bölgesi'nde buraların önemli hocalarından ders aldığı söylenmektedir.⁵⁰

Eğitim hayatına Herer'de başlayan Habeşî'nin Herer ve civarındaki hocaları; Kebir⁵¹ Ali Şerîf, Muhammed bin Abdusselâm el-Herârî, Muhammed bin Ömer Camî' el-Herârî, İbrahim bin Ebi'l Ğays el-Herârî, Ahmed ed-Darîr, Yûnus Afârah el-Herârî'dir. Bu hocalardan tevhid, tecvid, nahiv, sarf, belagat ve Şafîî fikhî gibi dersler almıştır. Muhammed Ali El-Belbelîtî eş-Şafîî adlı hocasından ise astronomi (gök bilimi) dersi almıştır.

Batı Etiyopya'daki hocaları; Buşrâ Kârûkî, Abdurrahman el-Habeşî el-Mısırî, Yûnus Kûrâkî, Muhammed Şerîf el-Hediyyî el-Habeşî, Ahmed Degu, İbrâhîm el-Katbârî'dir. Bu hocalardan aruz ve kafiye, hadis, nahiv ve sarf gibi dersler almıştır.

Kuzey Etiyopya'daki hocaları; Şeyh Muhammed Sirâc el-Cebertî (dönemin Etiyopya Müftüsü), Kâri el-Hâc Kebîr Ahmed bin Abdurrahmân İdrîs el-Hasenî, Kâri Dâvûd el-Cebertî'dir. Şeyh Muhammed Sirâc'dan hadis dersi, diğer iki hocadan ise kıraat dersi almıştır.

Mekke ve Medine'deki hocaları; Muhammed Ali Âzam es-Sıddîkî el-Bekrî el-Hindî el-Medenî el-Hanefî, Muhammed el-Arabî et-Tebbân el-Mâlikî'dir. Bu hocalardan Hadis dersi almıştır. Abdülğafûr el-Abbâsî el-Medenî el-Nakşebendî isimli hocasından ise Nakşibendî Tarikatını öğrenmiştir.

Şam Bölgesi'ndeki hocaları; Mukri Mahmûd Fâyiz ed-Deyratânî, Muhammed el-Bâkir bin Muhammed Abdulkebîr el-Kettânî, Muhammed el-Arabî el-Azzûzî el-Fâsî, Şeyh Muhammed Tevfik el-Hibrî el-Beyrutî'dir. Mukri Mahmûd Fâyiz ed-Deyratânî'den kıraat dersi, diğer hocalarından ise hadis dersi almıştır.⁵²

⁵⁰ Hererî, *Makâlâtü's-Sünniyye fî Keşfi Dalâlati Ahmed ibn Teymiyye*, s. 9-12; Hererî, "Müellifin Özgeçmişi", s. 8-10.

⁵¹ Etiyopya Bölgesinde âlim olan hocalara verilen bir sıfattır.

⁵² Hererî, *Makâlâtü's-Sünniyye fî Keşfi Dalâlati Ahmed ibn Teymiyye*, 9-12.

1.1.5. Eserleri

Habeşî'nin eserlerinin⁵³ başında verilen hayatı ve eserleri hakkındaki bilgilere göre; Tecvid ilmi, Tevhid ilmi, Hadis ilmi, Fıkıh ilmi ve Arap Dili alanlarında kırk bir adet eser kendisine nispet edilmektedir.⁵⁴

Tecvid İlmî:

*Ed-Dur en-Nadîd Fî Ahkâm Et-Tecvîd*⁵⁵

Tevhid ilmi:

*Es-Sırâtü'l Mustakîm fî't-Tevhid*⁵⁶

*Ed-Delîlu'l-Kavîm Alâ es-Sırâtü'l Mustakîm fî't-Tevhîd*⁵⁷

*Nasîhatu't Tullâb*⁵⁸

*el-Metâlib el-Va'fiyye Şerh el-Akîdeti'n-Nesefiyye*⁵⁹

*İzhâr el-Âkîdeh es-Sünnîyyeh Şerh el-Akîde et-Tahâviyye*⁶⁰

*el-Makâlâtü's Sunniyye Fî Keşfi Dalâlati Ahmed İbn-i Teymiye*⁶¹

*Sarîhu'l Beyân Fî'r Reddi Alâ Men Hâlefe el-Kur'an*⁶²

*eş-Şerhu'l Kavîm Fî Halli el-Fâz es-Sırâtü'l- Mustakîm*⁶³

Şerh es-Sıfât es-Selâse Aşera el-Vâcibe Lillâh

*el-Akîde el-Munciye*⁶⁴

et-Tehzir eş-Şer-i el-Vâcib

*Risâle fî Butlân Dea' ve Evveliyet en-Nûr el-Muhammediyye*⁶⁵

*Risâletun fî'r Reddi Alâ Kavli'l Bea'di İnne'r Rasûle Yea'lemu Kulle Şey'in Yea'lemuhullâh*⁶⁶

⁵³ Habeşî'nin kitaplarının bir kısmına online olarak ulaşılabilir. Bkz. http://www.a7bash.com/book.php?action=book_cat&id=1 (Erişim: 08/11/2019, 20:08)

⁵⁴ Habeşî'nin basılan eserlerinin başında müellifin özgeçmişi kısmında eserlerinin sayısı 34 olarak verilmektedir. Bkz. Hererî, Habeşî, *Eş-Şerhu'l Kavîm Fî Halli el-Fâz es-Sırâtü'l Mustakîm*, Dâri'l-Meşari', Beyrut 2004, s. 8-10. Cemaatin Türkiye temsilcisinin yazdığı ve Habeşî'nin eserlerinin çevirisi niteliğinde olan kitapta ise bu sayı 41 olarak verilmiştir. Çalışmamızda bu sayının 41 olarak verilmesi daha uygun görülmüştür. Ayrıca bkz. Hererî, "Müellifin Özgeçmişi", 12.

⁵⁵ Tecvid ilmi hakkında yazılmıştır.

⁵⁶ Akaid konularını içeren 118 sayfadan oluşan çalışmamıza kaynaklık eden kitaptır.

⁵⁷ Es-Sırâtü'l Mustakîm fî't-Tevhid kitabının açıklamasıdır.

⁵⁸ Tamamlanmamıştır.

⁵⁹ Nesefî Akîdesi'nin şerhidir.

⁶⁰ Tahavî Akîdesi'nin şerhidir.

⁶¹ Ahmed ibn Teymiyye'nin görüşlerine bir reddiye olarak yazılmıştır.

⁶² Kur'an'a muhalif olanlara karşı reddiye olarak yazılmıştır.

⁶³ Akaid konusunda yazılmıştır.

⁶⁴ Müellifin bir oturumda akaid hakkında söylediklerinin yazdığı küçük bir risaledir.

⁶⁵ Peygamber Efendimizin nurunun ilk yaratık olduğu iddiasının batıl olduğu hakkında yazılmıştır.

*el-Ğâratu'l İmâniyye fî Reddi Mefâsid et-Tehrîriyye*⁶⁷

*Ed-Durratu'l Behiyye fî Helli el-Fazi'l Akîdeti't Tahâviyye*⁶⁸

Safvetu'l Kelâm fî Sifeti'l Kelâm

Risâletun fî Tenezzuhi Kelâmillâhi Ani'l Harfî ve's Savt-i ve'l Luğah

Et-Teâvun-u Ale'n Nehy-i Ani'l Munker

*Kavâid-u Muhimmeh*⁶⁹

Hadîs İlmi:

*Şerh elfîyet es-Suyûti Fî Mustalah el-Hadîs*⁷⁰

*et-Teakkub el-Hasîs alâ Men Taane Fî Mâ sahha Mine'l Hadîs*⁷¹

*Nusrat-u et-Teakkub el-Hasîs Alâ Men Taane Fî Mâ sahha Mine'l Hadîs*⁷²

*Er-Ravâih ez-Zekiyye Fî Mevlid-i Hayri'l Beriyye*⁷³

*Şerh el-Beykûniyye Fi'l Mustalah*⁷⁴

Risâletu'n Fî Heddi'l Hâfiz

Cuz'un Fî Ehâdîse Nessal Huffâz-u Alâ Sihhetihâ ve Husnihâ

Esânîdu'l Kutubis-Seb'a Fi'l Hadîs-i Şerîf

*El-Erbeûn el-Herariyye*⁷⁵

Fıkıh İlmi:

*Muhtasar-u Abdillâh el-Herârî el-Kâfilu bi İlme d-Dîn ed-Darûrî*⁷⁶

*Buğyetu't Tâlib Limea'rîfeti el-İlm ed-Dînî el-Vâcib*⁷⁷

Şerh Elfîyyet ez- Zubed

Şerh Metn Ebî Şücâ'

*Şerh Metn el-Aşmâviyye*⁷⁸

Şerh et-Tenbîh

Şerh Menhec et-Tullâb

Şerh Kitâb Sullemu't Tevfîk İlâ Mehebbetillâhi Ale't Tahkîk

⁶⁶ Allah'ın bildiği her şeyi Peygamber Efendimizin bildiğini iddia edenlere karşı reddiye olarak yazılmıştır.

⁶⁷ Hizbüttahrîre karşı reddiye olarak yazılmıştır.

⁶⁸ Tahavi akidesinin açıklanması amacıyla yazılmıştır.

⁶⁹ Ridde ile ilgilidir.

⁷⁰ Hadis ilmi hakkında yazılmıştır.

⁷¹ Hadis ilmi hakkında yazılmıştır. Müellif bu kitabı Nasır el-Albanîye karşı onun görüşlerini çürütmek amacıyla reddiye olarak yazmıştır.

⁷² Sahih hadislerle saldırıda bulunan Nasır el-Albanîye karşı reddiye olarak yazılmıştır.

⁷³ Mevlit hakkında yazılmıştır.

⁷⁴ Hadis ilmi hakkında yazılmıştır.

⁷⁵ Kırk farklı Hadîs kitabından alınan Kırk Hadîs ve açıklamalarıdır.

⁷⁶ Şafîî mezhebine göre zarûrî ilimler hakkında yazılan ilmihal niteliğinde bir fıkıh kitabıdır.

⁷⁷ Muhtasar-u Abdillâh el-Herârî el-Kâfilu bi İlme d-Dîn ed-Darûrî kitabının açıklaması niteliğindedir.

⁷⁸ Mâlikî Mezhebi Fıkıh kitabıdır.

*Muhtasar-u Abdillâh el-Herârî el-Kâfilu bi İlme d-Dîn ed-Darûrî*⁷⁹

*Muhtasar-u Abdillâh el-Herârî el-Kâfilu bi İlme d-Dîn ed-Darûrî*⁸⁰

Arapça Dili:

*Şerh Mutemmîmeti'l Âcurûmiyye Fi'n Nahv*⁸¹

Şerh Manzûmeti's Sebbân fi'l Arûd

1.1.6. Eserlerinde Kullandığı Metot

Habeşî'nin eserlerinde daha çok fikhî konuları ele aldığı görülmektedir. Fikhî ya da îtikadî konuları ele alırken izlediği yöntem ise, ayet ve hadislerden hareket ederek rivayetler doğrultusunda konuları incelemektedir. Çalışmamıza konu olan îtikadî meseleleri de ayet ve hadisler ışığında Sünnî akideye uygun olarak takipçilerine anlatmaya çalışmakta, özellikle Şaffî-Eş'arî⁸² akideyi takip eden kişilerin eserlerinden de faydalanmaktadır. Görüşlerini temellendirmek amacıyla kullandığı hadis rivayetlerinin hangi hadis kitabında yazdığını ve hangi sahabiden rivayet edildiğini mutlaka vermektedir. Bu hadislerin sahih olduğunu özellikle vurgulayarak Sünnî yazarların kitaplarında bu rivayetler hakkında verdiği bilgileri de aktarmaktadır. Ayrıca bazı meseleleri ele alırken herhangi bir delil göstermeye ihtiyaç duymadan fikirlerini ortaya koymaktadır. Konuları incelerken rivayetleri ve önceki âlimlerin görüşlerini paylaşarak bu âlimler hakkında kısa bilgiler verdiği görülmekte, bu kişilerin Ehl-i Sünnet'e mensup âlimler olduğunu da özellikle vurgulamaktadır. Bu şekilde önceki âlimlerden farklı bir görüşe sahip olmadığını ve kaynaklarının güvenilir olduğunu göstermeyi hedeflediği düşünülmektedir. İtikadî konuları aktarırken karşıt olduğu görüşleri de eleştirmekte ve bunları ayetler, hadisler, önceki âlimlerin görüşleriyle birlikte reddetmektedir.

Habeşî'nin eserleriyle ilgili; başka kitapların özetleri olduğu, yeni bir şeyler söylemediği ve bu nedenle kitaplarında yazılanların tamamıyla kendisine mal edilemeyeceği şeklinde eleştirilerden de bahsetmek mümkündür.⁸³ Bu bağlamda onun

⁷⁹ Mâlikî Mezhebine göre İlmihâl kitabıdır.

⁸⁰ Hanefî Mezhebine göre İlmihâl kitabıdır.

⁸¹ Nahiv ilmi hakkında yazılmıştır.

⁸² Ebû'l-Hasan el-Eş'arî (ö. 324/935-36) tarafından kurulan kelâm ekolüdür. Kalaycı, Mehmet, "Eşarilik", *İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı*, ed. Hasan Onat-Sönmez Kutlu, Grafiker Yayınları, Ankara 2018, ss. 397-412.

⁸³ Karabiber, "Lübnan Merkezli Çağdaş İslamî Bir Cemaat: Abdullâh el-Habeşî ve Ahbâş Cemaati", s. 122, 24. Dipnot.

yeni bir eser yazıp özgün fikirler ortaya koymaktan ziyade şöhret bulmuş bazı eserlerin serh, haşiye ya da talikiyle uğraşan dikkatli bir okuyucu olduğu söylenebilir.

1.2. Abdullah el-Habeşî'nin Görüşleri

Batılı araştırmacılar Habeşî'nin Sünnî ve Şîî öğretileri Tasavvufla birleştirerek karma bir inanç sistemi ortaya koyduğunu ileri sürmektedir.⁸⁴ Bu eklektik inanç sisteminin bir sonucu olarak da; mevcut egemen siyasi güce karşı şiddet yanlısı olmama ve siyasi faaliyetlerden uzak durma fikrini savunduğunu söylemişlerdir. Onlara göre Habeşî'nin ideolojisi; İslam'ın ilk zamanlarından itibaren toplumdaki çoğulculuğa karşı takındığı tavır olan, İslâmî ılımlılık ve hoşgörü esasına dayanmaktadır.⁸⁵ Ancak Habeşî'nin kendi söylemlerinden ve eserlerinden küfür konusu dışında Şîî gelenek ile bir bağlantısının olmadığı, Şîîlerle siyasi bir yakınlık kurduğu açıkça görülmektedir. Habeşî'nin Ehl-i Sünnet geleneği çerçevesinde itikadî konuları yorumlayarak takipçilerine sunduğu, bu yüzden Batılı araştırmacıların Sünnî ve Şîî öğretileri bir arada topladığı yorumlarının Habeşî'nin görüşleri dikkate alındığında doğru olmadığı değerlendirilmesinin daha uygun olduğu söylenebilir.

Takipçilerinden birine konuşan Habeşî kendisini ve cemaatini Ehl-i Sünnet'in izinde, fıkhîta Şafiî ve itikatte Eş'arî olarak tanımlamıştır. Kendilerinin; elli, iki yüz ve altı yüz seneden beri yeni fikirler ortaya attıklarını iddia edenler gibi olmadıklarını, yeni fikir ve metotlar ortaya koymayan Müslüman bir topluluk olduklarını belirtir. Ona göre yeni fikir ve metot ortaya koyanlardan ilki Seyyid Kutup, ikincisi Muhammed b. Abdulvahhâb ve üçüncüsü ise -Muhammed b. Abdulvahhâb'ın da bazı düşüncelerini ondan aldığını kast ettiği- İbn Teymiyye'dir.⁸⁶ Habeşî bu sözleri ile kendisinin ve takipçilerinin yenilikçi her türlü fikre karşı olduklarını ve Ehl-i Sünnet geleneğine sıkı sıkıya bağlı bir topluluk olduklarını göstermeye çalışmaktadır.

Habeşî'nin günümüz dini meseleleri hakkında ortaya koyduğu fetvalar diğer gruplar tarafından eleştirilmesine sebep olmuştur. Özellikle fikhî meseleler ile ilgili; kadınların sesinin, elinin, yüzünün haram olmadığı ve erkeklerle kadınların halvet ve

⁸⁴ Bkz. Hamzeh- Dekmejian, "A Sufi Response to Political Islamism: Al-Ahbâsh of Lebanon", s. 220; Karabiber, "Lübnan Merkezli Çağdaş İslâmî Bir Cemaat: Abdullâh el-Habeşî ve Ahbâş Cemaati", s. 123.

⁸⁵ Hamzeh- Dekmejian, "A Sufi Response to Political Islamism: Al-Ahbâsh of Lebanon", s. 220.

⁸⁶ Kabha- Erlich, "Al-Ahbash and Wahhabiyya: Interpretations of Islam", s. 524.

temas olmaması halinde bir arada bulunabilecekleri fetvasının Selefi⁸⁷ ve Vehhâbi⁸⁸ anlayışa karşı bir tepki olduğu düşünülmektedir. Ayrıca piyango biletinin fakirlere caiz olduğu, fitne oluşturmaması şartıyla Müslüman olmayanların malının çalınabileceği, altın ve gümüş cinsinden olmadığı için dolar cinsinden paranın zekâtının verilmesine gerek olmadığı, besmele çekilmeden kesilen kurban etinin yenebileceği, sahiplerinin hepsinin gayri müslim olması şartıyla bankalardan faiz alınabileceği hakkında da değişik fetvaları bulunmaktadır.⁸⁹ Çalışmamızda Habeşî'nin ve cemaatinin îtikadî meseleler ile ilgili görüşleri inceleneceği için bu konular detaylandırılmayacaktır.

Habeşî yazdığı Sırâtü'l-Müstakim adlı eserde akaid ilmiyle ilgili görüşlerini açıklamıştır. Çalışmamızda bu kitap temel alınarak Habeşî'nin îtikadî meselelerle ilgili görüşleri ortaya konulacak olup, yazdığı diğer eserlerden de faydalanılacaktır. Çalışmamızda Habeşî'nin görüşlerini ele alırken konu bütünlüğünün bozulmaması açısından delil olarak kullandığı hadis rivayetlerinde rivayetin kaynakları metin içerisinde genellikle verilmeyecektir.

1.2.1. Tevhid ve Şirk

Tevhîd sözlükte; “tek ve bir olmak” anlamındaki vahd (vahdet, vühûd) kökünden türemiş olup “bir şeyin bir ve tek olduğunu kabul etmek” demektir. İslam inancında Allah'ın zâtında, sıfatlarında, mâbud oluşunda bir ve tek olduğunu zihin ve kalp yoluyla kabul etme anlamında kullanılan bir kavramdır.⁹⁰ Şirk ise sözlükte; “ortak olmak” ve “ortaklık”; “ortak koşmak” anlamındaki işrâkten gelen isim konumunda bulunmakta ve “küfür” manasına gelmektedir. Şirk koşana “müşrik”, şirk koşulana “şerik” denir. Terim olarak; “Allah'ın zâtında, sıfatlarında, fiillerinde veya O'na ibadet edilmesinde ortağı, dengi yahut benzerinin bulunduğu inanma” demektir.⁹¹

⁸⁷ Selefilik; siyasi, toplumsal, dini, kavmiyetçi ve iktisadî boyutları olan, bütün dünyaya şekil vermeye çalışan, zahiri bir zihniyeti temsil eden modern dini-politik bir ideolojidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kutlu, Sönmez, “Çağdaş Araştırmalarda Mezhepleri ve Selefilik Anlamaya Dair Sorunlar”, *İslam'ın Hakikati ve Mezhep Sorunu* (27-28 Kasım 2015 Kelam Çalıştayı), ed. Mehmet Evkuran, ss. 139-152, Ankara 2016; Kutlu, Sönmez, *Selefilik'in Fikri Arka Planı İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler*, Otto Yayınları, Ankara 2016.

⁸⁸ Vehhâbilik ismini kurucusu olan Muhammed b. Abdülvehhâb'a nispetle almış dini ve siyasi bir oluşumdur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kutlu, Sönmez, “Vehhabilik”, *İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı*, ed. Hasan Onat-Sönmez Kutlu, Grafiker Yayınları, Ankara 2018, ss. 479-500.

⁸⁹ Karabiber, “Lübnan Merkezli Çağdaş İslamî Bir Cemaat: Abdullâh el-Habeşî ve Ahbâş Cemaati”, s. 129-130.

⁹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Özler, Mevlüt, “Tevhîd”, *DİA*, c. XLI, s. 18, ss. 18-20, İstanbul 2012.

⁹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sinanoğlu, Mustafa, “Şirk”, *DİA*, c. XXXIX, s. 193, ss. 193-198, İstanbul 2010.

Habeşî'ye göre Allah'ın bir olduğunu ve onun benzerinin olmadığını bilmek, Allah'ın kulları üzerindeki en büyük hakkıdır. Allah'a ortak koşmak ise bütün günahların en büyüğüdür. Allah bütün günahları affeder ama ona ortak koşanları affetmez. Buna; “Şüphesiz ki Allah kendisine şirk koşulması dışındaki bütün günahları affeder.”⁹² ayetini delil göstermektedir.

Habeşî'ye göre; Allah'ın varlığı ezeli ve ebedidir. Allah'tan başka hiçbir ezeli varlık yoktur. Allah her şeyi yaratan yüce varlıktır ve ezelde ondan başkası mevcut değildir. Hiçbir şey mevcut değilken Allah onları yoktan var etmiştir. Allah Hayy'dır, ölmez. Ebedidir, varlığının başlangıcı olmadığı gibi sonu da yoktur. Allah'a yokluk izafe edilemez. Eğer Allah'ın yok olacağı O'na izafe edilebilseydi, ezeli olduğunu söylemek caiz olmazdı.⁹³

Habeşî'ye göre; “Allah her şeyi yarattı ama Allah'ı kim yarattı?” sorusunu soran kişi kâfirdir. Çünkü bu kişi Allah'ın kadim sıfatını inkâr etmiştir. Varoluş ancak yaratılmışlar için geçerli olup, Allah'ın varlığı ise kendindendir. Allah vacibu'l-vücuttur, ezeli ve ebedidir. Yokluğu ise akılda tasavvur edilemez. Allah'ın dışındaki bütün yaratılmışların varlığı ise caizü'l-vücuttur. Sonradan meydana gelenlerin yokken var edildikleri aklen mümkündür ve bunların yok olacağı da aklen mümkündür.⁹⁴

Habeşî buradan hareketle varlığı üçe ayırır:

1. Ezeli ve ebedi olan: Bu yalnızca Allah'ın kendisidir. O ezeli ve ebedi olanıdır. Ondandır. Ondan başka ezeli ve ebedi olan varlık yoktur.

2. Ebedi olup ezeli olmayan: Cennet ve cehennemdir. Çünkü onlar sonradan yaratılmıştır ancak ebedidirler. Cennet ve cehennem yıkılacak, sonlanacak, harap olacak, bitecek diye sınıflandırılmaz. Bunların sonlanabileceği aklen düşünülebilse bile Allah'ın iradesi ebediyen kalacakları yönündedir.⁹⁵

3. Ezeli ve ebedi olmayan: Yedi kat gök ve yedi kat yerdeki tüm varlıklar bu gruptadır. Bunların başlangıcı da sonu da vardır. Bu varlıkların sonu geldiği zaman onlarda melek, insan, cin olmayacak, hepsi yok olacaktır.⁹⁶ Habeşî'ye göre “Dünya kadimdir” diyen felsefeciler dinden çıkmıştır. “Bu dünya ezelidir” veya “Dünya kendi kendine meydana gelmiştir.” diyenler küfre girerler ve bu konuda icma vardır.⁹⁷

⁹² Nisa Suresi 4/48.

⁹³ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, Hererî, Habeşî, *Sıratı'l Müstakim*, Kısmu'l Ebhâs ve'd Dirâsâtî'l İslamîyye, Umman 2002, s. 28.

⁹⁴ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 28.

⁹⁵ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 29.

⁹⁶ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 29.

⁹⁷ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 21.

Habeşî Allah'ın kadim oluşunun zamanla ilişkisi bulunmadığını savunmaktadır. Allah zaman ve mekândan önce vardır. Onun varlığı karanlıktan ve ışıktan da öncedir. Allah'ın varlığı maddi veya latif varlıklar gibi değildir. Bunlar sonradan yaratılmış varlıklardır. Allah'ın varlığı bunların varlığına benzemez.⁹⁸

Allah mekândan münezzehtir. Onun bir mekâna veya görünen, görünmeyen bir şeyin içine girmeye ihtiyacı yoktur. Bu tür cisimlerin bir sınırı vardır. Allah'ın ise bir sınırı yoktur. Habeşî bu konuya “Onun benzeri hiçbir şey yoktur.”⁹⁹ ayetini delil getirmektedir. Eğer Allah'ın bir mekânı olsaydı; uzunluk, derinlik ve kalınlık olarak ona benzer başka bir yer daha olurdu. Bu vasıflar yaratılmışlara aittir. Yaratılan her şey Allah'a muhtaçtır.¹⁰⁰ Yine konuyla alakalı sahih bir isnada dayandığını ifade ettiği “Allah varken hiçbir şey yoktu.” hadisinden yola çıkarak Allah'ın mekândan ve zamandan önce var olduğunu söylemektedir.¹⁰¹

Habeşî su, hava, yer, gök, kürsî, arş, ins, cin, melekler, zaman, mekân, cihet yokken Allah'ın var olduğunu vurgular. Ona göre Allah mekândan önce ve mekânsız olarak vardır. Mekânı yaratan O'dur ve mekâna ihtiyacı yoktur. Buna; “Sen zahirsin senin üstünde bir şey yok. Sen batınsın, galisin. Senin ötende berinde hiçbir şey yok.” hadisini delil gösterir. Bu hadisten yola çıkarak; Allah'ın üstünde, altında, ötesinde, berisinde bir şey yoksa mekânı da olamayacağını ve Allah'ın mekânı ya da yönü olduğunu iddia edenlere bu hadisin cevap niteliği taşıdığını söyler.¹⁰²

Habeşî'ye göre; Allah mekân, zaman ve yön yokken de vardır. Bunları yarattıktan sonra da vardır. Sınırı olmayan bir şeye sınır konulamaz. Sınırlı olan şeyin bir sınıra ihtiyacı vardır. Eğer Allah'ın bir sınıra ihtiyacı olsaydı ilah olmazdı. Bu yüzden de Vehhâbîlerin ve Müşebbihe'nin söylediklerinin yanlış olduğunu ifade etmektedir.¹⁰³

Habeşî “Allah her yerdedir, her mekândadır.” diyen kişilerin Allah'ın bir mekânda cisim gibi var olduğuna inanıyorlarsa kâfir olduklarını ama Allah'ın her şeye kâdir, her şeyi bilen ve her şeye hâkim olduğunu düşünerek bu sözü söylüyorlarsa küfre girmediklerini ifade eder. Selef'ten önce bu tür sözlerin kullanılmadığını, Mu'tezile'nin

⁹⁸ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 29.

⁹⁹ Şûrâ Suresi 42/11.

¹⁰⁰ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s.30.

¹⁰¹ Bkz. Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 30.

¹⁰² Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 31.

¹⁰³ Bkz. Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 31.

bu sözü kullanmaya başladıktan sonra halkın da kullandığını söyler ve bu tür sözlerden tehlikeli olduğu için uzak durulması gerektiğini belirtir.¹⁰⁴

Habeşî namaz kılarken Allah orada olduğu için değil Allah öyle emrettiği için Kâbe'ye yöneldiğimizi, dua ederken Allah gökte olduğu için değil rahmetin oradan gelmesi sebebiyle ellerin yukarı kaldırıldığını söylemektedir. Ayrıca Peygamber yağmur duasına çıktığında ve rahmet istediğinde ellerini yukarı kaldırarak dua ettiği için bizlerinde dua ederken ellerimizi yukarı kaldırdığını ifade etmektedir. Habeşî; Peygamberin namaz kılarken göğe bakılmasını ve tahiyyatta “İllallah” derken parmağı yukarı kaldırmayı yasakladığını ve buna rağmen Vehhâbîlerin ve Müşebbihe'nin neden böyle davrandığını anlamadığını belirtir. Yine Kâbe'ye Allah'ın evi denmesinin sebebinin Allah orada oturduğu için değil, Kâbe'nin Allah'ı zikretme yeri olduğu için bu şekilde isimlendirildiğini söylemektedir.¹⁰⁵

Habeşî; “Allah evliyaların kalbinde yaşar.” diyenlerin Allah'ın oraya hulul ettiğini düşünerek bunu söylerlerse küfre girdiğini ifade etmektedir. Yine miraç ile ilgili Peygamberin Allah'ın mekânına çıkarak onu gördüğünü düşünen kimsenin küfre girdiğini söyler. Çünkü ona göre Peygamber miraçta ulvi âlemlere çıkarak onları görmüştür. Allah'ı ise bir mekânda bir yerde değil kalbiyle hissedip görmüştür. “Sonra (ona) yaklaştı derken sarkıp daha da yakın oldu. (Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar, yahut daha az oldu.”¹⁰⁶ ayetinin Peygamber'in Allah'ı görmesiyle ilgili olmadığını, bu ayette Peygamber'in Cebraîl'le karşılaşmasından bahsedildiğini ifade etmektedir.¹⁰⁷

Habeşî, Müslim'de geçen ve Peygamber'in sorduğu “Allah nerededir?” sorusuna “Gökte” cevabını veren kadının mü'min bir cariye olduğuyla ilgili rivayetin doğru olmadığını belirtir. Çünkü İslam'da “Allah nerededir?” gibi bir sorunun yeri yoktur. Ayrıca kişi Allah'ın gökte olduğuna dair bir hükümde bulunamaz. Bu söz Yahudi ve Hristiyanlar arasında ortaktır. Habeşî bu rivayeti sonuna kadar reddederek Müslim'in kitabında geçen bütün hadislerin doğru olmadığını ifade etmektedir.¹⁰⁸ Bununla birlikte Müşebbihe ise Müslim'in rivayetini doğru kabul etmiş ve delalet düşmüştür. Allah'ın ve kitabının arşın üzerinde oturduklarını ve kaim olduklarını iddia etmişler ve “Onun

¹⁰⁴ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 31.

¹⁰⁵ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 32.

¹⁰⁶ Necm Suresi 53/8-9.

¹⁰⁷ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 32.

¹⁰⁸ Habeşî, Müslim'in kitabında geçen ve zayıf olan rivayetleri örnek göstererek “Allah nerededir?” sorusunun ve “Göktedir” cevabının verildiği rivayetin de kabul edilemeyeceğini söylemektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz; Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 33.

benzeri hiçbir şey yoktur.”¹⁰⁹ ayetini reddetmişlerdir. Buhari “Allah arşa konmuştur.” demiştir. Allah arşın üzerindedir, altındadır, arşa konmuştur demek Allah’a bir mekân tayin etmektir. Allah mekândan münezzehtir ve bu batıldır. Allah’a yarattıkları vasıtasıyla şeref atfetmek veya O’ndan bir şey eksiltmek insanlara hiçbir şey kazandırmaz. Ayrıca Allah’ın buna ihtiyacı yoktur. Oturmak beşeri bir sıfattır ve yaratılmışların sıfatlarından herhangi birisini Allah’a yakıştırmak ona hakarettir. Ayrıca Allah’a azlık, çokluk, hacim gibi yaratılmışların sıfatını yakıştıran kimse kâfirdir.¹¹⁰ Habeşî’ye göre arşın üzerinde oturan canlı bir şey yoktur. Arşın üzerinde sadece bir kitap vardır ve içinde “Benim rahmetim gazabımı aştı.” yazmaktadır. Buna Buhari’nin İbn Habban’dan rivayet ettiği; “Allah mahlûkatını yarattığında bir kitapta nefesine hitap etti. O da arşın yukarısında yüksekte duruyor. Benim rahmetim gazabımı aşar.” hadisini delil göstermektedir.¹¹¹

Habeşî’ye göre; “(Azap) emrimiz gelince oranın altını üstüne getirdik. Üzerine de Rabbinin katında işaretlenmiş pişirilmiş balçıktan taşlar yağdırdık. Bunlar zâlimlerden uzak değildir.”¹¹² ayetinde geçen taşlar Allah’ın yanında değildir. Böyle söyleyenler cahillerin en cahilidir. Bu taşlar arşın yanındaki bir yerde kümelenmiş ve Allah bunları kâfirlerin üzerine yağdırmıştır.¹¹³ Habeşî bu rivayetlerden ve ayetlerden yola çıkarak Allah’ın mekândan münezzehe olduğunu, O’nun yön, derinlik, uzunluk gibi vasıflarının bulunmadığını söylemektedir. Bu görüş Ehl-i Sünnet’in görüşü ile de aynıdır.

Habeşî Kur’an ve hadislerde çokça bahsedilen Allah’ın on üç temel sıfatının bulunduğunu ve her mükellefin bunların anlamlarını bilmesinin farz-ı ayn olduğunu ileri sürmektedir. Allah’ın zatının ezeli olduğu aklî ve naklî delillerle sabit olduğu için sıfatlarının da ezeli olması gerektiğini savunur. Bu düşüncenin kaynağı ise “Sıfatların yaratılmış olması, zâtın da yaratılmış olmasını gerektireceğinden dolayı mümkün olamayacağı” fikridir.¹¹⁴ Allah’ın bu 13 sıfatı; el-Vucûd, el-Vahdâniyet, el-Kıdem, el-Bekâ, el-Kıyâm bi Nefsi, el-Kudret, el-İrâde, el-İlim, es-Sem’i, el-Basar, el-Hayât, el-Kelâm, el-Muhâlefetu lil Havâdis’tir. Allah’ın bu sıfatları O’nun zatı gibi ezelidir.¹¹⁵ Ayrıca bu on üç sıfata Kâdir, Mürid, Hayy, Alim, Mütakellim, Semi’, Basir sıfatlarının

¹⁰⁹ Şûrâ Suresi 42/11.

¹¹⁰ Hererî, *Sıratı’l Müstakim*, s. 34.

¹¹¹ Hererî, *Sıratı’l Müstakim*, s. 35.

¹¹² Hud Suresi 11/82-83.

¹¹³ Hererî, *Sıratı’l Müstakim*, s. 36.

¹¹⁴ Hererî, *Duru Sözler*, s. 32.

¹¹⁵ Hererî, *Duru Sözler*, s. 31-32.

da ilave edilebileceği görüşüne sahip olanların bulunduğunu söylemekle birlikte tercih ettiği görüşün on üç sıfat olduğunu belirterek bu sıfatları şu şekilde açıklamaktadır:¹¹⁶

1. Vucûd: Allah ezelde ve ebedde vardır. Onun varlığı, başka bir varlığın onu yaratmasına gerek duymaz. Allah'ın varlığında şüphe yoktur. 'Allah mevcuttur' demek yanlıştır. Çünkü meful veznindedir ve başkasının Allah'ı icat ettiği söylenemez.¹¹⁷

2. Vahdâniyet: Anlamı Allah'ın bir olmasıdır. O'nun bir oluşundan kasıt, sayı bakımından bir olması değil, Allah'a benzer hiçbir şeyin olmamasıdır. Allah'ın varlığı insanların anladığı gibi el, ayak, göz, kulak gibi kısım ve parçalardan oluşmaz. O'nun zatına benzer hiçbir şey yoktur. O'nun fiilleri gibi bir fiil de yoktur. Eğer bu âlemi yaratan iki yaratıcı var olsaydı her birisinin Tanrılık vasıflarına sahip olması gerekirdi. O zaman ise bu Tanrıların isteklerinde zıtlık meydana gelirdi. Çünkü bu yaratıcıların birbirlerine danışma ve emir alma durumları olması birbirlerine mecbur oldukları anlamına gelirdi. Başkasına mecbur olan ise ilah olamaz. Bu durumda ise bir Tanrı bir insanın ölmesini isterken diğeri yaşamasını isterdi. Bu ise muhaldir. Aynı anda bir insanın hem diri hem ölü olması mümkün değildir. Eğer istedikleri olmuyorsa her ikisi de acizdir. Acizler ise ilah olamaz. Birisinin istediği olurken ikincisinin istediği olmuyorsa, istediği olmayan acizdir. Böylece ilah olmadığı ortaya çıkar.¹¹⁸ Ayrıca; "Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka ilahlar olsaydı kesinlikle ikisinin de düzeni bozulurdu."¹¹⁹ ayeti de Allah'ın bir olduğunun delilidir.¹²⁰

3. Kıdem: Anlamı ezeli olmaktır. Ama bu zaman ve mekânla birlikte olduğu anlamına gelmez. Ezeli kelimesi Allah'a isnat edildiğinde manası; O'nun meydana gelişinin bir başlangıcı yoktur demektir. Allah kadimdir. Eğer kadim sıfatı bir mahlûka

¹¹⁶ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 39.

¹¹⁷ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 39.

¹¹⁸ Habeşî Allah'ın fiillerinde vahdaniyet konusuyla bu sıfatını açıklayarak Burhân-ı Temânu' ve Burhân-ı Tevârüd delillerini birleştirerek bir yorum yapmıştır. Burhân-ı Temânu': Adını "karşılıklı şekilde birbirine engel olmak" anlamındaki temânu' kelimesinden alan bu delil, kâinata Allah'tan başka ilâhlar bulunması durumunda evrenin vücut bulmasının imkânsızlığı fikrine dayanır. Buna göre; Allah'tan başka ilâhlar olsaydı bunlar mutlaka evreni yaratma ve yönetme iradesi gösterir, bu durumda ya her ilâhın iradesi geçerli olur veya hiçbirinin iradesi geçerli olmaz ya da birinin iradesi geçerli, diğerlerinininki geçersiz olur. İlk iki ihtimal dikkate alındığında aklın evren aynı anda hem var hem yoktur veya ne var ne yoktur gibi bir sonuçla karşı karşıya kalınır ki bunların her ikisi de tutarsızdır. Üçüncü ihtimalle göre iradesi geçersiz olanlar gerçek ilâh sayılmaz, geçerli olan ise evrenin gerçek yaratıcısıdır ki o da Allah'tır. Burhân-ı Tevârüd: Evrende Allah'tan başka ilâhların varlığı durumunda bunların ittifak etme ihtimalini dikkate alan bir delildir. Adını "ittifak etmek, birleşmek" anlamındaki tevârüd kelimesinden alan bu delile göre evrende Allah'tan başka ilâhlar bulunsaydı ittifak etmek mecburiyetinde kalırlardı, mecburiyet ise âcizliktir. Bkz. Yavuz, Yusuf Şevki, "Vahdâniyet", *DİA*, XLII, s. 428-429, ss. 428-430, İstanbul 2012.

¹¹⁹ Enbiya Suresi 21/22.

¹²⁰ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 47.

izafe edilirse onun bir evveli ve sonu olur. Nitekim Allah, Yasin suresi 39. ayette¹²¹ Ay için kadim sıfatını “yıllanmış, eskimiş” manasında kullanmıştır. Eğer Allah sonradan meydana gelseydi akıl teselsülen onu yaratanın da yaratılmış olduğunu iddia edecekti. Bu ise muhaldir. Eğer Allah kadim olmasa zamanla birlikte yaratılmış olacaktı. Bu muhaldir ve Allah’ın kadim olduğunun delilidir.¹²²

Allah’tan başka her şey O’nun yaratmasıyla meydana gelmiştir. Allah Kadîm’dir, başlangıcı yoktur. Allah’tan başka ezeli bir varlık vardır diyenler küfre girmiştir. Felsefeciler âlemin ezeli olduğunu ve kendi kendine var olduğunu iddia ettikleri için küfre girmiştir. Ayrıca felsefecilerin “Âlemin aslı ezelidir” sözüne uyarak; “Âlemin cinsi ezelidir, başlangıcı yoktur.” düşüncesini savunan İbn Teymiye (ö. 728/1328) İslam âlimleri tarafından tekfir edilmiştir. Âlemde mevcut olan, en büyüğünden en küçüğüne bütün cisimler Allah tarafından sonradan yaratılmıştır.¹²³

4. Bekâ: Anlamı Allah’ın varlığının sonu yoktur. Akıl Allah’ın kadim olduğunu kabul edince O’nun baki olduğunu düşünmek vacip olur. Eğer Allah’ın yok olacağı düşünülürse başlangıcının da olması gerekmektedir. Allah’ın başlangıcı olmadığı gibi sonu da yoktur. O kendi zatında bakidir başkası onu baki kılmamıştır.¹²⁴

5. Sem’i: Bu sıfat ezeli bir sıfattır. Allah her şeyi işitendir. Onun işitmesi bizim işitmemiz gibi değildir. Kulağı olmadan duyandır. Onun işitmesinden hiçbir şey kurtulamaz. O her şeyi işitendir. Bizi ve bizim hakkımızdaki her şeyi işitir. Allah, kulak veya herhangi bir alete ihtiyacı olmadan işitir. Allah’ın işitmesi aklen vaciptir. Eğer O işitmeseydi biz onu sağır bir insan gibi kabul ederdik. Bu da Allah’a bir noksanlık getirirdi. Allah’a noksanlığı iddia etmek muhaldir. Bu Allah’ın işittiğine delildir. Kim Allah için kulağıyla işitiyor derse o mülhid olur, kâfir olur.¹²⁵

6. Basar: İnsanın Allah’ın gördüğünü düşünmesi aklen vaciptir. O her şeyi görür. O’nun görmesi yaratılmışların görmesine benzemez. O’nun yaratılmışlar gibi bir gözü yoktur. O yaratılmışların dışında bir şeyle görür. Akıl düşünür ki; eğer Allah görmeseydi onun kör olması gerekirdi. Ama Allah kör değildir. Çünkü körlük bir eksikliktir ve Allah’a eksiklik izafe edilemez. Allah için noksanlık müstahildir. “O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.”¹²⁶ ayeti ve Allah’ın Esmâ’ül Hüsnâ ile ilgili,

¹²¹ “Ay için de menziller belirledik; sonunda o, hurma salkımının (ağaçta kalan) yıllanmış sapı gibi olur.”

¹²² Hererî, *Sıratı’l Müstakim*, s. 40.

¹²³ Hererî, *Duru Sözler*, s. 27-28.

¹²⁴ Hererî, *Sıratı’l Müstakim*, s. 40.

¹²⁵ Hererî, *Sıratı’l Müstakim*, s. 41.

¹²⁶ Şûra Suresi 42/11.

Peygamber'in hadisinde geçen “işiten ve gören” isimleri Allah'ın işittiğine ve gördüğüne delildir.¹²⁷

7. Kıyâm bi Nefsi: Allah'ın hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, her şey O'na muhtaçtır anlamındadır. O kimseden yardım istemeden kendi işini yapar. Kimseye muhtaç değildir. Çünkü başkasına muhtaç olma durumu, Allah'ın kendi kendine varoluşunun sebebine terstir. Bu durum O'nun kadim olmasına da terstir.¹²⁸

8. Kudret: Allah'ın her şeye gücü yetmesi demektir. Bu aklen caiz olan şeyler için geçerlidir. Aklen caiz olan şeyler ise bütün yaratılmışlardır. Yaratılmışların bir anda var olması ve başka bir anda yok olması aklen mümkündür.¹²⁹ Aklen müstahil olan şey bunun dışında kalır. Çünkü bu şeyin mevcut olması mümkün değildir. İbn Hazm ise buna muhalefet ederek “Allah isterse bir evlat edinebilir. Eğer buna gücü yetmezse aciz olur. Bu da Allah'a yakışmaz.” demiştir. Bu görüşü başkaları da kabul etmektedir. Allah'a evlat edinmek aklen muhaldir. Muhal olan şey Allah'ın kudretinin içine girmez. Muhal olan ve Allah'a yakışmayan şeyler O'nun kudretinin dışında bırakılmıştır.¹³⁰

İnsan Allah'ın varlığını düşündüğünde O'nun yaratılmış olduğu fikrine sahip olabilir. Allah'ın yaratılmış olması ise aklen muhaldir. Bununla birlikte acizlik Allah'a izafe edilemez. Çünkü Allah'ın kudreti her şeye yeter. Bazıları der ki: “Allah kendisi gibi bir Allah yaratabilir mi?” Bu soruya Allah bu işe kâdir de denmez aciz de denmez. Allah'ın gücü buna yeter diyenler aklen muhal olan bir şeye cevaz vermektedir. Bunun açıklaması Allah'ın ezeli olmasıdır. Allah eğer kendisi gibi bir ilah yaratsa ezeli olamazdı. Çünkü kendisi vardı ve O'nun zahiri bir vücudunun olması aklen müstahildir. Var olan vücudun içine giriş demek ise sonradan yaratılmış olmayı gösterir. Allah'ın vücudu ve sıfatları ezeli olduğu için sonradan yaratılmış bir varlığın O'nun vücudunun içine girmesi imkânsızdır. Açıklandığı gibi Allah'ın vücudu ezelidir ve O'nun sonradan yaratıldığını kabul etmemek aklen vaciptir. Bu yüzden “Allah kendisi gibi bir Allah yaratabilir mi?” sorusuna “Allah bu işe kâdirdir ya da acizdir” cevabını vermek muhal olan bir konuda akli olarak cevaz vermek demektir. Çünkü O'nun bir benzeri olsaydı ezeli olması gerekirdi. Ezeli olan ise zaten vardır ve yaratılamaz. Mevcut olanı tekrar yaratmak mümkün değildir ve bu soruya “Allah bu işe kâdirdir ya da acizdir” cevabını vermek caiz değildir.¹³¹

¹²⁷ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 41.

¹²⁸ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 47.

¹²⁹ Hererî, *Duru Sözler*, s. 31.

¹³⁰ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 44.

¹³¹ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 45.

9. İrâde: Allah'ın vacip olan istemesi demektir. Ezeli ve ebedi bir sıfattır. Yalnız Allah'a mahsustur. Allah istemez ise hiçbir şey olmaz. Âlem sonradan yaratılmıştır ve sonradan var olan şey kendi kendinin yaratıcısı olamaz. Akıl onun bir yaratıcısı olduğunu düşünür. Âlemi bir irade tahsis etti ve o irade onu yok etmeye kâdirdir. Bu da bize Allah ne isterse onun olacağını gösterir ve Allah'ın iradesinin vacip olduğunun delilidir.¹³²

Hayır da şer de Allah'ın takdir ettiği gibidir. Şer, hayır, isyan, itaat gibi bütün amellerin meydana gelişi Allah'ın iradesiyle olur. Bunların meydana gelmesi ise Allah'ın kâmil (noksansız) olduğu hakkındaki meşietidir. Allah'ın mülkünde istemediği şeyler olabilse Allah'ın aciz olduğunu gösterirdi. Allah'ın aciz olması ise müstahildir. Meşiet (istemek) ilme tabidir. Bir şeyin olacağını bilen onun oluşunu da bilir ve yapar. Ancak meşiet emre tabi değildir. Bunu şöyle açıklayabiliriz: Allah İbrahim'e oğlu İsmail'i kurban etmesini emretti ama onun ölmesini istemiyordu. "Allah bir şeyin olmasını emredip onun olmasını nasıl istemez?" sorusunun cevabı ise; Allah kuluna şu kötülükleri yapma diye emreder ancak kulun o kötülükleri yapacağını bilir.¹³³ Buradan yola çıkarak Habeşî'nin insanın fiilleri konusunda; Allah kuluna kötülük yapmamasını emretmiş olsa da, kul kötülük yapmak istediğinde Allah o kötülüğü yaratır fikrine sahip olduğunu ve Allah'ın o kulun kötülük yapacağını bilmesinin o kötülüğü yaratmayı istediği anlamına geldiğini söyleyebiliriz.

10. İlim: Allah'ın ilmi ezelidir. Çünkü O'nun zatı da ezelidir. O kendi kendine bilendir. Sıfatları ve yarattıkları bunu gösterir. Allah'a sonradan yaratılmayı isnad etmek caiz olsaydı o zaman Allah'ın kadim olması da gerekmezdi. Çünkü her yaratılan şeyin bir yaratıcısı olur, bu ise Allah için muhaldir. Allah sonradan yaratılmamıştır. Bazı insanlar Kur'an'da ki bazı ayetlere bakarak Allah'ın ilmi ile ilgili şüpheye düşmektedir.¹³⁴ Örneğin; "Şimdi ise Allah yükünüzü hafifletti ve sizde muhakkak bir zaaf olduğunu bildi."¹³⁵ ayetindeki "bildi" ve "şimdi" ifadesini kullanmış olması bunu önceden bilmediği anlamına gelmemektedir. Bu ayetin anlamı; "Allah üzerinizdeki bu sıkıntıyı hafifletti. Çünkü ezeli ilminde zaten zayıf duruma düşeceklerini biliyordu" demektir. Yine "Andolsun, içinizden, cihad edenleri ve sabredenleri belirleyinceye ve durumlarınızı ortaya koyuncaya kadar sizi deneyeceğiz."¹³⁶ ayetinin anlamı; "Bunu

¹³² Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 43-44.

¹³³ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 44.

¹³⁴ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 46.

¹³⁵ Enfal Suresi 8/66.

¹³⁶ Muhammed Suresi 47/31.

içinizde kim mücadele ediyor, kim etmiyor ortaya çıksın diye yaptık.” demektir. Allah iyi ile kötüyü birbirinden ayırt etmeden önce de kimin iyi kimin kötü olduğunu bilmektedir. Buna “Allah, pis olanı temizden ayırmak için böyle yapar.”¹³⁷ ayeti delildir.¹³⁸

11. Hayat: Allah’ın hayat sahibi olması gerekir. O’nun hayatı ezeli ve ebedidir. Allah’ın hayat sahibi olmasının diğer canlılar gibi kan ve canla alakası yoktur. Nasıl bir hayat sahibi olduğunu yalnızca Allah bilir. Eğer Allah hayat sahibi olmasaydı âlem meydana gelmezdi. Allah’ın hayat sahibi olmasının en büyük delili; dünya hayatının olmasıdır. Bu dünyadaki bütün varlıklar Allah’ın varlığının en büyük delilidir ve bunda şüphe yoktur.¹³⁹

12. Kelâm: Kelam Allah’ın ezeli ve ebedi sıfatlarından birisidir. Kelam sıfatı O’nun zatı itibarıyla ezelidir. O konuşandır; emreder, çağırır, vaad eder, tehdit eder ve O’nun konuşması başkasının konuşmasına benzemez. Allah’ın konuşması, sesi yaratılmışlarınki gibi değildir. Yaratılmışların sesi yankı yapar, cisimlere çarparak kesilir ve duyulur. Allah’ın kelamı ise cisimlere çarparak kesilmez ve Allah bizler gibi ağzı ve diliyle konuşmaz.

Hiz. Musa Allah’la konuştuğunda harfleri sesli olarak telaffuz ederek değil, Ahirette olacağı gibi Allah’a mahsus bir şekilde konuşmuştur. Allah Peygamberimizle Arapça ya da Hiz. Musa ile Süryanice konuşmamıştır. Allah kendisine has konuşmasıyla onların kalbine vahiy etmiştir. Allah’ın konuşması insanların konuşması gibi harflerin art arda gelmesiyle değil O’na mahsus bir şekildedir. İnsanlardan herhangi birisi Kur’an okuduğu zaman Allah’la konuşmaktadır fakat Allah’ın konuşması bu şekilde değildir.

Allah hiçbir şey yokken vardı ve konuştu, hala da konuşandır. O’nun sıfatı ezeli ve ebedidir. O’nun sözü birdir. İndirilen tüm kitaplar O’nun ezeli ve ebedi olan sözlerinin sonucudur. Bizler bir duvara veya kitaba “Allah” yazdığımız zaman bu ibareleri anlarız. Akıllı her insan resmedilen bu harflerin ve şekillerin Allah’ın zatı olmadığını bilir. Bu harf ve ibareler için, mevcut ve mabud olan, her şeyi var eden Allah’ın kendisidir denilmez.¹⁴⁰

Kur’an Allah’ın zatının sözüdür. Kur’an’ın içinde yazılı olan harfler mahlûktur. İndirilen ayetler Allah’ın bizzat kendisi değildir. Bunlar Allah’ın yarattığı harflerdir ve

¹³⁷ Enfal Suresi 8/37.

¹³⁸ Hererî, *Sıratı’l Müstakim*, s. 46.

¹³⁹ Hererî, *Sıratı’l Müstakim*, s. 46.

¹⁴⁰ Hererî, *Sıratı’l Müstakim*, s. 42.

birbirlerinin önüne ve arkasına sıralanarak insanlar için anlam ifade ederler. Bu harfler sonradan yaratılmış mahlûklardır. Allah'ın bi zatihi sıfatıyla kaim olan kelamına “Allah'ın kelamı” denir. Kur'an lafızları Allah tarafından gönderilmiştir ve bu yüzden onlara “Kelâmullah” denir. Gönderilen kitapların hepsi Allah'ın kelamıdır. Ancak Allah; Arap, İbrani ya da Süryani değildir. Ebu Hanife'nin Beş risalesinde seleflerinden rivayet ettiği; “Allah'ın konuşması bizim konuşmamız gibi aletler ve harflerle değildir.” sözü doğrudur. Burada bahsedilen konular hakikat kapısındadır. Çünkü hakikat; dil bilgisine, şer'i ve örfi kurallara dayanır. Bilinmelidir ki Kur'an'ın lafız olarak indirildiği Şer'i bir hakikattir.¹⁴¹ Buradan hareketle Habeşî'nin Allah'ın kelam sıfatı konusunda Ehl-i Sünnet'in görüşünü benimsediğini söyleyebiliriz. Allah'ın kelamını nefsi kelam ve lafzî kelam olarak ikiye ayırmakta ve lafzî kelamın yaratıldığını ifade etmektedir.¹⁴²

13. Muhâlefetun lil Havâdis: Allah'ın bütün yaratılmışların aksi olması gerekir. O yaratılan hiçbir cevhere veya eşyaya benzemez. O kendi kendine olan bir ilahtır. Hareket eden ve duran cisimler, birleşen ve ayrılan şekiller, yiyecekler, kokular gibi değildir. Çünkü bunların hepsinin bir yaratıcısı vardır. Ebu Hanife bir risalesinde; “Yaratan hiçbir yaratılana benzemez.” demiştir. Yaratıcının yaratılana benzemesi nakli veya akli olarak caiz olmaz. Allah'ı beşeri bir manayla vasıflandıran kişi küfre girer.¹⁴³

Habeşî Allah'ın sıfatlarının ezeli ve ebedi olduğunu, ezeli olanın yeni sıfatı olamayacağını söylemektedir. Mahlûkların sıfatları sonradan yaratılmış oldukları için kemalden daha ekmeline doğru değişmeyi kabul edebilir. Ancak Allah'ın bütün sıfatları kâmindir. Allah her şeyi ezeli ilmi ve kudretiyle yaratmıştır. Geçmiş, şimdi veya gelecek yaratılanlar içindir. Allah bunları ezeli ilmiyle bilmektedir. Allah'ın yeni bir ilim öğrendiğini veya keşfettiğini söyleyenler küfre girer. Çünkü Allah'ın bütün sıfatları kâmindir.¹⁴⁴ “Andolsun, içinizden, cihad edenleri ve sabredenleri belirleyinceye ve durumlarınızı ortaya koyuncaya kadar sizi deneyeceğiz.”¹⁴⁵ ayeti ise Allah'ın şuanı ve geleceği bilmediği anlamına gelmemektedir. Böyle düşünmek müstahildir. Allah yarattıklarını bilir. Ayette mücahitlerin ve sabredenlerin kim olduğunun halk tarafından bilinmesi kastedilmektedir.¹⁴⁶

¹⁴¹ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 43.

¹⁴² Allah'ın kelam sıfatı ile ilgili Ayrıntılı bilgi için bkz. Yavuz, Yusuf Şevki, “Kelâm”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXV, ss. 194-196, Ankara 2002.

¹⁴³ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 48.

¹⁴⁴ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 49.

¹⁴⁵ Muhammed Suresi 47/31.

¹⁴⁶ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 49.

Habeşî, Yahudilerin Hz. Muhammed'e gelerek Allah'ın sıfatlarını sormaları üzerine İhlas Suresi'nin nazil olduğunu belirterek surenin anlamını da açıklamaktadır. Özellikle surenin "Doğurmamış ve doğmamıştır."¹⁴⁷ ayetinin maddiyatı reddettiğini ifade ettikten sonra kitaplarda geçen "Allah bir pençe ile yüzündeki nurdan bir parça ile toprağı tuttu ve Muhammed ol dedi." gibi rivayetlerin dinin içerisine sokuşturulmuş batılardan olduğunu eklemektedir. Ayrıca Hz. Muhammed'in veya Mesih'in Allah'tan bir cüz olduğuna inananların küfre girdiğini söylemektedir.¹⁴⁸

Allah'ın sıfatları konusunun daha iyi anlaşılabilmesi için Kur'an'da geçen muhkem ve müteşâbih ayetlerin bilinmesi gerektiğini ifade eden Habeşî, müteşâbih ayetleri açıklamaktadır. "Sana kitabı indiren O'dur. Onun (Kur'an) bir kısım ayetleri muhkemdir ki bunlar kitabın esasıdır, diğerleri ise müteşâbihtir. Kalplerinde sapma meyli bulunanlar, fitne çıkarmak ve onu (kişisel arzularına göre) te'vil etmek için ondaki müteşâbihlerin peşine düşerler. Hâlbuki onun te'vilini ancak Allah bilir; bir de ilimde yüksek pâyeye erişenler. Derler ki: Ona inandık, hepsi rabbimiz katındandır. (Bu inceliği) yalnız aklıselim sahipleri düşünüp anlar."¹⁴⁹ ayetinden yola çıkarak Muhkem ayetleri; Arap diline ve Arap dilinin kaidelerine göre bir mana ifade eden veya kastedilenden tek bir şeyin kastedildiği açıkça bilinen ayetler olarak tanımlamaktadır. Buna; "Ona hiçbir şey benzemez."¹⁵⁰, "Hiçbir şey O'na denk ve benzer değildir."¹⁵¹, "O'nun adını almaya lâyık başka birini biliyor musun?"¹⁵² ayetlerini örnek olarak vermektedir.¹⁵³ Müteşâbih ayetleri ise; delaleti apaçık belli olmayan veya birçok yön ve mana taşıyan ayetler olarak tanımlamaktadır. Bu ayetleri uygun olana benzetmek için nazara ihtiyaç vardır. Buna; "Rahmân olan Allah arşa istivâ etmiştir."¹⁵⁴, "Güzel sözler O'na yükselir; rızasına uygun iş ve davranışları da O yüceltir."¹⁵⁵ ayetlerini örnek olarak vermektedir. Habeşî Müteşâbih ayetlerin anlamlarının muhkem ayetlerle karşılaştırılarak ve açıklanarak anlaşılabilceğini ve böyle olursa müteşâbihi bilmelerinin âlimlere caiz olduğunu ifade etmektedir. Müteşâbihin gerçek anlamını, tıpkı kıyametin veya Deccal'in çıkışının ne zaman olacağını bildiği gibi yalnızca Allah

¹⁴⁷ İhlas Suresi 112/3.

¹⁴⁸ Hererî, *Strati'l Müstakim*, s. 51.

¹⁴⁹ Âli İmran Suresi 3/7.

¹⁵⁰ Şura Suresi 42/11.

¹⁵¹ İhlas Suresi 112/4.

¹⁵² Meryem Suresi 19/65.

¹⁵³ Hererî, *Strati'l Müstakim*, s. 51-52.

¹⁵⁴ Taha Suresi 20/5.

¹⁵⁵ Fatır Suresi 35/10.

bilmektedir. Çünkü müteşâbih ayetler gayb ilmine işaret etmektedir ve gaybı Allah'tan başkası bilemez.¹⁵⁶

Habeşî'ye göre; muhkem ayetlerin te'vile ihtiyacı yoktur. “Murdar hayvan, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına kesilmiş, boğulmuş, vurularak öldürülmüş, yuvarlanıp ölmüş, boynuzlanarak öldürülmüş hayvanlarla -henüz canı çıkmadan yetişip kestiklerinizin dışında- yırtıcıların yediği hayvanlar, dikili taşlar önünde (sunaklarda) boğazlanmış hayvanlar ve fal oklarıyla paylaşmanız size haram kılındı.”¹⁵⁷ ayeti ahkam konusunda varid olmuş ve açık bir ayettir. Ancak müteşâbih ayetlerin te'vile ihtiyacı vardır. Te'vili reddeden kimse şeriatı iptal etmiş olur. Te'vili inkâr eden veya Allah ve Allah'ın sıfatları ile ilgili ayetlerin te'vil edilemeyeceğini söyleyen kişilerin Allah'a bağlılıkları bulunmamaktadır. Allah'ın eli vardır ama ele benzemez, ayağı vardır ama ayağa benzemez diyenler dinden çıkar. Çünkü bu sözü söyleyen kişiler ayetlerin zahirine bakmamız ve inanmamız gerektiğini söyleyerek çelişkiye düşerler.¹⁵⁸

Habeşî te'vil yoktur diyen ya da her ayeti te'vil etmeye çalışan kimselerin aynı durumda olduğunu söyleyerek bu konuda orta yolu tutmak gerektiği düşüncesindedir ve te'ville ilgili tutulabilecek iki yol olduğunu ifade etmektedir. İlki selefin¹⁵⁹ tabi olduğu yoldur. Onlar müteşâbih ayetler konusunda icmali te'vil yapmakta ve müteşâbih ayetlerde gördüklerini muhkem ayetlerle tefsir etmeye çalışmaktadırlar. Allah hakkında bahsedilen tasvirleri maddi değil manevi bir şey olarak kabul etmektedirler. Çünkü Allah Kur'an'da “Hiçbir şey O'na benzemez.”¹⁶⁰ buyurmuştur. Habeşî te'vil konusunda İmam Şâfiî'nin (ö. 204/820) “Allah'tan gelene Resulullah'tan geldiği şekilde, O neyi murad ettiyse öyle iman ediyorum.” sözünden yola çıkarak, Allah hakkındaki konularda hissi, cismi ve vehmi bir şekilde inanılmasının doğru olmadığını söylemektedir. Ayrıca Habeşî, Ahmed bin Hanbel'in (ö. 241/855) “Rabbin (emri) gelip melekler de saf saf dizildiğinde”¹⁶¹ ayetinde geçen “cae” kelimesinden kastedilenin “Allah geldiği zaman değil”, “Allah'ın kudreti geldiği zaman” olarak te'vil ettiğini ve buradan hareketle selef hakkında yapılan olumsuz yorumların doğru olmadığını ifade etmektedir.¹⁶²

Te'vil ile ilgili ikinci yol ise halefin tuttuğu yoldur. Bunlar Arap dilinin inceliklerini bildikleri için müteşâbih ayetlerin birçoğunun manasını zahirine göre

¹⁵⁶ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 52-53.

¹⁵⁷ Maide Suresi 5/3.

¹⁵⁸ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 54.

¹⁵⁹ Habeşî selef olarak; Peygamberden sonra üç yüz senelik zaman diliminde yaşamış olanları kastetmektedir. Bkz: Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 55.

¹⁶⁰ Şura Suresi 42/11.

¹⁶¹ Fecr Suresi 89/22.

¹⁶² Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 55-56.

almamış ve akaidin sarsılmaması için selefleri gibi te'vil etmişlerdir. Buna “Allah, “Ey İblîs” dedi, “Kendi ellerimle yarattığım şu varlığın önünde secde etmekten seni alıkoyan nedir? Büyüklük mü taşıyorsun yoksa ululardan mısın?”¹⁶³ ayetindeki “iki elden” kastın yardım etmek, onu muhafaza etmek olabileceği şeklindeki açıklamalarını örnek olarak verilebilir.¹⁶⁴ Habeşî bu açıklamalardan sonra Kur'an'da geçen Müteşâbih ayetleri te'vil etmekte ve selefın yolunu tuttuğunu bu şekilde ima etmektedir. Habeşî'nin müteşâbih ayetlerin açıklamalarını önemsedığı eserlerinde açıkça görülmekte ve yaptığı ayet yorumlarının ortaya konulması onun düşünce yapısının anlaşılabilmesi açısından önem arz etmektedir.

Habeşî; “İffetini korumuş olan kadını da an! Ona ruhumuzdan üfledik; onu ve oğlunu cümle âlem için bir işaret kıldık.”¹⁶⁵ ve “Ona tam şeklini verip ruhumdan da üflediğim vakit hemen onun için secdeye kapanın.”¹⁶⁶ ayetlerinde geçen “ruhumuzdan” ve “ruhumdan” ifadelerinden yola çıkarak, Allah'ın bir ruh olduğunun düşünülmesi ve buna iman edilmesinin küfür olduğunu ifade etmektedir. Çünkü ruh bir mahlûktur ve Allah bundan münezzehtir. O, Allah'ın ruhu ve cesedi bir örneği olmadan yoktan yarattığını, bununla birlikte İsa'nın veya Adem'in ruhunu da kendi nefesine izafe ettiğini bu ayetlerden yola çıkarak söyler. “Ona ruhumuzdan üfle miştik.”¹⁶⁷ ayetinde ise Cebrail'e, bizim yarattığımız ve yanımızda bulunan ruhtan Meryem'e üflemesini emrettik denilmektedir. Çünkü ruhlar şerefli ve kötü olmak üzere iki kısma ayrılır. Peygamberlerin ruhları da birinci kısma girmekte ve ayette bunların Allah'a izafe edilmesi “bizim emrimizle ve teşvikimizle oldu” anlamına gelmektedir. “İbrâhim'i Beytullah'ın bulunduğu yere yerleştirdiğimizde de şöyle demiştik: “Bana hiçbir şeyi ortak koşma; tavaf edenler, kıyamda duranlar, rûkûa ve secdeye varanlar için evimi tertemiz tut.”¹⁶⁸ ayetinde geçen “evimi” ifadesinden yola çıkarak, Kâbe'nin Allah'ın içinde yaşadığı ev gibi değil, O'nun mülkü olarak düşünülmesi gerekmektedir.¹⁶⁹

Habeşî'ye göre; “Rahmân olan Allah arşa istivâ etmiştir.”¹⁷⁰ ayeti zahiri olarak düşünmemelidir. Allah'ın arşa oturduğunu düşünen kâfir olur. Bu sebeple bu ayetin zahiriyle hükmedilmemesi gerekir. Çünkü “O, şerefli arşın sahibidir.”¹⁷¹ ayeti, Allah'ın

¹⁶³ Sâd 38/75.

¹⁶⁴ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 56.

¹⁶⁵ Enbiya Suresi 21/91.

¹⁶⁶ Sad Suresi 38/72.

¹⁶⁷ Enbiya Suresi 21/91.

¹⁶⁸ Hac Suresi 22/26.

¹⁶⁹ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 56.

¹⁷⁰ Taha Suresi 20/5.

¹⁷¹ Mü'minun Suresi 23/116.

arşı yarattığının en büyük delilidir. Arş bütün mahlûkatın en muazzamıdır ve bu Allah'ın kudretinin göstergesidir. Arş bir mekândır ve Allah'ın arşın üzerinde oturduğu söylenilemez. Allah genişlikten, darlıktan, mekândan münezzehtir. Allah'ın arşını, kralların arşı(tahtı) gibi düşünerek Allah'ın onun üzerinde oturduğunu söylemek küfürdür ve böyle düşünenler de küfre girer.¹⁷² Mahlûkat arştan bahsedildiği zaman onun muazzam bir şey olduğunu düşündüğü için, Allah arştan bu şeklide bahsetmiştir. Habeşî, Ali bin Ebi Talib'in de; Allah'ın arşı kendi zatının bir mekânı olarak almadığını, kudretini ortaya çıkarmak için yarattığını söylediğini belirterek bu görüşünü delillendirmeye çalışmaktadır. Ayrıca Allah'ın arşın üzerine insanların bildiği şekilde değil de ancak kendisinin bildiği şekilde keyfiyetsiz olarak oturduğunu söyleyen selef bu fikrinin yanlış olduğunu, keyfiyetsiz olarak bile olsa oturma eyleminin Allah'a izafe edilemeyeceğini belirterek bu tür ayetlerin mecaz olarak te'vil edilmesi gerektiğini söylemektedir.¹⁷³ Allah'ın arşa istiva etmesini zahiri olarak alan kimselerin "Nerede olursanız olun O sizinle beraberdir."¹⁷⁴ ve "Allah her şeyi kuşatmıştır."¹⁷⁵ ayetlerinin de zahirini alması gerekir. Bir tane olan herhangi bir şeyin her yerde olması mümkün değildir. Allah bir ise her yerde olamaz. Bu ayetlerden Allah'ın ilmiyle her yerde olduğunu ve ilminin her şeyi kuşattığını anlamak gerekir. Allah'ın arşa kurulmasından ise her şeye hükmettiği, hıfzettiği ve yendiğini anlamak lazımdır. Konuyu bu şekilde delillendirmeye çalışan Habeşî, bu ayetlerin zahirini kabul edenlerin bu açıklamalardan sonra ayetleri te'vil edenleri kötölemeye ve fikirlerine tahakküm etmeye haklarının bulunmadığını söylemektedir.¹⁷⁶ Ayrıca Kuşeyri'nin(ö. 465/1072) "Te'vil caiz değil diyenler, Allah'a ve İslam'a Yahudi, Hıristiyan ve Mecûsîlerden daha fazla zarar vermektedir. Çünkü küfrü benimseyenlerin durumları açıktır ve bunlar kâfir olduğu için Müslümanlar kendilerini bunlardan koruyabilirler. Ancak bu kişiler Allah'ın azalarının olduğunu, binme, inme, dayanma, oturma gibi vasıflarının bulunduğunu, dini bilgisi zayıf olan avam tabakayı kendilerine çekerek İslam'a bidat olarak yerleştirmişlerdir." görüşüne yer verdikten sonra te'vili caiz kabul etmeyenleri cahil ve ortalık karıştırıcı olarak nitelendirmektedir.¹⁷⁷

¹⁷² Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 57.

¹⁷³ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 58.

¹⁷⁴ Hadid Suresi 57/4.

¹⁷⁵ Fussilet Suresi 41/54.

¹⁷⁶ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 59-60.

¹⁷⁷ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 60.

Allah'ın mekân ve yön gibi nitelemelerden uzak olduğunu söyleyen Habeşî “Rabbin (emri) gelip melekler de saf saf dizildiğinde;”¹⁷⁸ ayetinden Allah'ın gelmesinin değil emrinin gelmesinin anlaşılması gerektiğini belirtir. Allah hareketi ve sükunu yaratmıştır. O mekânla veya yaratılanların sıfatlarından olan hareket ve sükunla vasıflandırılmaz. Bu ayette Allah'ın gelmesi değil, O'nun kudretinin gelmesidir.¹⁷⁹ Habeşî'ye göre; “Doğu da Allah'ındır batı da. Nereye dönerseniz Allah'ın zâtı(yüzü) oradadır.”¹⁸⁰ ayeti, “seferiyken insan yüzünü nereye çevirirse Allah'ın kıblesi orasıdır” anlamına gelmektedir. Ayette ki “vech” sözünden kasıt insanlardaki gibi şekil değildir. Allah'ı böyle bir şeye benzeten kişi ise küfre girer. Eğer Allah'ın şekli insanlar gibi olsaydı onlar gibi ölmesi gerekirdi. Ayette kastedilen; Allah'a dönüp O'na yaklaşımdır. Ayrıca “Pencereyi aç Allah'ın yüzünü görelim.” şeklinde ifadeler söyleyenlerin, kasıtları Allah'ı görmek olmasa bile haramdır. Çünkü Allah Musa'ya ayette; ““Sen beni asla göremezsın.” buyurmuştur. Söz konusu ifadeler bu yüzden haramdır.¹⁸¹

Habeşî, “Allah göklerin ve yerin nûrudur.”¹⁸² ayetinin anlamını, yeryüzündeki ve göklerdeki mahlûkatı Allah'ın iman nuruna yöneltmek olarak açıklamaktadır. Ona göre; “Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve ışığı var eden Allah'a mahsustur.”¹⁸³ ayetinde de görüldüğü gibi karanlığı da aydınlığı da Allah yaratmıştır. Kendisi ışığı yaratmışken Allah'ın da ışık olması mümkün değildir. Allah bunlardan daha yüce ve büyüktür. Böyle düşünenler kesinlikle küfre girer. Allah'ın yer ve gök, karanlık ve ışık gibi hacmi yoktur. Böyle düşünenler Allah'ı yarattıklarına benzetmiş olur. Allah'ı bir şeylere benzetmekten kaçınılmalı ve Allah'ın rengi veya şekli olduğuna itikaden inanılmamalıdır. Müşebbihe'nin çoğunluğu Allah'ı hacim ve şekil ile vasıflandırırken bir kısmı da Allah'ın latif bir varlık olduğuna inanmaktadır. Onlara göre Allah nurdur. Ancak verilen ayetlerden bu düşüncelerin yanlış olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸⁴

Habeşî Allah'ın mahiyeti ile ilgili olarak bazı ayetleri de açıklamaktadır. Ona göre; “Nerede olursanız olun O sizinle beraberdir.”¹⁸⁵ ve “Çünkü Allah takvâ ile hareket edip iyiliği seçenlerin yanındadır.”¹⁸⁶ ayetlerinin anlamı her şeyin O'nun bilgisi

¹⁷⁸ Fecr Suresi 89/22.

¹⁷⁹ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s.60-61.

¹⁸⁰ Bakara Suresi 2/115.

¹⁸¹ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 62-63.

¹⁸² Nur Suresi 24/35.

¹⁸³ En'am Suresi 6/1.

¹⁸⁴ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s.63.

¹⁸⁵ Hadid Suresi 57/4.

¹⁸⁶ Nahl Suresi 16/128.

dâhilinde olduğu ve yardım ettiği şeklindedir. Mahiyetin anlamı; arka çıkmak, yardım etmektir. Bu Allah'ın insanlara hulul ettiği ve onlarla bağ kurduğu anlamında değildir. Böyle düşünenler küfre girer. Allah bağ kurmaktan, ayrılmadan ya da mesafeden münezzehtir. Habeşî bu ayetlerden yola çıkarak Allah'ın âlemle irtibat kurduğunun, ayrıldığıнын veya mesafeli olduğunun söylenemeyeceğini belirterek, bu konunun hacimle alakalı ve yaratılmışlara has sıfatlar olduğunu düşünmektedir. Bunu da “O’na benzer hiçbir şey yoktur.”¹⁸⁷ ayetiyle delillendirir. Habeşî, Allah'ın hacim olarak büyüklük, küçüklük, uzunluk, kısalık gibi sıfatlarla vasıflandırılmayacağını, O’nun bunlardan münezzehe olduğunu ve insanların zihinlerinden bu tür fikirleri kovması gerektiğini söylemektedir. Yahudiler Allah’a yorgunluğu izafe etmiş ve evreni yarattıktan sonra yorulduğu için kafasını koyup istirahat ettiğini söylemişlerdir. Bu küfürdür. Yorulmak, lezzet almak, haz duymak gibi hisler yaratılmışlara hastır ve sadece yaratılmışlarda görülür. Bunları Allah’a isnad etmek müstahildir. Habeşî konuyla ilgili “Gökleri ve yeri altı günde yarattık da en küçük bir yorgunluk çekmedik.”¹⁸⁸ ayetini delil göstermektedir. Bunlar yaratılmışlara has ve Allah’tan müstahildir.¹⁸⁹

Habeşî “Kuşkusuz Allah her şeyi en iyi işiten ve en iyi görendir.”¹⁹⁰ ayetinden yola çıkarak Allah'ın keyfiyetsiz olarak işiten ve gören olduğunu ifade eder. Ona göre; görme ve işitme Allah'ın ezeli sıfatlarındandır ve kulak, göz, herhangi bir madde ya da uzaklık, yakınlık gibi vasıflar olmadan Allah bunların hepsine sahiptir. Yaratılmışlarda olduğu gibi ışıkla etkileşim içerisinde olarak görme veya havadaki ses dalgaları vasıtasıyla işitme durumu Allah için geçerli değildir. Habeşî Allah'ın kulağı var ama bizimki gibi değil, gözü var ama bizimki gibi değil, eli var ama bizimki gibi değil diyenlerin küfre girdiğini, çünkü Kur'an'da Allah'ın kulağı ya da gözü vardır diye bir ayetin bulunmadığını söylemektedir.¹⁹¹

Habeşî'nin tevhid, şirk, zati ve subuti sıfatlar konularındaki ifadelerinden yola çıkarak, Habeşî'nin bu konuları lafzî/literalist bir yaklaşımla ele aldığını ve görüşlerinin Ehl-i Sünnet'in genel algısına büyük oranda uyduğunu söyleyebiliriz. Tevhid ve şirk konusuna özellikle vurgu yapması ve düşünce sistemini bunun üzerine inşa etmesinin sebepleri arasında tasavvufî köklerine yönelik içinde yaşadığı coğrafyada bulunan

¹⁸⁷ Şura Suresi 42/11.

¹⁸⁸ Kaf Suresi 50/38.

¹⁸⁹ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 61-62.

¹⁹⁰ Mü'min Suresi 40/20.

¹⁹¹ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 62.

radikal İslâmî grupların tekfir edici söylemlerini kendisi ve takipçileri için ortadan kaldırma düşüncesi olabilir. Ayrıca selefi ve Vehhâbîlerin Habeşî ve cemaatinin uygulamalarını şirk olarak tanımlaması ve İslam dışı bir grup nitelermeleri tevhid ilkesini vurgulamasına sebep olabilir. Bu şekilde Habeşî'nin hem kendisini hem takipçilerini tekfir edenlere karşı koruduğu, içinde yaşadığı Müslüman toplum tarafından kabul görmeye ve taraftarlarını arttırmaya çalıştığı söylenilebilir.

1.2.2. İman, İslam, Küfür ve Ridde/İrtidâd

Îmân sözlükte; “güven içinde bulunmak, korkusuz olmak” anlamındaki emn (emân) kökünden türemiştir. “Güven duygusu içinde tasdik etmek, inanmak” demektir. “Sağlamlaştırmak, kesin karar vermek, tasdik etmek” manasındaki akd kökünden türeyen i'tikâd da “iman” ile aynı anlamda kullanılır. Terim olarak iman; “Peygamberlerin Allah'tan aldığı ve din adına tebliğ ettiği hususları tasdik etmek ve onlara inanmak” diye tanımlanabilir. Bu inanca sahip bulunan kimseye mü'min, inancının gereğini tam bir teslimiyetle yerine getiren kişiye de müslim denir.¹⁹²

İslam sözlükte; “kurtuluşa ermek, boyun eğmek, teslim olmak; teslim etmek, vermek; barış yapmak” anlamlarındaki silm (selm) kökünden türemiştir. İslâm'ın etimolojisini yapan ilk âlimlerden İbn Kuteybe (ö. 276/889) kelimeyi “boyun eğmek ve iradî olarak uymak suretiyle barış ortamına girmek”, İbn Manzûr (ö. 711/1311) da “boyun eğmek (inkıyâd) ve itaat etmek” şeklinde açıklamıştır. Kelimenin örfteki kullanımı sadece “doğruya ve hakka uyma” manası taşır. Yanlış ve kötüye boyun eğme şeklinde bir teslimiyet İslam'a aykırıdır ve isyan olarak nitelendirilir.¹⁹³

Küfr (kefr, küfûr, küfrân) sözlükte; “örtmek, gizlemek; nankörlük etmek” gibi manalara gelmektedir. Terim olarak ise; “Allah'tan alıp din adına tebliğ ettiği hususlarda peygamberi tasdik etmemek, ona inanmamak” olarak tanımlanabilir. Küfrü benimseyene “fitrî yeteneğini köreltip örten” anlamında “kâfir” denilir.¹⁹⁴ Sözlükte; “dönmek; geri çevirmek, kabul etmemek” anlamlarındaki redd kökünden türeyen ridde ve irtidâd, Fıkıh terimi olarak; Müslüman bir kişinin kendi iradesiyle İslâm dininden çıkmasını ifade etmektedir. Bu tavrı sergileyen kişiye “münkir” adı verilir.¹⁹⁵

¹⁹² Ayrıntılı bilgi için bkz. Sinanoğlu, Mustafa, “İman”, *DİA*, c. XXII, s. 212, ss. 212-214, İstanbul 2000.

¹⁹³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sinanoğlu, Mustafa, “İslam”, *DİA*, c. XXIII, s. 1, ss. 1-2, İstanbul 2001.

¹⁹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sinanoğlu, Mustafa, “Küfür”, *DİA*, c. XXVI, s. 533, ss. 533-536, İstanbul 2002.

¹⁹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. İnce, İrfan, “Ridde”, *DİA*, c. XXXI, s.88, ss. 88-91, İstanbul 2008.

İslam tarihi boyunca iman-İslam ilişkisi, iman-amel ilişkisi, büyük günah işleyenlerin durumu, imanın artıp eksilmesi gibi konularda mezhepler çeşitli fikirler ortaya koymuşlardır. İlk ortaya çıkan mezheplerden Hâricîler; imanda artma ve eksilme olabileceğini, büyük günah işleyenlerin kâfir olduğunu ileri sürerken,¹⁹⁶ Mürcie tam zıt bir görüş ileri sürerek imanda artma ve eksilme olamayacağını, büyük günah işleyen kişinin tekfir edilemeyeceğini söylemiştir.¹⁹⁷ İman konusunda ortaya çıkan bu görüşler çerçevesinde daha sonra farklı fikirler serdedilmiştir.

Habeşî'nin iman ve İslam tanımlamasında Eş'arî'yi takip ettiği söylenebilir.¹⁹⁸ Habeşî'ye göre; iman kalp ile tasdik, dil ile ikrardır. İslam ise Peygamber'in getirdiklerine iman ederek onaylamaktır.¹⁹⁹ İslam ve imanın birbirinden ayrı düşünülemeyeceğini ve terim anlamı olarak aynı şeyi ifade ettiklerini vurgulayan Habeşî'ye göre iman ve İslam'ın sözlük anlamları farklı olsa da, vücuttaki karın ve sırtın birbirinden ayrılamayacağı gibi birbirinden ayrılamazlar. Yani ne iman ne de İslam diğeri olmadan bir anlam ifade etmez.²⁰⁰ Habeşî, Hz. Muhammed'in getirdiği her şeyi kabul eden kişinin mü'min ve müslim olduğunu ve böyle ölürse Cennete gideceğini söylemektedir.²⁰¹

Habeşî, kendisine İslam daveti ulaşmış ve buluş çağına ulaşan her insanın "mükellef" tanımlamasına girdiğini ve bu daveti kabul ederek Allah'a iman etmesi gerektiğini söylemektedir. O, Müslüman olsun kâfir olsun her mükellefin ise Kelime-i Şahadet bilmesi ve buna kalbiyle iman etmesinin farz olduğunu belirtmektedir. İslam davetinin aslının kelime-i şehadet olduğunu söylemekte ve iki şahadetin anlamını açıklamaktadır.²⁰² İki şahadetten kasıt Allah'tan başka ilah olmadığına, Allah'ın birliğine inanmak ve Hz. Muhammed'in peygamberliğine iman etmektir. Allah'a iman etmenin toplamı dil ile ikrar kalp ile tasdiktir. Ayrıca iki şahadete inanan kimsenin bunu Arapça söylemesine gerek yoktur. Kalpten buna iman etmesi Müslüman olması için

¹⁹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Şehristânî (ö. 548/1153), Tâcüddîn Muhammed b. Abdilkerîm b. Ahmed, *el-Milel Ve'n-Nihal*, çev. Mustafa Öz, TYEKB Yay., İstanbul 2015, s. 146-178.

¹⁹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Şehristânî, *el-Milel Ve'n-Nihal*, s. 178-186.

¹⁹⁸ Ebû'l Hasen el-Eş'arî iman; Allah'a, meleklerle, kitaplara, peygamberlere ve kadere iman etmek olarak tanımlar. İmanın söz ve amel olduğunu, arttığını ve eksildiğini söylemektedir. İslamı ise; Allah'tan başka ilah olmadığına ve Hz. Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şahadet etmek olarak tanımlamaktadır. Eş'arî, Alî b. İsmâîl b. Ebî Bişr İshâk b. Sâlim, *İlk Dönem İslam Mezhepleri*, çev. Mehmet Dalkılıç-Ömer Aydın, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2005, s. 239; Kalaycı, Mehmet, "Eşarilik", ss. 397-412.

¹⁹⁹ Hamzeh- Dekmejian, "A Sufi Response to Political Islamism: Al-Aḥbāsh of Lebanon", 221.

²⁰⁰ Bkz. el-Ceddi, Muhammed Mustafa, *Akidetu'l-Aḥbāsh (el-Hereriyye) Ard ve Nakd*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Câmîatu'l-İslamiyye, Külliyyetu'l-Usli'd Dîn, Gazze 2001, s. 251.

²⁰¹ el-Hereri, Habeşî, *Sarihu'l-Beyân fi'r-Redd ala men Halefe'l-Kur'ân*, Dâru'l-Meşari', Beyrut 2008, s. 89-90.

²⁰² Hereri, *Duru Sözler*, s. 23.

yeterlidir.²⁰³ Habeşî bununla birlikte ömründe bir kere de olsa iki şahadeti söylemesinin her mükellefe farz olduğunu ifade eder.²⁰⁴ Allah'ın bütün emirlerini tutmaya ve yasaklarına uymaya çalışanların cennete azap görmeden gireceklerini belirtir. Buna Ebu Hureyre'den rivayet edilen “Ben sâlih kullarıma öyle bir cennet hazırladım ki kullarım bunu ne dünyada görebildi ne de hayal edebildi.” kutsi hadisini ve “Yaptıklarına karşılık olarak onlar için ne mutluluklar saklandığını hiç kimse bilemez.”²⁰⁵ ayetini delil göstermektedir.²⁰⁶

Lâ ilahe illallah diyerek Allah'a iman eden ancak Hz. Muhammed'e iman etmeyen kişi kâfirdir. Bununla ilgili “Kim ki Allah ve resulüne inanmazsa bizde bu kâfirlere cehennemi hazırladık.”²⁰⁷ ayetini delil gösteren Habeşî, bu kişilere kâfir demeyerek şüpheli kabul edenlerinde küfre girdiğini ve kâfir olduğunu belirtmektedir.²⁰⁸

Habeşî'ye göre; Kelime-i şahadeti getiren ancak ona gönülden inanmayan kimseler ise namaz kılıp oruç tuttukları halde itikatte İslam'a tam tabi olamamışlardır. Ali bin Ebi Talib'i, Hızır'ı veya Hâkim bi Emrillah'ı ilah kabul edenler bu gruba girmektedir. Bunlar Allah'tan başkasına ibadet ettikleri için tevhit halkasından çıkmış kâfir kimselerdir, Müslüman değillerdir. İki şahadeti reddedenlerin hükmü ebedi cehennemdir ve onlar sonsuza kadar ateşten çıkmayacaktır. Allah'ın birliğine ve Hz. Muhammed'in peygamberliğine inanan kişi ise günahkâr da olsa cehennemde ebediyen kalmayacaktır. Günahkâr olan Müslüman cezasını çektikten sonra Cennete girecektir. Buna “La ilahe illallah deyip kalbinde zerre kadar iman olan kimse cehennemden çıkacaktır.” hadisi delildir.²⁰⁹

Habeşî, imanının artıp eksilebileceğini söyler. Allah'a ve peygamberine iman eden, emir ve yasaklarına uyan kimse; mü'min, müslim ve kâmil iman sahibidir. Emredilen namaz gibi ibadetleri yerine getirmeyen ya da eksik uygulayan ve haram olan içki içmek ve faiz yemek gibi bazı yasakları işleyen kişi ise; imanını eksik müslim ve mü'mindir.²¹⁰ Bu bağlamda Habeşî'nin iman algısında amelin eksikliği imanı tamamen

²⁰³ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 10.

²⁰⁴ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 11.

²⁰⁵ Secde Suresi 32/17.

²⁰⁶ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 13.

²⁰⁷ Fatır Suresi 35/13.

²⁰⁸ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 10.

²⁰⁹ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 13.

²¹⁰ el-Hererî, *Sarıhu'l-Beyân fi'r-Redd ala men Halefe'l-Kur'ân*, 91; Karabiber, “Lübnan Merkezli Çağdaş İslamî Bir Cemaat: Abdullâh el-Habeşî ve Ahbâs Cemaati”, 127.

ortadan kaldıran hususlar değil, etkinliğini azaltan gücünü zayıflatan hususlar olarak gördüğü ortaya çıkmaktadır.

Habeşî'ye göre küfür; î'tikâdî küfür, fiilî küfür ve lafzî (sözlü) küfür olarak üçe ayrılır. Î'tikâdî küfrün yerinin kalp olduğunu, fiilî küfrün azalar (organlar) ile işlendiğini ve lafzî (sözlü) küfrün yerinin dil olduğunu söylemektedir.²¹¹ Küfrün çeşitlerine birçok örnek vererek insanların bunlardan kaçınması gerektiğini vurgular ve âlimlerin küfür ile ilgili hükümlerini bir takım kurallara bağladığını söyler. "Allah'ı, kitaplarını, peygamberlerini, meleklerini, namaz, ezan ve cami gibi dinin sembollerini, dinin hükümlerini, Allah'ın vaad ettiği cennet ve sevabını, cehennem ve azabını küçümsemeyi ifade eden her türlü itikâd, fiil veya lafız küfürdür."²¹²

Habeşî riddeyi/irtidâdı ise; "fiilî küfür, lafzî küfür ve î'tikâdî küfür ile İslam'dan ayrılmak" olarak tanımlamaktadır. Ona göre günahların en büyüğü küfür olduğu için Müslümanın imanını bozan, geçersiz kılan küfürden korunması farzdır. O Allah'ın küfür üzere ölenleri asla affetmeyeceğini, küfür üzere olmayan günahkâr Müslümanlardan da dilediğini affedeceğini söylemektedir.²¹³

Habeşî, her kim gelecekte İslam'ı terk etmeye niyet eder veya bunu yapıp yapmamakta tereddüt ederse o kişinin, anında İslam'dan çıkmış olduğunu söyler.²¹⁴ Habeşî'nin küfür çeşitlerine verdiği örnekler ise şöyledir:

Î'tikâdî Küfre Bazı Örnekler: Bu küfrün yeri kalptir. Allah'ın varlığı, birliği ve hiçbir şeye benzemediği hususunda şüphe etmek, Allah'a acizlik, cahillik ve ölüm isnadında bulunmak, İcma ile bildirilen el-İlim, es-Sem'i, el-Kudret, el-Basar gibi Allah'ın 13 sıfatından birini veya daha fazlasını inkâr etmek, Allah'ın semâvâtı ve arzı doldurduğunu veya bir arşın üzerinde oturduğunu ya da cisim olduğunu söylemek, Hz. Muhammed'in Peygamberliğinden ve doğruluğundan şüphe etmek, Kur'an-ı Kerim'in Allah'ın kitabı olup olmadığından şüphe etmek, Âlemin ezeli veya ebedi olduğunu söylemek ve buna iman etmek, Ahiret gününden, cennet ve cehennemin varlığından şüphe etmek, Âlimlerin haram olduğunda icmâ ettiği ve dinde haram olduğu Müslümanlar arasında bilinecek kadar meşhur olan yasaklardan birini helal görmek ya da helal olan bir şeyi haram kabul etmek küfürdür.²¹⁵

²¹¹ Hererî, *Duru Sözlür*, 44.

²¹² Hererî, *Duru Sözlür*, 53.

²¹³ Hererî, *Duru Sözlür*, 41.

²¹⁴ Hererî, *Duru Sözlür*, 23.

²¹⁵ Hererî, *Duru Sözlür*, 44; Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 14.

Fiilî Küfre Örnek; puta veya güneşe, ibadet etmek için olsun ya da olmasın secde etmek küfürdür. Habeşî insana secde etmeyi bunlardan ayrı tutmuştur. İnsana ibadet etmek amacıyla secde edilirse küfre girilmiş olur. Tasavvuf ehli olduğunu iddia eden bazı kimselerin şeyhlerine secde etmelerinin ibadet maksadıyla küfür olduğunu, saygı maksadıyla secde edildiyse küfür olmadığını bu konuda örnek olarak vermiştir. Ancak önceki peygamberlerin şeriatlerinde insana saygı amaçlı secde etmek caiz olsa da, Hz. Muhammed'in şeriatinde bunun haram olduğunu söylemektedir.²¹⁶ Yine Kur'an'ı pisliğin üzerine atmak da fiilî küfre girer. Kişinin maksadı bu olmasa bile bu fiilî Kur'an'ı hafife aldığını gösterdiği için küfürdür. Allah'ın isminin üstünde yazdığı kağıdı veya Şer'i ilimlerin kağıtlarını da pisliğe atarsa küfre girer.²¹⁷

Lafzî Küfre Örnekler;²¹⁸ Allah'a, Allah'ın bacısına, Allah'ın oğluna küfreden kişi Allah'ın bacısı ya da oğlu olmadığı hakkında itikate sahipse bile küfre girer.

-Bir kimse bir Müslümana "Ey Kâfir" ya da "Ey Dinsiz" diyerek bu ithamlarda bulunursa bu küfürdür. Ancak söylerken kastı kâfir olduğu değil de kâfire benzediği yönündeyse söyleyen kişi kâfir olmaz.

-Allah'ın isimlerinden herhangi birisiyle alay etmek küfürdür. Allah'ın emir ve yasaklarıyla alay etmek küfürdür.

-Meydana gelen hayır ya da şer herhangi bir şeyin Allah'ın takdiri ile olmadığını söylemek küfürdür.

-Bir adam eşine "Ben seni Allah'tan daha çok seviyorum" ya da "Sana tapıyorum" derse küfre girer.

-Bir kişi başka kişiye "Allah sana zulmetsin bana zulmettiğin gibi" derse bu bedduayı eden küfre girer. Çünkü zulmü Allah'a yakıştırmıştır. Ancak bu dili iyi biliyorsa ve kastı Allah'ın intikam almasını istemekse küfür olmaz.

-Bir kişi diğerine Allah'ına lanet olsun derse küfre girer.

- Bir Müslüman diğer bir Müslümana senin dinine lanet olsun derse küfre girer. Bazı fakihler bunu küfür niyetiyle söylemediyse küfre girmez demiştir. Bazı Hanefî âlimler ise niyetinde küfür olmasa bile küfre girdiğini söylemiştir.

- Birisi diğeri için "falan benim Allah'ımı bir kenara itti" derse kâfir olur. Çünkü bunda hem bir hareket hem bir mekân vardır.

²¹⁶ Hererî, *Duru Sözler*, 48.

²¹⁷ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 14.

²¹⁸ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 15-17.

- ‘Allah kadar’ diyen kişi küfre girer. Bunu söylemekle Allah’ı bir şahısla eş değer tutmaktadır.

- Kim bir işi yaparken “Ben bu işin Allah’ıyım” veya “Allah’ı şaşırttım” derse küfre girer.

- Bir kişi bir kâfire Allah seni sevsin anlamında “Allah sana ikramda bulunsun” derse küfre girer. Çünkü Kur’an’da “Eğer yüz çevirirlerse bilsinler ki Allah kâfirleri sevmez.”²¹⁹ buyrulmuştur.

- Bir kâfire “Allah günahlarını affetsin” denirse bu da küfürdür. Çünkü kastı, o kişi ölünceye kadar küfür üzerine olmasına rağmen günahını affetsin demektir.

- Bir kâfir ölse ve Müslüman kişi “Allah rahmet eylesin” derse küfürdür. Bunu dediği zaman kastı o kişinin kabirdeki azabının azalması yönünderse bu küfür değildir.

- Bir insan yoktan var etmek manasında diğer şahsa “Allah’ın seni yarattığı gibi bana birisini yarat” derse bu küfürdür.

- Kim Azrail’e ya da herhangi bir meleğe küfretse küfre girer.

- Bir kişi “ben Allah’tan vazgeçtim” derse küfre girer. Bunun manası Allah’tan nefret etmektir. Birisi “Allah bile filanın yaptıklarını kabul etmez” derse bu kişi küfre girer.

- “Senin Allah’ının göğüne lanet olsun” diyen küfre girer. Çünkü Allah’ı hafife alır ve kâfir olur.

- Kâfirlerin ibadethanelerine Allah’ın evi diyen kişi küfre girer. “Eğer Allah’ın, insanların bir kısmıyla diğer kısmını engellemesi olmasaydı, manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler -ki oralarda Allah’ın adı çokça anılır- yıkılır giderdi.”²²⁰ ayetinde Allah Yahudilerin ve Hristiyanların ibadethanelerini ibadet yeri olarak söylemiştir. Bu ayette İslam’dan önceki dönemde bulunan Yahudi ve Hristiyan ibadethaneleri kastedilmiştir. Çünkü o dönemde buralar bizim mescitlerimiz gibi İslam üzereydiler. Bu yüzden Allah’ın emrine uygun olarak ibadet edilmeyen yerlere mescit dememeye dikkat edilmelidir.

- Bir kişi yalan yere yemin edip Allah’ı da buna şahit tutarsa o kişi dinden çıkar.

- Bir kimse “köpek Ademoğlundan daha iyidir” derse küfre girer. Araplara uyuz diyen küfre girer. Ama bunu bugünkü Arapların halini görerek diyorsa kâfir olmaz.

- Kim Bismillahirrahmanirrahim yerine euзу billahi mineş şeytanir racim derse küfre girer.

²¹⁹ Âl-i İmran Suresi 3/32.

²²⁰ Hac Suresi 22/40.

- Bazı şairlerin yazdığı “Allah kaçtı” gibi küfür sözleri, tıpkı kişinin Allah’a küfrettiğinde olduğu gibi kâfir olmasına sebep olur. Bu gibi sözleri güzelmiş gibi takdim eden kişi de küfre girer.

- Peygamberin hallerinden bir hali veya amellerinden bir ameli hafife alarak hicvedenler kâfir olur.

-Peygamber’in sünnetiyle alay etmek küfürdür.

- Küfrü hoş göstermeye çalışıp küfre rıza gösterenler de kâfir olur.

- Birisi bir başkasını küfür kabul ettiği bir şeyi açıklarsa veya aktarırsa küfre girmez. Ama onu övmek için söylerse küfre girer.

Bir kelimenin tek anlamı varsa bu da küfürse bunu söyleyen kişi kâfir olur. Örneğin; “Ben Allah’ım.” sözünü kişi veli bile olsa ve gaybet halindeyken ve mükellef değilken söylese de küfre girmiş olur.²²¹ Ya da Peygambere lanet eden bir kişi ben bunu kastetmedim dese bile küfre girmiş olur.²²²

Habeşî’ye göre bunlardan herhangi birini yaparak küfre düşen birisinin sadaka, zekât, oruç, namaz gibi tüm iyi amelleri yok olur. Bu kişinin hemen İslam dinine dönerek tövbe etmesi farzdır. Eski amelleri boşa gider ve imanını yeniledikten sonra yaptığı ameller kendisine kalır.²²³ Ayrıca dinden çıkan kişinin kadın ya da erkek olması fark etmeksizin eşiyle nikâhı düşer.²²⁴

Habeşî dil sürçmeleri, aklın başından gitmesi, tehdit altında küfür, başkalarının küfürlerinin anlatılması ve şer’i konularda te’vil yapanların hallerinin istisna olduğunu ve bu sözleri söyledikten sonra kişinin dinden çıkmadığını belirtmektedir. Bunlara da ayetlerle delil getirmektedir. Tehdit altında küfredenlerin “Kim iman ettikten sonra Allah’ı inkâra saparsa -kalbi imanla dolu olduğu halde baskı altında kalanın durumu müstesna olmak üzere- kim kalbini inkâra açarsa işte Allah’ın gazabı bunlardır; bunlar için çok büyük bir azap vardır.”²²⁵ ayetini; başkalarının küfürlerinin anlatıldığı durumlara ise “Yahudiler “Üzeyir Allah’ın oğludur” dediler, Hristiyanlar da “Mesîh (Îsâ) Allah’ın oğludur” dediler. Bunlar, daha önceki inkârcıların söylediklerine benzer biçimde ağızlarından çıkan sözlerdir.”²²⁶ ve “Yahudiler “Allah’ın eli bağlanmış!”

²²¹ Hererî, *Sıratı’l Müstakim*, s. 22.

²²² Hererî, *Sıratı’l Müstakim*, s. 23.

²²³ Hererî, *Duru Sözler*, s. 53.

²²⁴ Hererî, *Sıratı’l Müstakim*, s. 25.

²²⁵ Nahl Suresi 16/106.

²²⁶ Tevbe Suresi 9/30.

dediler.”²²⁷ ayetlerini delil göstererek bunların küfürden istisna olduğunu açıklamıştır.²²⁸

Habeşî Şer’i konularda te’vil yapanlar için ise küfür konularını da ele alıyorsa küfre girmediklerini belirtip İbn Teymiye’yi bu gruba dâhil etmiştir. Peygamberimiz vefat ettikten sonra bazı Müslümanların zekât vermeyi kesmesini ele alarak konuyu detaylandırmaktadır. “Onları arındırmak ve temize çıkarmak üzere mallarından sadaka (zekât) al! Bir de onlar için dua et; çünkü senin duan onlara huzur verir.”²²⁹ ayetinin Peygamber hayattayken geçerli olduğu şeklinde te’vil edenler olduğunu ancak bu hükmün Peygambere has değil umumi bir emir olduğunu ifade etmektedir. Halife Ebubekir’in zekât vermeyi reddedenlerle kâfir kabul ettiği için değil, halifeye karşı geldikleri için savaştığını ancak Museylemetü’l Kezzab’ı peygamber kabul edenlerle savaşmayı vacip olarak gördüğünü ve bu grubun kâfir olduğunu belirtmektedir. Yine “Şüphesiz şeytan içki ve kumar yoluyla aranızda düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah’ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz değil mi?”²³⁰ ayetini bazıların isterlerse içebilecekleri şeklinde te’vil ettiklerini ve Halife Ömer’in bunları kâfir kabul etmediğini, Seksen değnek cezası verdiğini ve bir daha içerlerse öldürölmelerini emrettiğini, her iki durumda da kâfir olarak değerlendirilmediklerini söylemektedir. Cemel, Sıffin ve Nehrevan’da Halife Ali’nin karşısındaki grupla dinden çıktığı için değil, halifeye başkaldırdıkları için savaştığını ifade etmektedir. Nehrevan’da Hâricîlerle savaşmasına ayrı bir parantez açarak Hâricîlerden “Ehl-i Adl” olarak nitelendirilen grubun dışındakilerin küfre girdiklerini belirtmektedir.²³¹ Habeşî, Mürcie’nin “iman edip büyük günah işleyen kişi küfre girmez” dediğini, konuyla alakalı “Biz sadece nankörlük edenleri cezalandırırız.”²³² ayetini te’vil ederek ahirette sadece küfre girenlerin cezalandırılacağı anlamını çıkardığını ve ayetin manasını değiştirdiklerini, ancak yine de Mürcie’nin Müslümanlara tabi olduğunu, bu yorumla delaletle düştüğünü ifade etmektedir.²³³

Habeşî hem küfür hem küfür anlamı olmayan iki manayı da kendisinde taşıyan kelimelerin bulunduğunu ifade eder. Ona göre bu tür kelimeyi söyleyen kişi iki anlamını da öğrenene kadar kâfir sayılmaz. Bu kelimeyi söyleyen kişi söylerken küfri manasını

²²⁷ Maide Suresi 5/64.

²²⁸ Hererî, *Sıratı’l Müstakim*, s. 18.

²²⁹ Tevbe Suresi 9/103.

²³⁰ Maide Suresi 5/91.

²³¹ Hererî, *Sıratı’l Müstakim*, s. 19-20.

²³² Sebe’ Suresi 34/17.

²³³ Hererî, *Sıratı’l Müstakim*, s. 21.

kastettiğini belirtirse küfre girmiş olur ve dinden çıkma hükümleri uygulanır. Burada küfre girmesindeki şart kelimenin küfri manasını bilip bilememesi ve onu kastedip kastetmediğidir.²³⁴ Bir kelimenin birden çok anlamı küfür manasını ifade edip tek bir manası küfrü kastetmiyorsa, söyleyen kişi küfre girer demek yanlış olur” diyenlerin bu düşünceleri yanlıştır. Bir kelimenin anlamının çoğu küfrü ifade edip azı etmiyorsa ve kişi küfür manalarını bilmeden bu kelimeyi kullanırsa küfre girmez. Kelimenin manasının küfür olduğunu biliyorsa küfre girer.²³⁵

Habeşî bu açıklamalardan sonra küfrün kısımları konusunu tekrar ele almış ve küfrü teşbih, tekzib ve ta’til olarak üçe ayırmıştır.

Teşbih: Allah’ın mahlûklar gibi yaratılmış olduğuna veya cismi, şekli ve rengi olduğuna inanmaktır.

Tekzib: Yalanlamak, inkâr etmektir. Cennetin ve cehennemin olmadığına inanmak veya cennetin hissi olarak var olmadığını sadece lezzetlerden ibaret olduğuna inanmak, cehennemin olmadığına sadece eziyet verici şeylerden ibaret olduğuna inanmak, namazın, orucun ve zekâtın olmadığına inanmak veya boşamayı haram kılmak ya da içkiyi helal kılmak gibi durumlardır. Kişi bunların aksine namazın vücûbiyetine inanıp namaz kılmıyorsa kâfir değil asi olur.

Ta’til: Allah’ın var olmadığına inanmaktır. Küfrün ise en şiddetli kısmıdır.²³⁶

İmanı kalbin tasdikinden ibaret sayan Ehl-i Sünnet kelimcilerine göre küfür, dinin aslından (zarûrât-ı dîniyye) olduğu kesinlikle bilinen hususların tamamını veya bir kısmını kalben tasdik etmemektir.²³⁷ Anlaşıldığı kadarıyla fiilî uygulamaların ve lafzî söylemlerin küfre götüreceği fikri Sünnî kelimcilerce benimsenmemiştir. Habeşî her ne kadar Ehl-i Sünnet’in devamı ve temsilcisi olduğunu ileri sürse de, küfür konusundaki görüşünün Ehl-i Sünnet’ten farklı olduğu söylenilebilir.²³⁸ Onun küfrü îtikadî, fiilî ve lafzî olarak üçe ayırması bu konuda Şîî akideyi takip ettiğini göstermektedir. Şia’ya göre iman ‘kalbin tasdiki, dilin ikrarı ve dini görevleri yerine getirme’ olarak tanımlanırken küfür ise bu üç rükünden birini yerine getirmemek olarak tanımlanmıştır.²³⁹ Bu tanımdan hareketle fiilî uygulamaların ve lafzî söylemlerin küfür olarak nitelenmesi sonucu ortaya çıkmakta ve Habeşî’nin görüşlerinin de bu yönde olduğu görülmektedir.

²³⁴ Hererî, *Sıratı’l Müstakim*, s. 21.

²³⁵ Hererî, *Sıratı’l Müstakim*, s. 22.

²³⁶ Hererî, *Sıratı’l Müstakim*, s. 25.

²³⁷ Sinanoğlu, “Küfür”, s. 535.

²³⁸ Hererî, *Duru Sözler*, s. 48 vd.

²³⁹ Sinanoğlu, “Küfür”, s. 535.

1.2.4. Ahiret İnancı ve Rü'yetullah

Habeşî Allah'ın insanları yarattıktan sonra başıboş bırakmadığını, onları vahiy ile bilgilendirdiğini, insanların dünyadayken yapıp ettiklerini öldükten sonra hesaba çekilerek karşılığını göreceklerini İslam dininin genel ilkeleri çerçevesinde kabul etmektedir. Ona göre; kabir azabı haktır, bu azap hem ruhen hem de bedenen çekilmektedir. “Bu azap, onların sabah akşam sokulacakları ateştir. Kıyamet koptuğunda, “Fıravun ailesini en şiddetli azabın içine atın!” denilecek.”²⁴⁰ ve “Kim de beni anmaktan yüz çevirirse mutlaka sıkıntılı bir hayatı olacaktır ve onu kıyamet günü kör olarak haşrederiz.”²⁴¹ ayetlerinin kabir azabı hakkında olduğunu söylemektedir. Habeşî'ye göre; Müslümanlardan asi olup büyük günah işleyenler tövbe etmeden ölürse iki sınıftır. Birinci sınıf; Allah kabir azabından dolayı onları affedecektir. İkinci sınıf ise kabir azabı görür ve sonra bu azap kesilir. Kalan azabın karşılığı da ahirette devam eder. Buna “Peygamber efendimiz iki kabre uğradı. Dedi ki: “Bunlar büyük günahlardan dolayı azap görüyorlar.” Yanında bulunanlar bu günahların ne olduğunu sorduğunda: “Birisi dedikodu yapar, diğeri ise tuvaletini yaparken sıçramaması için dikkat etmezdi.” cevabını verdi. Sonra bir dal getirilmesini istedi ve iki mezara da birer tane dikerek “Belki bunların azapları hafifler.” demiştir.”²⁴² rivayetini delil getirir. Habeşî sahih hadislerden hareketle kabirde ruhun cesede döneceğinin kesin olduğunu belirtir. “Herhangi bir adam bir mü'min kardeşinin kabrinin yanından geçerken kabirdeki dünyada onu tanıyorsa, yanından geçen kimse ona selam verdiğinde kabirdeki de onun selamına karşılık verir.” hadisinin sahih olduğunu ve ruhun bedene dönüşünü gerekli kılacağını söyler. Yine “Peygamber dedi ki: “Peygamberler kabirde hayata döner ve namaz kılarlar.” rivayetinin sahih olduğunu ve ruhun bedene geri döndüğünün delili olduğunu ifade eder.²⁴³

Kâfirlere, Cehennemdeki yerinin sabah ve akşam olmak üzere iki kez gösterilecek olması ve kabrin karanlığının ve vahşetinden rahatsız olmaları bu azaba örnektir. Cennete gidecekler için ise; kabirlerinin yetmiş yetmiş zira²⁴⁴ genişleyeceği ve dolunayın nuruna benzer bir nurla aydınlanacağı gibi kabrin nimetlerine iman etmek

²⁴⁰ Mü'min Suresi 40/46.

²⁴¹ Taha Suresi 20/124.

²⁴² Habeşî; Buhari, Müslim, Tirmizi ve Ebu Davud'un İbn Abbas'tan rivayet ettiğini belirtmektedir. Bkz. Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 94.

²⁴³ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 94.

²⁴⁴ Parmak uçlarından dirseğe kadar olan uzunluk birimidir. Ortalama 48 cm'dir. Bkz. Erkal, Mehmet, “Arşın”, *DİA*, c. III, s. 411, ss. 411-413, İstanbul 1991.

farzdır. Yine buluş çağına gelmeden ölen çocuklar ve savaş şehitleri dışındaki kâfirler ve Mü'minler, üzerinde ölmüş oldukları îtikâdden, Münker ve Nekir melekleri tarafından sorgulanacaklardır.²⁴⁵ Soru soracak melekler çok sayıda ölen kişinin hepsini aynı anda sorgulayabilecektir. Çünkü bu melekler çok sayıdadır ve her ölüye iki tane gönderilirler.²⁴⁶ “Muhakkak ki kul kendisini kabre koyan arkadaşları gittiğinde onların ayak sesleri kesilmeden iki melek gelir. Onu oturtur ve derler ki: “Sen Muhammed hakkında ne diyordun?” Eğer Mü'minse –yani *kâmil mü'minse*–²⁴⁷ der ki: “Şehadet ederim ki o Allah'ın hem kulu hem resulüdür.” Ona denilir ki: Kalacağın ateş yerini Allah cennetle değiştirdi. Onun hepsini görür. Eğer kâfir veya münafıksa der ki: “Bilmem.” Denilir ki: “İnsanların peygamber hakkında dediklerine ne diyordun, onun hakkında hiçbir şey okuyup görmedin mi?” Sonra demir bir balyozla kulakları arasına vururlar. Öyle bir bağırır ki Hz. Muhammed'in dışında bütün ölümler onu işitir.” ve “Ölü insan kabre konduğunda iki melek ona gelir. Siyah, yeşil. Onlardan birine Münker diğerine Nekir denir. Ölüye derler ki: “Sen Muhammed hakkında ne diyorsun?” O da eğer mü'min ise der ki: “O Allah'ın hem kulu hem resulüdür. Eşhedü en la ilahe illallah ve eşhedü enne muhammeden abduhü ve resûlüh.” Derler ki: “Senin bunları söylediğini bilmiyorduk.” Sonra kabrini yetmiş zira' her yönden genişletirler. Ona derler: “Yat. Öyle yatar ki gelinin yattığı gibi kabrinden kalkana kadar.” Eğer münafıksa: “Bilmem. İnsanlardan duyardım. İnsanlar bir şey söylerdi ama ben onu söylemezdim.” der. “Biz biliyorduk sen bunu söylemezdin. Toprağa onu sık daralt, ta ki kaburgaları birbirine geçene kadar.” derler. O azap kabirden kalkana kadar devam edecektir.” rivayetlerinin sahih olduğunu ve hem ruhun bedene geri döndüğünün hem de hayattayken hissettiği her şeyi hissedeceğinin delilidir.²⁴⁸

Kâmil mü'minin ruhu bütün vücudu eriyip kuyruk sokumundaki kemik kalana kadar kabirde, sonrasında ise kıyamete kadar Cennette olacaktır. Şehitlerin ruhları ise doğrudan Cennet'e gidecektir. Müslümanlardan asi olup büyük günah işleyenlerin ruhları ise birinci semada yerle göğün arasında asılı kalacaktır. Kâfirlerin ruhları ise yerin en alt tabakası olan siccinde olacaktır.²⁴⁹

²⁴⁵ Bkz. Hererî, *Duru Sözlər*, s. 34.

²⁴⁶ Hererî, *Sıratı'l Müstaki*, s. 96.

²⁴⁷ Habeşî, Allah'a ve peygamberine iman eden, emir ve yasaklarına uyan kimse için kamil mü'min ifadesini kullanır. Kamil mü'min ifadesini bu hadiste de kendisi kullanmaktadır. Bkz. Hererî, *Sıratı'l Müstaki*, s. 95.

²⁴⁸ Hererî, *Sıratı'l Müstaki*, s. 95.

²⁴⁹ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 96.

Habeşî'ye göre; kabir azabını inkâr edenler küfre girer. Buna “Bu azap, onların sabah akşam sokulacakları ateştir. Kıyamet koptuğunda, “Firavun ailesini en şiddetli azabın içine atın!” denilecek.”²⁵⁰ ayetini delil getirmektedir.²⁵¹

Habeşî ba'sın hak olduğunu ve ölülerin; peygamberler şehitler ve veliler dışında cesetleri çürüyenlerin de önceki halleriyle kabirden çıkışı anlamına geldiğini söylemektedir. İlk kabri açılacak kişi Hz. Muhammed'dir. İlk kabirlerinden çıkacak olanlar ise Mekkeliler, Medineliler ve Taiflilerdir.²⁵²

Habeşî'ye göre; haşr haktır ve insanların dirildikten sonra geldikleri yer mahşerdir. Değiştirilmiş yerin üzerinde olacak olan mahşer; gergin deri gibi dümdüz, şuan ki yerden çok daha büyük, geniş ve beyaz gümüşe benzeyecektir. Mahşerde insanlar üç durumda olacaklardır:

-Yemek yiyip giyinmiş ve altından semerleri olan develer üzerinde bulunanlar, bunlar müttakilerdir.

- Ayakları çıplak ve anadan doğma olanlar, bunlar Müslüman olup büyük günah işleyen kimselerdir.

- Yüz üstü sürünerek gelenler, bunlar kâfirlerdir.

Ahirette kişilerin amelleri kendilerine gösterilecek yani hesap gerçekleşecektir. Allah mahlûkatını kendilerine verdiği nimetler hakkında hesaba çekecek, müttaki olan mü'minler sevinçli ve rahat olacak, kâfirler ise bundan sıkıntı duyacaktır.²⁵³ Mizan da haktır ve bu dünyadaki teraziler gibidir. Bir kefesine iyi amellerin yazılı olduğu sayfalar bir kefesine kötü amellerin yazılı olduğu sayfalar konulacak ve iyilikleri kötülüklerinden ağır gelenler cennete gideceklerdir. Tartma işini Cebrail ve Mikail yapacaktır. İyilikleri kötülüklerle eşit gelen kimse de Cennet ehliendir ancak birinci tabakadan daha aşağı rütbede olacaktır. Kötülükleri iyiliklerinden ağır gelenlerin durumu ise Allah'ın elindedir. Allah isterse onlara azap eder isterse affeder. Kâfirlerin ise terazisinde günahları ağır basar, çünkü iman etmediklerinden dolayı yaptıkları iyilikler boşunadır. Habeşî'ye göre sevap; kullardan itaat edenlere Allah'ın vermesi vacip olan bir karşılık değil, Allah'ın kullarına verdiği bir iyiliktir. Ceza vermek ise Allah'ın üzerine vacip değil adalettir ve büyük ve küçük olmak üzere iki türlüdür. Büyük ceza cehennemdir. Küçük ceza ise kıyamet gününde güneşin altında kişiye eziyet etmektir. Kâfirler güneşin altında o kadar terler ki kişinin teri ağzına kadar gelir. Bu

²⁵⁰ Mü'min Suresi 40/46.

²⁵¹ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 96.

²⁵² Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 97.

²⁵³ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 97.

durum çok sıkıntı verse de Cehennem'e gitmektense buna razı olurlar. Müttaki olan Müslümanlar o an ilahi arşın gölgesinde olacaklardır. “Yedi sınıf Müslüman kıyamet gününde Allah’ın arşının gölgesi altındadır.” hadisi bunun delilidir.²⁵⁴

Habeşî’ye göre; Sırat köprüsü, Cehennemin üzerine kurulacak bir köprü olup, insanlar sıratın amellerine göre geçeceklerdir. Kâfirlerin hepsi, Müslümanlardan ise günahkârların bir kısmı bu köprüden aşağı düşecektir. Bu köprüden insanlar Allah’a itaat ettiği veya asi olduğu derecede kolay ya da zor geçecektir. Müslümanlardan bir kısmı yel gibi, bir kısmı yıldırım gibi, bir kısmı da göz açıp kapayıncaya kadar üzerinden geçer. Onun bir ucu değiştirilecek olan yeryüzünde, diğer ucu da Cennete yakın bir yerde olacaktır. Müslim’de geçen “Bana bildirildi ki sırat köprüsü kıldan daha ince, kılıçtan daha keskindir.” rivayeti sırat köprüsünün tehlikesinin büyük olduğunu delilidir. Sırat köprüsünün uzunluğunu Allah’tan başkası bilemez. Havuz ise; Sırat köprüsünü geçtikten sonra, Cennete girmeden önce Cennet ehlinin içmesi için Allah’ın hazırlamış olduğu bir mekândır. Allah her peygambere bir havuz vermiştir. Havuzların en büyüğü Peygamberimize aittir. İçerisinde içilecek şerbet vardır. Bu şerbet; baldan daha tatlı, ayrandan daha beyaz, misk kokusundan daha güzel kokuludur. Onun uzunluğu ve genişliği bir aylık yol kadar, bardakları ise gökteki yıldızlar kadardır. Bundan içen bir daha susamayacaktır.²⁵⁵

Cennet ve Cehenneme iman etmek gerekir. Cennet ve Cehennem yaratılmıştır, Kur’an ve Sünnete göre şuan mevcuttur. Cennet göğün yedinci katının üstündedir ve tavanı Arş’ul Rahman’dır. Cennette ki insanların boyları Âdem’in boyu gibi altmış zira’dır. İnsanlar Cennette güzel yüzlü, otuz üç yaşında olacaklar ve buradan hiç çıkmayacaklardır. Cehennem ise yerin yedi kat altındadır, ancak yere yapışık değildir. Allah onu kâfirler ve Müslümanlardan asi olanlar için hazırlamıştır ve kâfirlerin azapları burada ebediyen sürecektir. Allah burada daha fazla acı hissetsinler diye kâfirlerin cisimlerini genişletip büyütecektir. Cehennemde zakkumdan başka yiyecek, kaynamış sudan başka içecek bulunmayacaktır.²⁵⁶

Rü’yetullah; sözlükte “görmek” manasındaki rü’yet kelimesiyle “Allah” lafzından meydana gelen bir terkidir. Ahirette Allah’ın görülebilmesi anlamında kullanılan bir kelâm terimidir.²⁵⁷ Habeşî Rü’yetullah konusunda; Allah’ın ahirette keyfiyetsiz,

²⁵⁴ Hererî, *Sıratı’l Müstakim*, s. 98.

²⁵⁵ Bkz. Hererî, *Duru Sözler*, s. 35-36; Hererî, *Sıratı’l Müstakim*, s. 99.

²⁵⁶ Hererî, *Sıratı’l Müstakim*, s. 100.

²⁵⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yeşilyurt, Temel, “Rü’yetullah”, *DİA*, c. XXXV, s. 311, ss. 311-314, İstanbul 2008.

mekânsız ve mesafesiz olarak gözle görülmesinin hak olduğunu ve bunun sadece Mü'minlere has olacağını düşünmektedir. Ebu Hanife'ye (ö. 150/767) nispet ettiği görüşünde, Mü'minlerin Cennette iken Allah'ı mekânsız, yönsüz, mesafesiz, keyfiyetsiz ve hiçbir şeye benzetmeksizin göreceklerini söylemektedir. Allah'ın görülmesinin yaratılmışların birbirlerini gördüğü gibi olmayacağını ileri sürmektedir.²⁵⁸

Habeşî'ye göre; Allah dünyada mü'minlere ve kâfirlere rahmet eder. Ahirette ise Allah'ın rahmeti yalnızca mü'minlere mahsustur. "Allah buyurdu ki: Azabıma dilediğimi uğrattırım; rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır; ayrıca rahmetimi Allah korkusu taşıyanlara, zekâtı verenlere ve ayetlerimize inananlara yazacağım."²⁵⁹ ayetinde geçen "yazacağım" ifadesi ahiret içindir. "müttakiler içindir" ifadesi ise; şirkten korkup çeşitli küfürlerden uzak duranlara hastır. Yine "Cehennem ehli cennet ehline, "Suyunuzdan veya Allah'ın size verdiği rızıktan biraz da bize verin!" diye seslenirler. Onlar da, "Allah bunları kâfirlere haram kılmıştır" derler."²⁶⁰ ayetinde Allah, rızık ve suyun ahirette kâfirlere verilmesini men etmiştir. Çünkü onlar haklarını dünyada yitirdiler. Allah'ın hakları; Allah'a ve resulüne iman etmektir, onun bir benzeri ve karşılığı yoktur. Bu yüzden Allah'ın rahmeti dünyada mü'minlere ve kâfirlere, ahirette ise yalnız mü'minlere mahsus olacaktır.²⁶¹

1.2.5. Kader ve Kazâ

Kader kelimesi sözlükte; "gücü yetmek; planlamak, ölçü ile yapmak, bir şeyin şeklini ve niteliğini belirlemek, kıymetini bilmek; rızkını daraltmak" gibi manalara gelmektedir. Mâtürîdîlere²⁶² göre "Allah'ın bütün nesne ve olayları ezelî ilmiyle bilip belirlemesi" diye tarif edilirken bunun yaratılmasına kazâ denmektedir. Kazâ kelimesi ise sözlükte; "Hükmetmek; muhkem ve sağlam yapmak; emretmek, yerine getirmek" anlamlarına gelmektedir. "Allah'ın nesne ve olaylara ilişkin ezelî planını gerçekleştirmesi" şeklinde tanımlanır. Selefiyye âlimleri, Mâtürîdî ve Şîî kelimcilerin çoğunluğu bu tanımları benimserken, Eş'arî kelâmcıların çoğunluğu ve İslâm filozofları

²⁵⁸ Hererî, *Duru Sözler*, 36.

²⁵⁹ A'raf Suresi 7/156.

²⁶⁰ A'raf Suresi 7/50.

²⁶¹ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 102.

²⁶² Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin (ö. 333/944) görüşleri etrafında oluşan kelâm ekolüdür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kutlu, Sönmez, *İmam Mâtürîdî ve Maturidilik*, Otto Yayınları, Ankara 2018.

yapılan tanımları tersine çevirerek Mâtürîdîlerin kazâ dediğine kader, kadere de kazâ anlamını yüklemişlerdir.²⁶³

Habeşî kaderi; eşyayı Allah'ın ezeli ilmi ışığı altında isteği doğrultusunda yaratması olarak tanımlamaktadır. İnsanların yaptığı hayır ve şer ameller de buna dâhildir. Delil olarak; 'Cebrail'in Peygamber'e iman hakkındaki sorduğu soruya "İman; Allah'a, Meleklerle, kitaplara, Peygamberlere, ahiret gününe, kaderin hayır ve şerrine inanmaktır." şeklinde Müslim'de geçen' rivayeti göstermektedir. Bu rivayeti Allah'ın yarattığı bütün mahlûkatın hayır ve şer olanlar dâhil ezeli sıfatıyla yaratılması ve küfrü de şerri de Allah'ın yaratması olarak açıklamaktadır. Küfrü de şerri de insan kendi iradesiyle seçer. Böyle takdir edilmesi de insanlara bir iyiliktir. Allah'ın istediği her şey onun ilmi içerisinde. Allah olmasını istediği şeyi oldurur, olmasını istemediğini oldurmaz. Allah'ın isteği dışında hiçbir şey dünyada meydana gelmez. Hayır, şer, sıhhat, hastalık, fakirlik, zenginlik gibi durumlar kullara Allah'ın emri ile verilir. Allah'ın istemediği iyi veya kötü hiçbir şeyi kul kendi başına yapamaz. Ebu Davud'un (ö. 275/889) Sünen'inde rivayet ettiği, tevatür haline gelen "Allah neyi isterse olur, istemediği de olmaz." sözünü delil göstermektedir.²⁶⁴ Habeşî bu yüzden kaderi "meydana gelen her şeyin Allah'ın takdiri ve dilemesiyle olması" şeklinde tanımlamaktadır. Söylenilen anlamda kadere iman farzdır. Habeşî takdir edilen şey hayır da olsa şer de olsa Allah'ın takdirine boyun eğip itiraz etmemenin insanlara farz olduğunu söylemektedir.²⁶⁵

Habeşî kulların hareket ve hareketsizlik gibi açık olan amellerinin yanı sıra, niyetleri ve kalpte istem dışı oluşan düşünceler gibi gizli amelleri de Allah'ın yarattığını savunmaktadır.²⁶⁶

Habeşî kaderle ilgili ortaya çıkan mezheplerin görüşlerini ve kullandıkları delilleri kader başlığı altında incelemiş, sonrasında ise bunların yanlış olduğunu açıklamaya çalışmıştır. Mesela Habeşî, Kaderiyye²⁶⁷ "iyi ya da kötü olmak Allah'ın elindedir, insanın suçu yoktur" görüşüne sahip bir grup olarak tanımladıktan sonra "Bu iş, senin imtihanından başka bir şey değildir; onunla dilediğini saptırır, dilediğini de

²⁶³ Yavuz, Yusuf Şevki, "Kader", *DİA*, c. XXIV, s. 58, ss. 58-63, İstanbul 2001.

²⁶⁴ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 64.

²⁶⁵ Hererî, *Duru Sözler*, s. 38.

²⁶⁶ Hererî, *Duru Sözler*, s. 28.

²⁶⁷ Habeşî kader konusunda cebri düşüncüyü savunanları Kaderiyye olarak nitelendirmektedir. İslam düşünce tarihinde Kaderiyye ismi; bazıları tarafından cebirci anlayışa yönelik kullanılmışken, bazıları tarafından ise insanın kendi fiillerini kendisinin yarattığı görüşüne sahip olan Mu'tezile için kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Üzümlü, İlyas, "Kaderiyye", *DİA*, ss. 64-65. İstanbul 2001.

doğru yola iletirsin.”²⁶⁸ ayetini delil getirmektedirler. Allah’ın isteğini kulun isteğine tabi tutanlar gruplar da bulunmaktadır. Onlara göre; kul kötülüğü isterse Allah kötülüğü yaratmakta, iyiliği isterse iyiliği yaratmaktadır. Bunlar bu düşüncüyü savunarak “Fakat âlemlerin rabbi Allah dilemedikçe siz (hiçbir şey) dileyemezsiniz!”²⁶⁹ ayetini yalanlamaktadır.²⁷⁰

Habeşî’ye göre Mu’tezile-Kaderiyye gibi iyiliği Allah’ın, kötülüğü ise insanların yarattığına inanan kişi Allah’a acizliği isnat etmiş olur. Eğer böyle bir şey olsa hayrı ve şerri yöneten iki ayrı ilah olurdu. Bu ise küfür ve şirktir. Bu görüşü benimseyenler “Allah, emrini yerine getirmeye kâdirdir. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler.”²⁷¹ ayetine ters olduğu için küfre girer. Bu ayet, Allah’ın yapmak istediğini hiç kimse önleyemez anlamına gelmektedir.²⁷²

Habeşî, kader noktasında muhalif olarak gördüğü fikirleri eleştirirken Peygamber’e isnat edilen bazı hadisleri de delil olarak kullanmaktadır. Mesela o, Peygamber’in kaderciliği²⁷³ kötülediğini söyleyerek Mu’tezile’yi eleştirmektedir. O Mu’tezile’yi kulun kendi fiillerinin yaratıcısı olduğunu söyleyenler ve kulun iyi amellerini değil kötü amellerini kendisi yarattığı fikrinde olmak üzere iki grupta inceledikten sonra her iki grubun da kâfir olduğunu ifade etmektedir. Bu noktada o, Peygamber’in buyurduğu “Kaderiyye ümmetimin Mecûsîleridir.” ve “Her ümmetin bir Mecûsîsi vardır. Benim ümmetimin Mecûsîleri kaderi inkâr edenlerdir.” rivayetlerini de buna delil olarak zikretmektedir. Habeşî bunlardan sonra, “Mu’tezile Kaderiyye’dir. Çünkü onlar Allah’la kulu aynı güce sahip gördüler. Allah’ın kudretini inkâr ettiler. Mecûsîlerin hayrı yaratan ışık ve şerri yaratan karanlık ilahları olduğu gibi bunlarda iki tane yaratıcı kabul etmektedir. Bu yüzden Mu’tezile küfre düşmüştür.” demiştir.²⁷⁴

Habeşî hidayet in iki yönünün bulunduğunu belirtir. Birinci yönü; Hakk’ı açıklamak ve ona dua etmektir. Bu yönüyle hidayeti Allah’a ve Peygamber yoluna çağıranlara izafe etmek doğru olur. İkinci yönü ise; Allah’ın kullarını hidayete erdirmesidir. Allah’ın hidayeti kişilerin kalbinde yaratmasıdır. “Allah kimi doğru yola iletmek isterse onun kalbini İslâm’a açar; kimi de saptırmak isterse, göğe çıkıyormuş

²⁶⁸ Araf Suresi 7/155.

²⁶⁹ Tekvir Suresi 81/29.

²⁷⁰ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 67.

²⁷¹ Yusuf suresi 12/21.

²⁷² Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 68.

²⁷³ Habeşî bu kısımda Kaderiyye olarak Mu’tezileyi kabul etmekte ve görüşlerini eleştirmektedir. Kaderiyye ismini hem kaderi kabul eden hem de inkâr edenler için ortak kullandığı görülmektedir. Bkz. 232. dipnot.

²⁷⁴ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s.

gibi kalbine darlık ve sıkıntı verir. Allah inanmayanları işte böyle cezalandırır.”²⁷⁵ ayeti buna örnektir. Dalalet düşmek, dalalet ehlinin kalbinde yer etmektir. “Kul hidayeti isterse Allah ona hidayeti verir. Kul dalaleti isterse Allah ona dalaleti verir.” düşüncesini savunanlar “Allah kimi doğru yola iletmek isterse onun kalbini İslâm’a açar.” ayetini inkâr etmektedir. Kulların istekleri Allah’ın istemesine tabidir. “Ancak Allah’ın (bir şeyi) dilemesi sayesinde dileyebilirsiniz.”²⁷⁶ ayeti bunun en açık delilidir. Bu yüzden Allah ne isterse olur ve istemediği olmaz.²⁷⁷

Habeşî kader konusunda Allah’ın takdirinin değişmeyeceğini savunmaktadır. Ona göre; Allah’ın ezelde takdir ettiği şey değişmez. Dua edenin duası ya da sadaka verenin sadakası da bunu değiştiremez. Konuyla alakalı “Allah dilediğini siler, dilediğini de yerinde bırakır; ana kitap onun katındadır.”²⁷⁸ ayetinin manası; Allah’ın takdirini sabit kılması veya silmesi değildir. Çünkü Allah ezeli kitabında insanın yaşamını, ölümünü, doğumunu yazdıysa bunlar dua etmekle değişmez. İnsanın dua ile rızkı çoğalmaz ömrü uzamaz.²⁷⁹

Habeşî kaderle ilgili meseleleri dört kısma ayırmıştır: Birincisi; Allah mü’minlerin imanının ve itaat edenlerin itaatının hem olmasını istemiş hem olmasını emretmiştir. İkincisi; Allah kâfirlerin küfrünü ve asilerin isyanını istemiş ancak emretmemiştir. Çünkü Allah küfrü yaratmış olmasına rağmen küfrü sevmez. Yarattıklarının küfre düşmesini de emretmez. Üçüncüsü; Allah kâfirler için imanı istemese de emretmiştir. Allah kâfirlerin küfür üzerine öleceğini bilmesine rağmen iman etmelerini emretmiştir. Dördüncüsü ise; Allah peygamberlerin ve meleklerin küfre düşmesini hem istememiş hem de emretmemiştir.²⁸⁰

Habeşî kaderle ilgili iyi-kötü tüm amelleri Allah’ın yarattığı düşüncesindedir. Bunu “Oysa sizi de yaptıklarınızı da Allah yarattı.”²⁸¹ ayetini ve Peygamber’in “Allah her şeyi yaratandır, yarattıklarının yaptığığın da yaratıcısıdır.” rivayetini delil getirmektedir. Habeşî’ye göre yaratılanlar hiçbir şeyi amelleriyle yaratamaz. Sonradan onları kazanırlar. Allah namazı, ibadetleri, yaşamı, ölümü, amelleri yaratandır. İhtiyari amelleri de yaratandır. İhtiyari amellere insanların da meyli vardır. Kulun ihtiyari fiilleri ahirette sevap ya da ceza kazandırır. Bunun sebebi de; kişinin maksadını ve iradesini

²⁷⁵ En’am Suresi 6/125.

²⁷⁶ İnsan Suresi 76/30.

²⁷⁷ Hererî, *Sıratı’l Müstakim*, s. 71-72.

²⁷⁸ Ra’d Suresi 13/39.

²⁷⁹ Hererî, *Sıratı’l Müstakim*, s. 72.

²⁸⁰ Hererî, *Sıratı’l Müstakim*, s. 73.

²⁸¹ Saffat Suresi 37/96.

amele doğru yönlendirip ona gücünü sarf ettiği zaman Allah'ın o fiilî yaratmasıdır. Kul amele yönelir ve Allah o ameli kul için yaratır. Allah insanı iyilik ya da kötülük yapmaya mecbur bırakmamıştır. Eğer mecbur etseydi bu durum insanın mükellef olmasını ortadan kaldırırdı. Kader konusunda hak olan görüş budur. Bu görüş Cebriyye ve Kaderiyye'nin cebirci ve kaderci anlayışının dışındadır.²⁸²

Bu söylemlerden anlaşıldığı üzere Habeşî; insan fiillerinin kulun istemesi üzerine Allah'ın yaratmasıyla meydana geldiğini düşünmektedir. Bu isteme iradesi ve alanı da insana Allah tarafından verilmiş ve yaratılmıştır. Habeşî'nin özgür irade konusunda, Eş'arî ve Mâtürîdî arasında bir pozisyonda yer aldığını söyleyenler bulunmakla²⁸³ beraber onun tanımlamalarından, Eş'arî'nin kesb teorisini²⁸⁴ savunduğunu söyleyebiliriz.

1.2.6. Nübüvvet, Şefaât, Tevessül ve Teberrük

Habeşî'ye göre nebi ismi haberden gelmektedir. Çünkü peygamberlik Allah hakkında haberleri getirmektir. Nebi kelimesinin ilk anlamı fail anlamındadır. Çünkü nebi insanlara kendisine vahyedildiği şekilde Allah'tan haber vermektedir. Nebi kelimesinin ikinci anlamı ise mef'ul konumundadır. Yani Melek vasıtasıyla Allah'tan haber alan durumundadır. Nübüvvet aklen caizdir. Peygamber Allah ile kulları arasında bir elçidir. Allah Peygamber göndererek kullarına rahmet etmiştir. Çünkü ahiretle ilgili konuları insan aklıyla bilemez. Allah peygamberleri aracılığıyla insanları bilgilendirerek onlara iyilikte bulunmaktadır.

Nebi ve Resul vahiy getirmekte ortaktır. Bütün peygamberlere Allah tarafından vahiy edilmiştir. Resullere nebilerden farklı olarak bir şariat verilmiştir. O şariat kendinden önceki şeriatin bir kısmını kaldırır. Nebi ise kendinden önceki resulün şeriatini tebliğ etmekle görevlidir. Bu yüzden İslam âlimleri 'Her resul bir nebidir, ama her nebi bir resul değildir.' demişlerdir. Peygamberlik görevi sadece insanlara verilmiştir.²⁸⁵

Habeşî'ye göre Peygamberlerin sadık olması vacip, yalan söylemeleri ise müstahildir. Peygamberlerin zeki, güvenilir, küfürden, büyük ve küçük günahlardan

²⁸² Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 74-75.

²⁸³ Hamzeh- Dekmejian, "A Sufi Response to Political Islamism: Al-Aḥbāsh of Lebanon", 221.

²⁸⁴ Kesb teorisini kısaca kulun isteği doğrultusunda Allah'ın amelleri yaratması olarak tanımlayabiliriz. Ayırtılı bilgi için bkz. Aydın, Hüseyin, "Eş'ari'nin İrade, Kesb ve Yaratma Teorisi", İslamî İlimler Dergisi, 6/2, ss. 7-38, 2011.

²⁸⁵ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 86.

masum olması gerekir. Bu yüzden onların ismet sıfatları vardır. Peygamberlerde rezil sayılacak sıfatların ve nefret ettirici kötü hastalıkların hiçbirinin olmaması gerekir. Kim onlara yalancılığı, hainliği, rezilliği, deliliği, korkaklığı ve benzerlerini isnat ederse küfre girer.²⁸⁶

Mucize; bizim normal olarak gördüğümüz dışında yani imkânsız olan şeye denir. Peygamberi tanımanın yolu ondaki mucizedir. Mucize peygamberlik iddia edenlere karşı peygamberi üstün getiren olaydır ve kusursuzdur. Peygamberlik davası için evliyaların eliyle meydana gelen ve peygamberlere tabi olanların yaptığı fevkalade şeyler mucize değil keramettir. İllüzyon ve sihir gibi olaylar ise mucize değildir. Peygamberlik iddia edenlerden insanların mucize istemesi ve kimse mucize istemeden meydana gelen mucize olarak iki kısma ayrılır. Birinci kısma Hz. Sâlih'in mucizesi örnek verilebilir. Sâlih'in kavmi Peygamberlik iddiasında bulunduğunda kayadan bir inek ve buzağı çıkarmasını ondan istemişti. Sâlih bir inek ve buzağı çıkardı. Bu olay karşısında dehşete kapıldılar ve Sâlih'e iman ettiler. Çünkü bu olay kimsenin inkâr edemeyeceği bir durumdu. Bu yüzden delil onlara sabit oldu ve kavmi ona iman etti.²⁸⁷

Peygamberimizden önce meydana gelen mucizelere, Hz. İbrahim'in ateşe atılıp ateşin onu yakmayışı, Hz. Musa'nın asasının büyük bir yılanı dönüşmesi, Hz. İsa'nın ölüleri diriltmesi örnek verilebilir. Bu Peygamberlere karşı gelenler mucizelerden sonra onlara karşı çıkamamıştır. Bu mucizelere şahit olanların Allah'a iman etmeleri vacip olmuştur.²⁸⁸

Habeşî Peygamberimizin de diğer peygamberler gibi mucize gösterdiğini söyleyerek onun mucizelerini sıralamaktadır.²⁸⁹ Ona göre Peygamberimizin mucizeleri şunlardır:

1. Kütüğün Peygambere olan sevgisi: Peygamberimiz kendisine minber yapılmadan önce bir kütüğün üstüne çıkarak hutbe okurdu. Minber yapıldıktan sonra hutbe okumak için minbere çıktı ve hutbesine başladı. Eski kütük inlemeye başladı ve bunu mescitte bulunanların hepsi duydu. Peygamber minberden inerek kütüğü kucağına aldı ve ona sarıldı. Kütük sustu.

2. Devenin dile gelişi: Yağla b. Murra es- Sekafî dediki: Peygamberle yürürken su taşıyan bir deve ile karşılaştık. Peygamberimizi gören deve bağırmaya başladı ve boynunu Peygambere uzattı. Peygamber devenin sahibini sordu ve devenin sahibi

²⁸⁶ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 86-87.

²⁸⁷ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 87.

²⁸⁸ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 88.

²⁸⁹ Bkz. Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 89-93.

geldiğinde “Bu deve kendisine çok fazla yük yüklendiği, az yemek verildiği ve yeterli miktarda su bile verilmediği konusunda bana şikayette bulundu.” dedi.²⁹⁰

3. Suyun parmakları arasından çıkışı: Peygamber ikinci namazı için abdest alacaktı. Su istedi ancak su bulamadılar. Bir kaptan az bir su vardı ancak herkese yetmezdi. Elini o kaptaki suyun içine koydu, su parmakları arasından kaynıyordu ve yanındakilerin hepsine o sudan abdest aldırıldı. Orada bulunan herkes o sudan abdest almasına rağmen o su bitmedi. Bu olay Hz. Musa’nın kayaya vurup su çıkarması olayından daha önemlidir. Çünkü taşın arasından zaten su çıkmaktadır. Ama etten ve kemikten olan parmakların arasından su çıkması imkânsızdır.²⁹¹

4. Katade’nin gözünün yerinden çıkması ve Peygamber’in onu yerine koyarak eski haline dönmesi: Katade b. Numan Bedir günü gözünden vuruldu. Gözü yerinden çıkarıp sökmek istediler. Peygamber buna karşı çıktı ve eliyle o gözü yerine itti. İnsanlar ona baktığında hangi gözün yaralandığı anlaşılmayacağı şekilde eski haline döndü.²⁹²

5. Buhari kitabında İbn Mesut’tan “Biz Peygamberle yemek yerken, yemeğin tesbih ettiğini işitiyorduk.” hadisini rivayet etmiştir. Bu üç mucize Hz. İsa’nın ölülerini diriltmesinden daha acayip ve önemlidir.²⁹³

6. İsra ve miraç: İsra olayından Kur’an ve hadislerde bahsedilmektedir. Bu yüzden Peygamberin Mekke’den Mescid-i Aksa’ya gittiğine iman etmek gerekir. Bu iman şubelerinden bir şubedir. Allah onu bir gecede Mekke’den Mescid-i Aksa’ya götürmüştür. Miraç olayı ise hadislerle ispat edilmiştir. Ancak Kur’an’da miraçla ilgili açık bir nass bulunmamaktadır. Miraçla ilgili Kur’an’da dolaylı ayetler bulunmaktadır. “Bir gece, kendisine bazı ayetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Harâm’dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ’ya götüren Allah eksikliklerden münezzehtir.”²⁹⁴ ve “Andolsun ki onu (meleği) iniş esnasında en sondaki sidretü’l-müntehânın yanında bir daha gördü.”²⁹⁵ ayetlerinde isra olayından bahsedilmektedir. Peygamber dedi ki: “Ben bir burak üzerinde gittim. O; beyaz renkli, eşekten daha

²⁹⁰ Habeşi bu rivayetin sahih bir isnadla İmam Ahmed ve Beyhaki’de rivayet edildiğini ifade etmektedir. Yine benzer bir rivayetin sahih olarak Murtaza ez- Zebedi tarafından rivayet edildiğini ifade eder. Bkz. Hererî, *Sirati’l Müstakim*, s. 89.

²⁹¹ Habeşi bu rivayetin tevatür derecesinde olduğunu ve birçok farklı tarikten elimize ulaştığını belirtmektedir. Kendisi Buhari ve Müslim’in Enes ve Cabir’den gelen iki rivayeti örnek göstermektedir. Bkz. Hererî, *Sirati’l Müstakim*, s. 90.

²⁹² Beyhaki’den rivayet etmektedir. Bkz. Hererî, *Sirati’l Müstakim*, s. 91.

²⁹³ Hererî, *Sirati’l Müstakim*, s. 91.

²⁹⁴ İsra Suresi 17/1.

²⁹⁵ Necm Suresi 53/13.

büyük katırdan da daha küçük bir hayvandı. O hayvanın bir adımı bir gözün uzağı gördüğü kadardı. Beytü'l Makdise gelene kadar ben ona bindim. Onu peygamberlerin atını bağladığı bir halkaya bağladım. Sonra mescide girip iki rekât namaz kıldım. Mescitten çıktım. Cebrail elinde bir kapta içki, bir kapta ayranla geldi. Ben ayranı içtim. Cebrail dedi ki: Sen fitratı tercih ettin. Sonra Cebrail beni göğe çıkardı...” Bu rivayet, Peygamber İsra olayını uykusunda yaşamış olabilir diyenlerin yanıldığını göstermektedir. Peygamber bu olayı ruh ve beden, uyanırken, bir gecede yaşamıştır.²⁹⁶ Miraç gecesi Peygamber Allah'ı gözüyle değil kalbiyle görmüştür.²⁹⁷

Habeşî'ye göre; tüm peygamberler gibi Peygamberimizin de gösterdiği bu mucizeler onun doğru söylediğinin kanıtıdır. Çünkü bir meydan okuma sonucunda peygamberlik iddiasında bulunanların gerçekleştirdiği mucizelere kimse karşı çıkamamıştır. Mucizeler Allah tarafından o kuluna verilmiştir. Peygamberin Allah hakkında söylediği tüm sözlerin doğruluğunu ortaya koymak için meydana getirilmiştir. Eğer o kişi doğru söylemese bu mucizeyi meydana getirmesine, Allah izin vermezdi. Mucizeler Allah'ın peygamberlerini tasdik etmek için yarattığı olaylardır. Çünkü herkes bilir ki ölüleri diriltmek, bir asayı yılanı çevirmek, taştan bir ineği çıkarmak insanların yapabileceği şeyler değildir. Tevatür derecesinde geçmişten gelen bu tür bilgilere inanmak ise vaciptir.²⁹⁸

Habeşî şefaatin hak olduğunu söyleyerek Peygamberlerin, iyi amel işleyen âlimlerin, şehitlerin ve meleklerin Hz. Muhammed'in ümmetinden büyük günah işleyenlere şefaateceğini belirtir. Habeşî şefaatin yalnızca büyük günah işleyenler için olduğu düşüncesindedir. Bunu “Benim şefaetim ümmetimden büyük günah işleyenler içindir.” rivayeti ile destekleyerek bu rivayetin sahih olduğunu ifade eder.

Habeşî'ye göre ibadet; huşu ve saygının en üst mertebesidir ve Sadece Allah'a yapılır. Her itaat, nida, medet umma, tevessül, yardım dilemenin ibadet olmadığını söyleyerek bu iddiada bulunanları ise eleştirmektedir.²⁹⁹ Habeşî peygamberleri ve velileri vesile kılmanın caiz olduğunu ve Vehhâbîlerin düşündüğü gibi bunun bir şirk olmadığını savunmaktadır. Ona göre peygamberler ve velilere tevessül etmenin yanlışlığı ile ilgili hakiki hiçbir delil yoktur. Peygamberlerin ve velilerin ölüsünden veya dirisinden medet beklemenin Allah'tan başkasına ibadet etmek olduğunu

²⁹⁶ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 92.

²⁹⁷ Habeşî, Peygamberin Allah'ı görmesiyle ilgili kuvvetli isnatlarla gelen çeşitli rivayetlerin olduğunu ve bunların Allah'ı kalbiyle gördüğüne dair deliller olduğunu belirtmektedir. Bkz. Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 93.

²⁹⁸ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 93.

²⁹⁹ Hererî, *Duru Sözler*, 24.

söyleyenler yanılmaktadır. Allah'tan başkasına ibadet edilmez ve Allah'tan başka kimseden yardım dilenmez. Bir velinin kabrini onun bereketinden faydalanmak, talep etmek için ziyaret etmek ona ibadet etmek anlamına gelmez. Çünkü Arap diline göre ibadet; tapmak ve teslim olmak demektir. Allah'tan başkasının karşısında kendini küçültmek ve başkasını yüceltmek ona ibadet ettiği anlamına gelmez. Hükümdarlar karşısında eğilip küçülenler onlara tapmazlar. “Muaz bin Cebel Şam’dan Medine’ye döndüğünde Peygamber’e secde etti. Peygamber ona ne yaptığını sordu. Muaz: Ey Peygamber ben gördüm ki Şam ehli Patriklerine ve Nasraniler başlarındakilere böyle yapıyorlar. Sen secde edilmeye bunlardan daha layıksın. Peygamber buyurdu ki: Bunu yapma. Eğer insana secde etmek caiz olsaydı ben kadınların kocalarına secde etmesini emrederdim.” rivayetine bakıldığında; Peygamber Muaz’a bunu yaparak sen kâfir oldun veya müşrik oldun dememiştir. Peygambere secde etmek ona karşı büyük bir küçüklük göstergesidir.³⁰⁰

Peygamberin veya evliyaların kabrini ziyaret ederek onların bereketinden faydalanmayı umanlar küfürle itham edilmektedir. Bu ithamda bulunanlar ibadetin manasını bilmemekte ve Müslümanların yaptıklarına muhalefet etmektedirler. Müslümanlar seleften halefe bugüne kadar Peygamberin kabrini ziyaret ederek ondan bereketlenmek isterler. Bu Peygamberin onlara bereket yaratacağı anlamına gelmez. Peygamberin kabrini ziyaret ederek Allah’ın onlara bir bereket nasip etmesini ve yaratmasını ümit ederler. Habeşî buna; Ömer bin Hattab döneminde oluşan kıtlıkta, Bilal İbn Haris adlı sahabinin Peygamberin mezarına giderek ondan yardım istemesi, bu sahabinin Peygamberi rüyasında görerek ona “Ömer’e selam söyle. Onlara su verileceğini haber ver.” denilmesi üzerine, Ömer’in yanına giderek haber vermesinden, Ömer’in bunu duyunca ağlayarak Allah’a dua etmesinden bahseden rivayeti delil göstermekte, sahabinin Peygamberin bereketinden faydalanmak için kabrini ziyaret ettiğini, Ömer’in de bu adama karşı çıkmadığını ifade etmektedir. İbn Teymiyye’nin kabirden bir şey istenmez sözünün doğru olmadığını ise bununla kanıtlandığını belirtmektedir.³⁰¹

Habeşî tevessül konusunu özellikle vurgulamakta ve çeşitli örneklerle tevessül ve teberrükü kabul etmeyen İbn Teymiyye ve onu takip eden Vehhâbîlerin yanlışlıklarını göstermeye çalışmaktadır. Tevessülün caiz olduğuna dair bir diğer delili, Osman bin Huneyf’ten gelen rivayettir. Bu rivayete göre; Osman bin Affan ile bir kişi sürekli

³⁰⁰ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 105.

³⁰¹ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 106.

görüşmekteydi. Osman bin Huneyf'i gören bu kişi, Osman bin Affan'ın kendisinin ihtiyaçlarına bakmadığı hususunda şikayette bulundu. Osman bin Huneyf bu kişiye dedi ki: Abdest al ve iki rekât namaz kıl. De ki: 'Allah'ım sana sığınıyor ve sana yöneliyorum. Rahmet Peygamberi Muhammed'in hürmetine. Ey Muhammed ihtiyacımı karşılasın diye senin vasıtanla Allah'a yöneliyorum.' Adam bu denileni yaptı. Sonra Osman bin Affan'ın meclisine gitti. Osman bin Affan adama ihtiyacını sordu. Adam ihtiyacını söyledi ve Osman onun ihtiyacını karşıladı. Adama bu saate kadar ihtiyacını söylemediği konusunda yakındı. Adam Osman bin Affan'ın meclisinden çıkıp Osman bin Huneyf'e gitti ve ona dedi ki: Allah senin yaptığın bu iyiliğin karşılığını versin. Sen onunla konuşana kadar Osman benim ihtiyacıma bakmazdı. Osman bin Huneyf adama kendisinin Osman ile bu konuyu konuşmadığını söyledi. Ama Peygamber hayattayken kör olan bir adamın Peygambere gelerek körlüğünü şikâyet ettiğini ve bunun üzerine Peygamberin o adama isterse bu duruma sabretmesini isterse de kendisinin bu durumu için dua edebileceğini söylediğine şahit olduğunu ve adamın da Peygamberden dua istediğini söyledi. Peygamber adama abdest alıp iki rekât namaz kılmasını ve kendisine söylediği şekilde dua etmesini emretti. Adam denileni yaptıktan sonra meclisten ayrılmadan gözleri açılmıştı.³⁰² Habeşî, Peygamberi diriyken ya da ölüyken vesile kılmanın caiz olduğunu bu rivayetin kanıtladığını belirtmektedir. İbn Teymiyye'nin "Teveşşül ancak hayatta olanlara olur." sözünün ise bu rivayetle yanlış olduğunu söylemektedir. Vehhâbîlerin de İbn Teymiyye'nin bu sözüyle hareket ederek yanlışlıklarını ifade eder. Tüm ulemanın Peygamber'in zatından yardım dilemeyi caiz gördüğü halde İbn Teymiyye'nin bunu kabul etmediğini söyler.³⁰³

Peygamber'in vefatından sonra Ömer İbn Hattab insanlara 'Ey insanlar. Muhakkak ki Peygamber, amcası Abbas'a oğulun babasına baktığı gibi bir gözle bakıyordu. Ona saygı duyar ve büyütürdü. Ey insanlar Allah'ın resulüne ve onun amcasına tabi olun. Onu bu açıktan kurtulmayı, Allah'tan istemek için vesile kılın.' demiştir. Ömer bunu dedikten sonra Abbas 'Allah'ım insanlar peygambere yakınlığımdan dolayı bana geldiler.' demiştir. Habeşî'ye göre bu rivayet Ömer'in Abbas'ı vesile kıldığının ve İbn Teymiyye ve ona tabi olup teveşşülü reddedenlerin görüşlerinin yanlış olduğunun kanıtıdır. Ayrıca İbn Abbas'ın Peygamberden rivayet ettiği "Eğer bir isteğin varsa Allah'tan iste. Yardımı da Allah'tan iste." hadisi

³⁰² Habeşî bu rivayeti Taberani'nin yazdığı Mucem adlı eserinde özellikle sahih olarak naklettiğini söyleyerek Tabrani'nin her hadise sahih demediğini, bu hadise demesinin ise kesin emin olmasıyla alakalı olduğunu özellikle belirtmektedir. Bkz. Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 108.

³⁰³ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 108.

evliyalardan isteyemezsiniz anlamına gelmemektedir. Çünkü hadiste başkasından istemeyin ya da isteyemezsiniz demiyor. Bu hadis öncelikle Allah'tan istemek gerektiğini ifade etmektedir. Ancak burada evliyadan istemeyi haram kılmak anlamı yoktur.³⁰⁴

Habeşî tevessül etmekle Allah'tan direk istemek arasında fark olmadığını belirtir. Habeşî, Peygamberler ve velileri yağmura benzeterek su sıkıntısı çekenleri Allah'ın izni ile yağmurun kurtarması gibi, insanları şiddet dönemlerinde Allah'ın izni ile Peygamberlerin ve velilerin kurtardıklarını söyler. Buradan hareketle de tevessülün Allah'tan direk istemekle farkı olmadığını ifade eder. Peygamber'in "Kıyamet günü güneş o kadar yere inecek ki insanların terleri kulak hizasına kadar gelecek. Onlar bundan kurtulmak için Adem'e yardım istemeye gidecekler. Adem Musa'ya, Musa ise Muhammed'e gidecek." hadisinin kıyamet günü şefaath hakkında olduğunu ve yardım istemek anlamına geldiğini söyleyen Habeşî, İstişfa (Şefaath etmek) ve İstiğase (yardım istemek) kelimelerinin aynı manaya geldiğini belirtir. Tevessülün de bu hadiste geçtiği gibi istiğase anlamına geldiğini ve yardım istemek olduğunu savunmaktadır.³⁰⁵

Habeşî Peygamberin bıraktıklarıyla faydalanmanın (Teberrük) caiz olduğunu söyleyerek buna Peygamberin veda haccındayken saçını ve sakalını tıraş ettikten sonra oradakilere dağıtarak kendisinden hatıra olarak bırakması ile ilgili rivayeti delil göstermiştir.³⁰⁶ Yine Halid bin Velid Peygamberi tıraş ettikten sonra saçını ve tıraş ettiği aleti sakladığını, bunlar yanındayken hiçbir savaşta mağlup olmadığını söylediği rivayeti delil göstererek, teberrük konusunun caiz olduğunu ispatlamaya çalışmıştır.³⁰⁷

Habeşî'nin açıklamalarından şefaath, tevessül, teberrük konularını caiz kabul ettiğini ve bu konuların şirk olduğunu savunan İbn Teymiyye ve Vehhâbîlerin görüşlerine karşı çıktığını ifade edebiliriz. Bu konuları detaylı olarak ele alan Habeşî tasavvufî köklerini yansıtmakta ve evliyalık rütbesini önemsemektedir.

³⁰⁴ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 109-110.

³⁰⁵ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 110.

³⁰⁶ Habeşî bu hadisin farklı rivayetlerini ve kaynaklarını vererek teberrük ile ilgili önemli bir delil olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Bkz. Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 111.

³⁰⁷ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 113.

1.2.7. İctihad, Taklit ve Bid'at

Habeşî'ye göre içtihat; bir konuda açık nass olmadığı halde ondan hüküm çıkarmaktır. Müçtehit ise; içtihat konusunda ehliyeti olan, hüküm ayetlerini ve hüküm hadislerini hıfz eden kişidir. Müçtehitin isnad bilgisine, isnad edilen kişilerin bilgisine, nasih-mensuh, amm ve hass olan mutlak ve mukayyet bilgisine de sahip olması gerekir. Nassların lafızlarının delaletini dil bilgisine göre açıklayabilmesi için Arap dilini iyi bilmesi gerekir. Müçtehitin anlama ve idrak etme yeteneğine sahip olması, adil ve büyük günahlardan uzak olması, küçük günahları da devamlı işlememesi gerekir. Mukallid ise içtihat etme mertebesine ulaşamayan kişidir.³⁰⁸

Habeşî; Peygamber'den rivayet edilen "Allah benim söylediğim bir emri nasıl işittiyse onu anlayıp yapanı övdü. Bazı tebliğ edenlerin fıkıh bilgisi yoktur." hadisinden yola çıkarak Peygamberden hadis işitenlerin şansından dolayı işittiği bu hadisleri başkasına rivayet ettiklerini ve bunları işitenlerden bazılarının anlayış düzeyinin anlatanlardan daha üstün olduğunu söylemektedir. Dinleyenler arasında kuvvetli bir zekaya sahip olan varsa, hadisi rivayet edenin hadisten çıkaramadığı bir meseleyi çıkarabileceğini ve sahabeden bazılarının anlayışının daha az olduğunu ifade etmektedir. Habeşî sahabeler arasında fetva verenlerin altı, on veya iki yüz kişi kadar olduğunu ve bunların arasından içtihat derecesine varanların bulunduğunu belirterek, sahabe arasında dahi herkes içtihat edemezken Kur'an okumayı bilip birkaç kitap okuyan bütün Müslümanların içtihat edemeyeceğini söylemektedir.³⁰⁹

Habeşî Buhari'de rivayet edilen "Sahabeden birinin oğlu çalıştığı yerdeki adamın karısıyla zina etti ve babası ilk olarak kadının kocasına sonra ilim ehline oğlunun cezasını sordu ve farklı cevaplar aldı. Sonra kadının kocasıyla Peygamber'e gelerek oğlunun cezasının ne olduğunu sordu." hadisinden hareketle sahabenin hepsinin hüküm verebilecek derecede olmadığını, onların şanslarının Peygamberi bizzat görüp işitmek olduğunu söyleyerek, müçtehitlerin de herkes gibi insan olduğunu ve bu yüzden de onları taklit etmek zorunda olmadıklarını söyleyenlerin yanlış düşündüğünü, her insanın içtihat edemeyeceğini savunmaktadır.³¹⁰

Habeşî "Bir adam çok soğuk bir gecede cenabet oldu. Birlikte olduğu arkadaşlarına sorduğunda arkadaşları ona yıkanmasını söyledi. O yıkandı ve soğuktan

³⁰⁸ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 113.

³⁰⁹ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 114.

³¹⁰ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 115.

dolayı öldü. Bu duyanlar Resulullah'a gittiler ve Peygamber onlara dedi ki: "Onlar onu öldürdü, Allah'ta onları öldürsün. Onlar bilmedikleri şeye cevap verdiler. Hastanın şifası sorusudur. Cahilin şifası ilim ehline soru sormaktır. O insanın teyemmüm etmesi, yarasının üzerine bez bağlayarak mesh etmesi gerekirdi. Sağlam yerlerini yıkayacaktı." rivayetiyle sahabenin bilmediği konuda fetva vermesini Peygamber'in kötülediğini söyleyerek, herkesin içtihat etme yeterliliğine sahip olamayacağını ispat etmeye çalışmaktadır.³¹¹

Habeşî müçtehitin görevinin bir konuda nass gelmediği halde aynı konuya yakın bir nassa bakarak kıyas yoluyla karar vermek olduğunu belirtir. Ayrıca insanları içtihat etmeye davet edenlerden kesinlikle sakınılması gerektiğini, bu kişilerin kendilerinin ve onlara yakın olanların içtihat rütbesinden uzak olduklarını söylemektedir. İnsanları içtihat etmeye çağırانlar usul ulemasının tersine hareket etmektedir. Çünkü usul ulemasına göre kıyas müçtehit olanların vazifesidir.³¹²

Bid'at kavramı Habeşî'ye göre; daha önce bir konuda sözlükte olmayan bir şeyin olmasıdır. Şer'an ise; Kur'an ve hadiste karşılığı olmayan durumlar için kullanılır. Habeşî Cerir bin Abdullah'tan rivayetle gelen "İslam'da iyi bir davranışı başlatana ecir vardır. Ondan sonra o iyi olan davranışı devam ettirenlerin de ecirini alır. Diğerlerinin sevabından da bir şey eksilmez. İslam'da kötü bir davranışı başlatana günah vardır. Ondan sonra bu kötülüğü devam ettirenlerin günahları da ilk yapana yazılır. Sonrakilerinde günahlarından bir şey eksilmez." hadisine göre bid'ati iki kısma ayırmıştır. Birincisi iyi olan bid'at, ikincisi kötü olan bid'attir. İyi bid'ate Sünnet-i Hasene de denir. Kur'an ve sünnete uygun olan şeydir. Kötü olan bid'ate ise kötü sünnet denir. Kur'an ve sünnete muhalif olan şeydir. İyi olan bid'ate Rebeülevvel ayında Peygamber'in doğumunu kutlamak örnek olarak verilebilir. Bunu ilk olarak Melik el-Muzaffer İrbil, hicri yedinci yüzyılda kutlamaya başlamıştır. Yine Kur'an'ın noktalanması da iyi bid'ate örnek verilebilir. Peygamber gelen vahyi, vahiy katiplerine yazdırırken nokta koydurmamıştır. Osman bin Affan'da ilk Kur'an'a göre çoğalttığı Kur'an'larda noktalama yaptırmamıştır. Tabiinden olan Yahya bin Ya'mer (ö. 89/708[?]) ise Kur'an'ın noktalamasını ilk olarak yapmış³¹³ ve günümüze kadar da bu

³¹¹ Hererî, Sıratı'l Müstakim, s. 115-116.

³¹² Hererî, Sıratı'l Müstakim, s. 116.

³¹³ Yahya bin Ya'mer aslında Ku'an-ı noktlayan ilk kişi olan Ebü'l-Esved- ed- Düelî'nin (ö. 69/688) öğrencisidir. Ancak Habeşî Ebu Davud'un süneninde Kur'anı ilk noktlayan kişinin Celil bin Ma'mer olduğu rivayetini delil göstererek bunu doğru kabul etmektedir. Bkz. Hererî, Sıratı'l Müstakim, s. 104. Ayrıca bkz. Topuzoğlu, Tevfik Rüştü, "Ebü'l-Esved ed-Düelî", *DİA*, X, ss. 311-313, İstanbul 1994; Kırca, Celal, "İbn Ya'mer", *DİA*, XX, ss. 447-448, İstanbul 1999.

noktalama kullanılmaya devam etmiştir. Bu iki örnekte de Peygamber döneminde olmamasına rağmen insanı delalet düşüren bir durum görülmemiştir. Bu yüzden bunlar yanlışdır demek doğru değildir. Kötü bid'at ise itikatte sonradan meydana gelen bid'attir. Mu'tezile, Hâricîler ve benzerlerinin yaptığını buna örnek göstermiştir. 'Mevlit okumak, ezandan sonra Peygambere salavat getirmek harama yakın bid'attir' diyenlerin amacının ortalığı karıştırmak olduğunu söyleyen Habeşî, Bid'atin Kur'an ve sünnete uygun olup olmadığına ve insanları dalalet sürüklememesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Ayrıca Aîşe binti Ebubekir'den gelen "Bizim getirdiğimiz emrin dışında bir şey söyleyenler reddedilir." rivayetinin merdud olduğunu belirterek bu rivayeti delil gösterenlere cevap vermiştir.³¹⁴

1.1.8. İbn Teymiyye ve Vehhâbîlere Karşı Tutumu

Habeşî tekfir konusu üzerinde özellikle durmuş ve neyin küfre girip girmediği konusunu detaylı olarak açıklamıştır. Habeşî özellikle İbn Teymiyye ve Vehhâbîlere yönelik karşıt bir söylem geliştirmiş ve çoğu zaman bu grupları küfürle itham etmiştir.³¹⁵

İbn Teymiyye, görüş ve eleştirileriyle İslâm düşüncesinin gelişmesine tesir eden Selefi âlimi ve müçtehit. İbn Teymiyye'ye göre, tevhid, sıfatlar, kader, nübüvvet ve meâd gibi itikadî konular veya bunların delilleri, Allah ve resulü tarafından bütünüyle ve en iyi şekilde açıklanmıştır. İbn Teymiyye kendisine göre İslâm toplumunda ortaya çıkan çeşitli bid'at ve hurafelerle mücadele etmeye çalışmıştır. Peygamberlerin, evliyanın veya faziletli insanların takdis edilmesine, onlardan yardım istenmesine, dualarda aracı ve vesile kılınmalarına (tevessül), bu kişilerin kabirlerine ibadet amacıyla ziyaretler yapılmasına karşı çıkmıştır. Çeşitli tarikatlara mensup şeyh veya müridlerin ibadet amacıyla yaptıkları zikir, mûsiki, raks uygulamalarına ve giyim kuşam konusundaki bazı davranışlarına sert eleştirilerde bulunmuştur.³¹⁶ Te'vile karşı çıkarak Allah'ın sıfatları ve âhiret gibi gaybî hususlara dair haberlerin ancak naslarda ortaya konduğu şekilde ifade edilebileceğini ve bunların ne anlam ifade ettiğini yalnız Allah'ın bileceğini savunmuştur.³¹⁷

³¹⁴ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 103-104.

³¹⁵ Kabha- Erlich, "Al-Ahbash and Wahhabiyya: Interpretations of Islam", s. 524.

³¹⁶ Koca, Ferhat, "İbn Teymiyye, Takıyyüddin", *DİA*, XX, s. 404, ss. 391-405, İstanbul 1999.

³¹⁷ Özvarlı, Mehmet Sait, "İbn Teymiyye, Takıyyüddin, İtikadi Görüşleri", *DİA*, XX, s. 406, ss. 405-413, İstanbul 1999.

Habeşî ve cemaatinin karşı çıktıkları kişilerin başında İbn Teymiyye gelmektedir. Habeşî'nin İbn Teymiyye'nin görüşlerinin yanlışlığını kanıtlamak amacıyla yazdığı bir reddiyesi bulunmaktadır.³¹⁸ Bu reddiye dışında da eserlerinde çoğu zaman İbn Teymiyye'yi eleştirdiği ve bazı görüşlerinden dolayı küfre düştüğünü iddia ettiği görülmektedir. Özellikle İbn Teymiyye'nin tevessül konusundaki görüşlerini çokça eleştirmiş ve 'Kabirden bir şey istenmez' sözüne karşı çeşitli açıklamalar yapmıştır. İbn Teymiyye'nin Peygamber öldükten sonra ondan medet umulamayacağını ve Peygamber'in kabrini ziyaret etmek amacıyla yola çıkan birisinin maksadı ondan bir şey dilemek ise namazlarını kısaltamayacağını' söylemesinin hata olduğunu iddia etmiştir. "Halife Ömer İbn Hattab döneminde oluşan kıtlıkta Bilal İbn Haris el Müzeniyu isimli sahabe Peygamberin kabrine giderek "Ya Resullallah! Ümmetin çok darda, helak olmak üzereyiz. Bizlere yardım et." diye dua etti. Sonra Peygamberi rüyasında gördü ve kendisine "Ömer'e selam söyle. Ona su verileceğini ve ümmetin yardımına koşup hizmet etmesini emrettiğimi söyle." buyurdu. Bunun üzerine Halife Ömer'in yanına giderek bu rüyayı anlattı. Ömer ağlayarak " Ya Rab! Gücümün yetmediği hariç ben elimden gelen her şeyi yapıyorum." dedi." hadisini bu konuya delil göstererek, Sahabenin Peygamber'in mezarına gidip ondan faydalanmak amacıyla dua ettiğini ve Halife Ömer'in de bunun yanlış olduğunu söylemediğini belirtmektedir.³¹⁹

Habeşî'nin Vehhabilik üzerinde ciddi eleştirileri söz konusudur. Vehhâbîlik ismini kurucusu olan Muhammed b. Abdülvehhâb'a nispetle almış dini ve siyasi bir oluşumdur. Mensupları tarafından Ehl-i hadis, Muvahhidûn veya Selefiyye olarak isimlendirilmektedir. Muhammed b. Abdülvehhâb, şahit olduğu bozuk inanışlar, sakıncalı dinî uygulamalar, idarî haksızlıklar, hukukî yanlışlıklar, ibadet hayatındaki cehalet ve gevşeklikler karşısında temelini tevhid inancının teşkil ettiği ıslah fikrini ortaya atarak yeni görüşler ortaya koymuş ve kısa sürede taraftarları arasında bu görüşleri yaymıştır. Vehhâbîliğe göre; Âlemin yaratılışı ve idare edilişi gibi vasıflar sadece Allah'a aittir. Bu "tevhîd-i rubûbiyyet" kavramı ile ifade edilmektedir. İbadet ve dua edilecek, kendisinden korkulacak ve rahmetine ümit bağlanacak tek merci ise Allah'tır ve bu "tevhîd-i ulûhiyyet" kavramıyla ifade edilir. Abdülvehhâb ağırlıklı biçimde ulûhiyyet tevhidi üzerinde durmuş, bununla ilgili olarak şefaatin sadece Allah'ın izniyle âhirette gerçekleşeceğini, Hz. Peygamber dâhil hiç kimsenin doğrudan

³¹⁸ Makâlâtü's-Sünniyye fî Keşfi Dalâlati Ahmed ibn Teymiyye isimli kitabı, İbn Teymiyye'ye reddiye olarak yazılmıştır.

³¹⁹ Hererî, *Sıratü'l Müstakim*, s. 106.

şefaata yetkisine sahip bulunmadığını söyleyerek, Resûlullah ile sahâbîlerin ruhlarından ya da velîlerden dünyada şefaata beklemeyi şirk götüren bir davranış olarak nitelendirmiştir.³²⁰ Abdülvehhab, tevessülü, Peygamberi'nin doğum gününü kutlamayı, Kur'an'ı nameli bir şekilde okumayı, Şifelerin Ehl-i Beytten olanlara ta'zimde bulunmasını ve onların türbelerine önem vermeyi şirk olarak kabul etmekte ve tarikatlara karşı sert bir tutum sergilemektedir. Burada özetlenen görüşleri dikkate alındığında Abdülvehhab'ın İbn Teymiyye'nin kitaplarına sıkça başvurduğu görülmektedir.³²¹

Habeşî Abdullah İbn Vehhab'ın tevessül ile ilgili görüşlerini İbn Teymiyye'den aldığını söyleyerek, Peygamberin mezarını ziyaret etmenin şirk olduğunu belirten Vehhâbîlerin, küfre girdiğini ifade eder.³²² Vehhâbîlerin Peygamber'in ve velilerin mezarından medet umanların Allah'tan başkasına ibadet etmek olduğu ve böyle yapanların şirk girdiği yönündeki söylemlerinin doğru olmadığını ve ibadetin kelime manasını bilmediklerini belirten Habeşî, velilerin ve Peygamberin kabrini ziyaret etmenin şirk olmadığını söylemektedir.³²³ Konuyla ilgili İbn Teymiyye'ye karşı kullandığı rivayeti delil göstererek Vehhâbîlerin de İbn Teymiyye gibi şirk düşüklerini belirtmektedir.³²⁴

Habeşî şariat ile yönetilmeyen ülkelerde yöneticiye karşı gelinmemesi gerektiğini söyleyerek, içinde yaşadığı toplumdaki radikal İslâmî gruplardan ayrılmaktadır. Hz. Peygamber'in, Mekke'de eziyet gören Müslümanlara "Orada ülkesinde hiç kimseye zulmedilmeyen bir hükümdar iş başındadır; gidin ve Allah içinde bulunduğunuz durumdan bir çıkış yolu gösterinceye kadar o doğruluk ülkesinde kalın" buyurarak muhacirleri göndermiştir. Habeşistan'ın da şariat ile yönetilmediğini ancak Peygamberin orada hüküm süren Kral Necâşî'yi adil bir yönetici olarak nitelendirdiğini belirterek, şariat ile hüküm vermeyen yöneticilere isyan edilmemesi gerektiğini savunmaktadır. Vehhâbîler Habeşî'yi bu tutumundan dolayı eleştirmekte ve şariat ile hüküm sürmeyen yöneticilere isyan edilmesi gerektiğini düşünmektedir.³²⁵ Habeşî,

³²⁰ Büyükkara, Mehmet Ali, "Vehhabilik", DİA, XLII, s. 612, ss. 611-615, İstanbul 2012.

³²¹ Bkz. Büyükkara, "Vehhabilik", s. 612.

³²² Habeşî'nin tevessül ve teberrük ile ilgili görüşleri ayrı başlık altında incelendiği için burada detaylı olarak ele alınmayacaktır.

³²³ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 105.

³²⁴ Hererî, *Sıratı'l Müstakim*, s. 106.

³²⁵ Kabha- Erlich, "Al-Ahbash and Wahhabiyya: Interpretations of Islam", s. 533.

şeriat ile hüküm vermeyen idarecileri ve bu idarecilerin emirlerine uyan halkı küfürle itham eden Seyyit Kutup'u tekfir etmektedir.³²⁶

Habeşî'nin tasavvufî bir geçmişe sahip olmasının ve görüşlerinin bu doğrultuda şekillenmesinin İbn Teymiyye ve Vehhâbîlere karşı sert tutum sergilemesinde etkili olduğu söylenilebilir. Vehhâbîlerin tarikat mensuplarını şirke düştükleri iddiasıyla tekfir etmesi, bu köklerle yetişmiş Habeşî'nin de onlara karşı sert bir tavır almasına, her fırsatta onların görüşlerini eleştirerek asıl küfre düşenlerin Vehhâbîler olduğunu dile getirmesine sebep olduğunu düşünmekteyiz. Habeşî ve cemaati görüşlerini eleştirdikleri bu gruplar tarafından sapkın kimseler olarak nitelendirilerek küfürle itham edilmektedir. Cemaat özellikle siyaset ile ilgili söylemlerinde İslâmî ılımlığa vurgu yaparak Hristiyan yönetimle iyi ilişkilerini sürdürürken, kendisiyle farklı görüşe sahip radikal İslâmî grupların kendilerini tekfir ettiği gibi onları tekfir ederek eleştirdiği gruplarla aynı tutumu sergilediği açıkça görülmektedir.

³²⁶ Karabiber, "Lübnan Merkezli Çağdaş İslâmî Bir Cemaat: Abdullâh el-Habeşî ve Ahbâş Cemaati", s. 125-126.

BÖLÜM II

HABEŞİLER CEMAATİ VE TÜRKİYE'DEKİ DURUMU

2.1. Ahbâş/Habeşîler Cemaati

2.1.1. İsimlendirme

İslam Mezhepleri Tarihinde klasik mezhepler tarihi kaynaklarında mezheplerin isimlendirilmesi ile ilgili belli bir kural bütünlüğü yoktur. Bu problem çağdaş İslâmî akımların isimlendirilmesi konusunda da devam etmektedir. Her mezhebin ya da cemaatin kendini isimlendirmesiyle muhaliflerince isimlendirilmesi farklı olmuştur.³²⁷ Bu durum Habeşîler Cemaatinin isimlendirmesinde de görülmektedir.

“Ahbâş” kelimesi, Habeş kelimesinin çoğuludur. Habeşliler ya da Etiyopyalılar anlamına gelir. Cemaate bu isim kurucusu olan Habeşî'nin isminde bulunan ve ülkesi olan Etiyopya/Habeşistan'a nispetle verilmiştir. Yine Abdullah el-Herarî el-Habeşî'nin isminde bulunan ve doğduğu yer olan Herar şehrine nispetle “Hereriyûn” da denilmektedir.³²⁸ “Cem'iyetu'l Meşâri'i'l Hayriyyet'il İslâmiyye/ The Association of Islamic Charitable Projects/ İslâmî Yardım Projeleri Derneği” ise Habeşîler Cemaatinin resmi kuruluşlarının ismidir.³²⁹ Cemaat mensupları bu sebeple kendilerini başta “Etba'u'l-Cem'iyye” veya “el-Meşâri'uyyun” olarak isimlendirmişlerdir. Daha sonraları basında kendilerinden “el-Ahbâş” olarak sık sık bahsedilmesinden dolayı bu ismi kabullenerek kullanmaya başlamışlardır.³³⁰ Yine Ahbâş ismini, üyeler arasında az sayıda Etiyopyalı bulunmasına rağmen, cemaatin kurucusu olan Habeşî'ye saygılarından dolayı cemaat mensuplarınca kullandıkları da ifade edilmektedir.³³¹

³²⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kutlu, Sönmez, *Mezhepler Tarihine Giriş*, DEM Yay., İstanbul 2017, s. 128-133.

³²⁸ Karabiber, “Lübnan Merkezli Çağdaş İslâmî Bir Cemaat: Abdullâh el-Habeşî ve Ahbâş Cemaati”, s. 131.

³²⁹ Seddon, David, “al-Ahbash”, *A Political and Economic Dictionary of the Midlle East, Europa Publications*, London-New York 2004, s. 22.

³³⁰ Karabiber, “Lübnan Merkezli Çağdaş İslâmî Bir Cemaat: Abdullâh el-Habeşî ve Ahbâş Cemaati”, s. 131.

³³¹ Kabha- Erlich, “Al-Ahbash and Wahhabiyya: Interpretations of Islam”, s. 524.

Cemaat Türkiye’de “Habeşiler Tarikatı” ya da “Habeşiler Cemaati” olarak bilinmektedir.

2.1.2. Önde Gelen Şahsiyetleri

Abdullah el-Habeşî cemaatin kurucusu ve manevi lideri olarak en önemli kişi konumundadır. Ancak kendisi hakkında ilk bölümde detaylı bilgi verildiğinden burada bahsi geçmeyecektir. Habeşî’nin yetiştirdiği ve ölümünden sonra cemaatin önde gelen şahısları şu şekilde sıralayabiliriz:

Nizâr Halebî, Habeşî’nin vefatından sonra cemaatin başına geçmiş olup cemaatin ikinci lideri ve cemaatin işlerini yöneten kişi konumundadır. Kendisi hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamakla birlikte 1975 yılında Ezher Üniversitesi’nin Şeriat fakültesinden mezun olan Nizar Halebî’nin, Beyrut’un Burc Ebi Haydar bölgesindeki Abdul Gani Paşa camisinde imam olarak görev yaptığı söylenmektedir. Habeşîler Cemaati ve diğer gruplar arasında çıkan çatışmalar sebebiyle, 31 Ağustos 1995 yılında radikal İslâmî bir grup olan Usbat el-Ensâr tarafından düzenlenen suikast sonucu öldürülmüştür.³³²

Hussâm Karâkîra, Nizar Halebî’nin öldürülmesinden sonra İslâmî Yardım Projeleri Derneği’nin ve cemaatin liderliğine gelmiştir. 1960 yılında Beyrut’ta doğmuştur. 1976 yılında Habeşî’yle tanışmış ve onun tarafından yetiştirilmiştir. Lübnan ve Trablus’ta birçok camide özellikle ılımlılık üzerine konuşma yapmıştır. İslâmî Yardım Projeleri Derneği’nin başkanlığını hala devam ettirmektedir.³³³

Dr. Adnan Trablusî, 1954 yılında doğmuştur. Habeşî’nin öğrencisi olan Nizâr Halebî ve Hussâm Karakira ile birlikte çalışmış olup, halen İslâmî Yardım Projeleri Derneği’nin başkan yardımcılığı görevini yürütmektedir. 1992 yılında Lübnan parlamento seçimlerinde Beyrut milletvekili seçilmiş, 1996 yılında yapılan seçimlere katılmış ancak kazanamamış tekrar aday olduğu 2018 yılında yapılan seçimlerde ise yeniden milletvekili seçilmiştir.³³⁴ Ayrıca cemaat tarafından 1992 yılında kurulmuş olan Global Üniversitesi’nin³³⁵ rektörlüğünü yapmaktadır.³³⁶ Dr. Trablusî Arap Parlamenterler İzci Birliği, Spor Projeleri Kulübü’ne de başkanlık etmiştir.³³⁷

³³² el-Ceddi, *Akidetu’l-Ahbâş (el-Hereriyye) Ard ve Nakd*, s. 6.

³³³ el-Ceddi, *Akidetu’l-Ahbâş (el-Hereriyye) Ard ve Nakd*, s. 6; <https://aicpi.me/#leaders> (Erişim: 09/05/2020, 19:19).

³³⁴ Karabiber, “Lübnan Merkezli Çağdaş İslâmî Bir Cemaat: Abdullâh el-Habeşî ve Ahbâş Cemaati”, s. 132; <https://en.wikipedia.org/wiki/Al-Ahbash> (Erişim: 09/05/2020, 19:35).

³³⁵ 1992 yılında Ahbâş Cemaati tarafından Lübnan’da kurulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.globaluniversity.live/pages/about/> (Erişim:09/05/2020, 20:01).

Bunun dışında Tâhâ Nâcî, Kemâl el-Hût, İmaduddîn Haydar, Abdullah el-Bârûdî, Abdulkâdir el-Fâkihânî gibi isimlerde cemaatin önemli şahısları arasındadır.³³⁸ Buradan hareketle cemaatin önde gelen şahıslarının eğitilmiş ve varlıklı kişiler olduğu da dikkat çekmektedir.

2.1.3. Kuruluşu ve Hedefleri

Habeşîler cemaatini daha iyi anlayabilmemiz için cemaatin ortaya çıktığı ülke hakkında bilgi sahibi olmamız gerekmektedir. Yine cemaatin kurumsallaşmaya başladığı dönemi ve yaşanan olayları bilmemiz konunun daha iyi anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

Cemaatin ortaya çıktığı Lübnan, 22 Kasım 1943 yılında Fransa sömürgesinden ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiştir. 1945 yılında Arap Birliği'nin kurucu üyesi, daha sonra ise Birleşmiş Milletlerin üyesi olmuştur. Başkenti Beyrut'tur. 1975 yılından itibaren komşu ülkelerde ortaya çıkan istikrarsızlık, Lübnan'ın iç siyasi ve iktisadi durumunu da olumsuz etkilemiştir. Bunun sonucunda başlayan iç çatışmalar 1978 ve 1982 yıllarında İsrail'in ülkeyi işgal etmesiyle zirveye çıkmış ve bu dönemde devlet otoritesi ciddi şekilde zayıflamıştır. Altyapı büyük oranda zarar görmüş ve vasıflı işgücüne sahip insanlar ülkeyi terk etmiştir. 1989 yılında Suudi Arabistan'da imzalanan Taif Anlaşması ile Ekim 1990'da iç savaş son bulmuştur.³³⁹

Lübnan 6 milyon nüfuslu küçük bir ülkedir. Ülkede 1.5 milyon Suriyeli sığınmacının yaşadığı belirtilmektedir. Ülke nüfusunun çok bölünmüş dini ve etnik bir yapısının olduğu görülmektedir. Nüfusunun %95'i Arap, %5'i diğer gruplardan (Ermeni, Süryani) oluşmaktadır.³⁴⁰ Nüfus Müslümanlar ile Hristiyanlar olarak ikiye bölündüğü gibi, Müslüman ve Hristiyan kesimleri de kendi içinde mezheplere/cemaatlere ayrılmıştır. Ülke nüfusunun %60'ına yaklaşan bir bölümünü oluşturan Müslüman kesimi Şiî ve Sünnî gruplar oluşturmaktadır. Şiîler ülke nüfusu içinde %27'lik bir bölümle en büyük kesimi oluştururken, Sünnîlerin oranının da buna

³³⁶ <http://www.globaluniversity.live/pages/about/president/> (Erişim: 09/05/2020, 20:03).

³³⁷ el-Ceddi, *Akidetu'l-Ahbâş (el-Hereriyye) Ard ve Nakd*, s. 7.

³³⁸ Karabiber, "Lübnan Merkezli Çağdaş İslamî Bir Cemaat: Abdullâh el-Habeşî ve Ahbâş Cemaati", s. 132.

³³⁹ <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-dogu-ve-korfez/lubnan/ulke-profil/genel-bilgiler> (Erişim: 09/05/2020, 15:44).

³⁴⁰ <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-dogu-ve-korfez/lubnan/ulke-profil/genel-bilgiler> (Erişim: 09/05/2020, 16:20).

yakın olduğu söylenmektedir. Hristiyan kesim içinde en büyük bölüm ise %21’lik bir dilimle Marunilerden oluşmaktadır. Marunilerden başka Lübnan’da Rum Ortodoks, Rum Katolik, Ermeni Ortodoks, Protestan Hristiyan gruplar ve bir kısım Dürzi de yaşamaktadır.³⁴¹

1970 ve 1990 yılları arasında Lübnan’da yaşanan kriz ortamı ve siyasi dengesizliğin sebepleri arasında, ülkeler arası ve sınıflar arası çatışmalar ile Filistin-İsrail savaşları ve komşu ülkelerin Lübnan toprakları üzerindeki mücadeleleri sayılabilir. Lübnan’ın siyasi alandaki İslâmî kesimi, ülkenin çoğulcu yapısını ve kriz ortamını yansıtır şekilde karışıktır.³⁴² Bu kriz ortamı içerisinde Lübnan’da Sünnî ve Şîî İslâmî gruplar ortaya çıkmıştır. Büyük Sünnî gruplar arasında; Fathi Yakan liderliğinde kurulan, Mısır ve Suriye’deki Müslüman Kardeşlerin arasında bulunan militan öğretileri ve Seyyit Kutub’un radikal İslâmî düşüncelerini takip eden Cemaat el-İslâmîyye ve Şeyh Said Şaban liderliğinde kurulan, Müslüman Kardeşlerin radikal düşünce yapısından beslenen Hareket et-Tevhid sayılabilir. Büyük Şîî gruplar arasında; 1975 yılında İmam Musa el-Sadr liderliğinde oluşan Amal Hareketi sayılabilir. Sadr’ın 1978’de ortadan kaybolmasından sonra Amal Hareketi İslâmî karakterini kaybetmiş ve Nabih Barri’nin liderliği döneminde Şîî grubunun siyasi kolu haline gelmiştir. Şîîlerin militarist yaklaşımını ise; devrimci İslamcı rejim tarafından beslenen birkaç radikal grubun şemsiye örgütü olan Hizbullah üstlenmiştir.³⁴³ Bu grupların dışında Lübnan’daki Tasavvufî kesim yedi büyük gruptan oluşmaktadır. Bunlar; Kâdiriyye, Rifaiyye, Nakşibendiyye, Şazeliyye, Bedeviyye, Halvetiyye ve Mevleviyye’dir. Bu bağlamda Habeşîler Cemaati’nin, Lübnan tasavvufunun eylemci kesimi olan ve çoğunlukla Kâdiriyye, Rifaiyye ve Nakşibendiyye emirlerinin desteklediği bir tasavvuf örgütü işlevi gördüğü ifade edilmektedir.³⁴⁴ Habeşî’nin bu üç tasavvufî geleneği birleştiren bir tutum sergilediği ve siyasi olarak Lübnan’da bu gruplarca desteklendiği görülmektedir.

Habeşî’nin 1950 yılında Beyrut’a gelmesine rağmen, cemaatin 1970 yılından sonra kurulup kurumsallaşmaya başlamış olmasında Lübnan’daki bu karışıklık ortamının büyük etkisinin olduğu düşünülmektedir. Yine 1969 yılında el- Ezher Üniversitesi’nin Habeşî’yi bir şeyh olarak kabul etmesinin de cemaatin

³⁴¹ DİA, “Lübnan”, *DİA*, c. XXVII, s. 243, ss. 243-244, Ankara 2003; <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/oguz-celikkol/lubnan-secimlerinin-bolgesel-yansimalari-40831627> (Erişim: 09/05/2020, 16:13).

³⁴² Hamzeh- Dekmejian, A Sufi Response to Political Islamism: Al-Aḥbāsh of Lebanon”, s. 218.

³⁴³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Hamzeh, A. Nizar, “Islamism in Lebanon: A Guide to the Groups”, *Middle East Quarterly*, 4/3, ss. 47-53, Philadelphia/ABD 1997.

³⁴⁴ Hamzeh- Dekmejian, “A Sufi Response to Political Islamism: Al-Aḥbāsh of Lebanon”, s. 219.

kurumsallaşmasında etkili olduğu söylenilebilir. Cemaatin dini ve siyasi hayattaki etkinliğinin ise 1980 yılından sonra ortaya çıktığı görülmektedir.³⁴⁵ Habeşîler özellikle 1992 yılından itibaren ise siyasette etkin rol oynamaya başlamıştır.³⁴⁶

Habeşîler Cemaati'nin 1980 ve 1990 yılları arasında Lübnan'daki radikal İslâmî hareketlere karşı bir alternatif olarak ortaya çıktığı söylenebilir.³⁴⁷ Cemaatin Hristiyanlarla iş birliği içerisinde, İslam'ın oldukça esnek bir yorumu olduğu ve Lübnan siyasetine bu şekilde girdiği iddia edilmektedir.³⁴⁸ Lübnan'da bulunan İslâmî hareketlerin radikal düşünce yapıları ve militanca eylemleri sebebiyle, Habeşîler Cemaati'nin takındığı esnek ve yumuşak söylemleri insanlar arasında daha kolay kabul görmesini sağlamış olabilir.

Habeşîler Cemaati'nin Çağdaş İslâmî gruplar arasındaki en tartışmalı gruplardan biri olduğu iddia edilmektedir. Bunun temel sebebinin cemaatin öğretilerinin “İslamcı”³⁴⁹ ya da “köktenci”³⁵⁰ kalıplara uymamasından kaynaklandığı ifade edilmektedir.³⁵¹ Cemaatin kurumsallaştığı dönemin şartları ve ortam düşünüldüğünde; birçok radikal grubun olduğu ve hepsinin “İslamcı” ya da “köktenci” olarak nitelendirildikleri bir ortamda bu kalıplara sığmayan söylemleri olan bir grup elbette ki tartışma yaratacaktır. Müslüman grupların şiddet söylemleri ve eylemleri içerisinde bulunduğu bir ortamda şiddetten uzak durulması gerektiği düşüncesinin tepki alması doğaldır. Habeşîler Cemaati'nin tartışmalı bir grup olmasının temelinde bu durumun yattığını ve yine cemaatin taraftar toplamasına en büyük katkıyı da bu şiddet karşıtı söylemlerin sağladığını söyleyebiliriz. Lübnan'daki Müslüman halk şiddet yanlısı grupların faaliyetlerinden bezmiş bir durumdayken Habeşî bu insanlara adeta çıkış kapısı olmuştur.

³⁴⁵ Karabiber, “Lübnan Merkezli Çağdaş İslâmî Bir Cemaat: Abdullâh el-Habeşî ve Ahbâş Cemaati”, s. 122.

³⁴⁶ Hamzeh- Dekmejian, “A Sufi Response to Political Islamism: Al-Ahbâsh of Lebanon”, s. 219.

³⁴⁷ Rabil, “al-Ahbash”, s. 322.

³⁴⁸ Kabha- Erlich, “Al-Ahbash and Wahhabiyya: Interpretations of Islam”, s. 523.

³⁴⁹ Burada kastedilen siyasal İslamcılıktır. Ülkenin İslâmî düzene yani şeriate göre yönetilmesi ve halifelik sisteminin getirilmesidir. İslamcılık kavramı için bkz; Karabağ, Metin Kasım, *Günümüz Radikal İslami Akımların Temelleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2012, s. 13-14.

³⁵⁰ Köktencilik veya radikalizm kavramı “kültür değişmelerine ve toplumun bünyesine ait sosyal hareketlerde kökten değişmelere yer veren doktrin veya tavır”; “mevcut toplumsal ve ekonomik düzenden ve statükodan hoşnut olmayan ve mümkün olan en kısa zamanda sert yöntemlerle değiştirilmesini savunma; köktencilik”; “bilimde, dinde, siyasette ya da herhangi bir alanda kökten yenilikler yapma” şeklinde tanımlanmaktadır. Karabağ, *Günümüz Radikal İslami Akımların Temelleri*, s. 17.

³⁵¹ Hamzeh- Dekmejian, “A Sufi Response to Political Islamism: Al-Ahbâsh of Lebanon”, s. 219.

Habeşîler Cemaati, şiddet taraftarı olarak gördüğü tüm radikal İslâmî gruplara karşıt bir söylem geliştirmiştir. Onlar birçok ülkede faaliyet gösteren İhvan-ı Müslimin, et-Tekfir ve'l-Hicre, Tanzim el-Cihad ve el-Cemaa el-İslâmîyye gibi radikal olarak kabul edilen bütün gruplara karşı çıkmıştır. Cemaat bu tür grupların Hâricîlerin aşırılığına benzer tavırlar sergilediğini söylemekte ve İslâmî ılımlılığın tek temsilcisi olduklarını iddia etmektedir.³⁵²

Habeşîler Cemaati, ortaya çıktığı coğrafyadaki sert öğretileri olan ve siyasi militanlığı önceleyen radikal İslâmî gruplara karşı bir alternatif olduğu iddiasındadır. Kendisini Sünnî toplumun savunucusu ve insanlar tarafından arzu edilen ılımlı elçiler olarak topluma sunmaktadır. Habeşîler Cemaati'nin, sosyal ve dini çoğulculuktan yola çıkarak Müslümanların, hem birbirleriyle hem de Müslüman olmayanlarla normal ve istikrarlı bir şekilde toplumsal hayatlarını devam ettirebilmek için çalıştığı ve hedeflerinin bu olduğu ifade edilmektedir.³⁵³ Cemaat üyeleri aslen Şeyh Ahmet Acuz tarafından 1930'da kurulan *İslâmî Hayırsever Projeler Derneği*'ni 1983'te devraldı ve aynı yıl Şeyh Acuz'un ölümü üzerine dernek başkanlığına Habeşî getirildi.³⁵⁴ Cemaat üyeleri özellikle Lübnan'daki iç savaş döneminde üyelerinin diğer Sünnî milislere ve okullara sızdığını, böylece yüzlerle ifade edilen sayılarının gittikçe çoğaldığını söylemektedir. Hatta bu dönemden sonra, Habeşîler Cemaati'nin Lübnan'ın en büyük İslâmî hareketlerinden birisi haline geldiği söylenmektedir. Buna rağmen cemaatin 1990'lı yılların başına kadar kendi başına bir milis oluşturmayı, ülkeler arası şiddete karışmayı ve İsrail ile savaşmayı engellediği görülmektedir.³⁵⁵ Bunun temel sebebinin siyasal İslamcılığa karşı tutundukları olumsuz tavır ve politik pasifliğe bağlı kalmaya çalışmak olduğu düşünülebilir.

Habeşîler Cemaati her ne kadar siyasetten uzak durmak gerektiği ve siyasal İslam'a karşı olduğu söylemlerinde bulunsa da, bunu farklı bir şekilde uygulamış ve 1992'de Lübnan'daki parlamento seçimlerine katılarak siyasi arenaya ilk adımı atmıştır.³⁵⁶

³⁵² Hamzeh- Dekmejian, "A Sufi Response to Political Islamism: Al-Ahbâsh of Lebanon", s. 223.

³⁵³ Hamzeh- Dekmejian, "A Sufi Response to Political Islamism: Al-Ahbâsh of Lebanon", s. 223.

³⁵⁴ Kabha- Erlich, "Al-Ahbash and Wahhabiyya: Interpretations of Islam", s. 523.

³⁵⁵ Hamzeh, "Islamism in Lebanon: A Guide to the Groups", s. 50.

³⁵⁶ Hamzeh- Dekmejian, "A Sufi Response to Political Islamism: Al-Ahbâsh of Lebanon", s. 224.

2.1.4. Siyasi Faaliyetleri

Dini gruplar, her ne kadar siyasetten uzak durduklarını iddia etseler de bu pek mümkün görünmemektedir. Mezheplerin ve dini grupların siyasetle yakından ilişkisi olduğu tarihi bir gerçektir. Çalışmamıza konu olan grubun ortaya çıktığı Lübnan'ın siyasi yapısının ele alınması konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Lübnan'ın toplumsal yapısına bakıldığında birçok farklı din, mezhep ve cemaati içinde barındırdığı görülmektedir. Parlamenter Demokrasiyle yönetilen ülkenin Kuruluş Mevzuatında; Cumhurbaşkanının Hristiyan, parlamento başkanının Müslüman (Şîî) ve Başbakanın Müslüman (Sünnî) olması kabul edilmiştir.³⁵⁷ Böylece ülkedeki her kesim yönetimde söz sahibi olabilecektir.

Lübnan'da farklı inanç ve kültüre sahip birçok insanın bir arada yaşaması sebebiyle sık sık siyasi anlaşmazlıklar ve çatışmalar yaşanmaktadır. Buna en açık örneklerden biri 1970 ve 1990 yılları arasında ülkede yaşanan iç savaştır. Yine İsrail-Filistin savaşı da Lübnan'daki siyasi ortamı etkilemektedir. Habeşîler Cemaati'nin ortaya çıkıp kurumsallaştığı dönem bu iç savaş dönemine denk gelmektedir. İç savaş döneminde birçok radikal İslamî grubun ülkede mevcut olduğu ve Habeşîler Cemaatinin bu gruplara karşıt bir söylem geliştirerek gün yüzüne çıktığı görülmektedir.³⁵⁸

Habeşîler Cemaati Sünnî alt tabaka arasında küçük hayırsever ve maneviyatçı bir grup olarak ortaya çıkmış, Lübnan'da bulunan şiddet taraftarı İslâmî gruplarla rekabet içerisinde, Sünnî tabakanın ana akımına kısa sürede girmeyi başarmıştır.³⁵⁹ Dönemin şiddet yanlısı ve militanca eylemleri bulunan gruplarına karşı ılımlı ve hoşgörülü tutumlarıyla alternatif oluşturması, Habeşîler Cemaatini bu kadar tartışmalı duruma getirmiştir. Cemaatin ılımlı ve hoşgörülü tutumları sayesinde iş adamları, aydınlar ve geleneksel Sünnî ticaret adamlarını kendilerine çekmeyi başarmış ve Sünnî orta sınıf hareketi olarak yoluna devam etmiştir.³⁶⁰

Habeşî ve Cemaat mensupları ilk başlarda metot olarak, orta yolu ve siyasi pasifliği benimsemişlerdir. Habeşî, siyasal İslamcılığa karşı olduğunu ve siyasetten uzak durmak istediğini her fırsatta dile getirmiştir. Buna rağmen cemaat kurumsallaştıktan

³⁵⁷ <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-dogu-ve-korfez/lubnan/ulke-profil/genel-bilgiler> (Erişim: 09/05/2020, 16:30).

³⁵⁸ Rabil, "al-Ahbash", s. 322.

³⁵⁹ Hamzeh- Dekmejian, "A Sufi Response to Political Islamism: Al-Ahbâsh of Lebanon", s. 224.

³⁶⁰ Bkz. Hamzeh- Dekmejian, "A Sufi Response to Political Islamism: Al-Ahbâsh of Lebanon", s. 224.

sonra 1992³⁶¹ senesinde parlamento seçimlerine katılmış ve parlamentoda bir sandalye kazanarak siyasi arenaya girmiştir. Dr. Adnan Trablusî Beyrut'tan cemaatin o dönem seçilen tek milletvekilidir.³⁶² Cemaatin Hristiyanlarla siyasi iş birliği içerisinde olduğu ve bu şekilde Lübnan siyasetine girdiği de belirtilmekte ve eleştirilmesine sebep olmaktadır.³⁶³

Cemaatin iktidar makamlarına şiddet kullanılmasına karşı oldukları ve ülkedeki siyasi istikrarın devam etmesi gerektiği söylemleriyle beraber, Hristiyanlarla siyasi iş birliği içinde bulundukları ve Suriye'deki rejimin desteğini aldıkları gibi iddialar diğer grupların tepkisine sebep olmuştur. Cemaat amaçlarının şiddetten uzak durmak ve şiddeti engellemek olduğunu açıklasa da, cemaatin ikinci lideri konumunda olan Nizâr Halebî, 1995 yılında radikal İslâmî bir kuruluş olan Usbat el-Ensâr tarafından düzenlenen bir suikast sonucu öldürülmüştür.³⁶⁴ Buradan yola çıkarak cemaatin söylemlerinin diğer grupları kızdırmış olduğu ve radikal İslâmî grupların meyilli oldukları şiddete, Habeşîler Cemaati sebebiyle de yöneldikleri söylenebilir.

Cemaat; siyasi tavır olarak, iktidar makamlarına şiddet kullanımına karşı çıkmıştır. Lübnan'da siyasi istikrarın devam etmesi gerektiğini bu yüzden de İslam'ın siyasete karıştırılmamasını savunduklarını açıklamışlardır. Cemaatin lideri Hussâm Karâkîra; İslâmî bir siyasi düzenin kurulmasına karşı olduklarını, önceliklerinin Lübnan'ın ulusal çıkarlarına hizmet etme olduğunu dile getirmiştir. Bu yüzden Hristiyan topluluklarıyla bir arada olma taahhüdünde bulunmuştur.³⁶⁵ Hristiyanlarla siyasi olarak yakın ilişkiler kurmaları sebebiyle haklarında "Hristiyanlarla siyasi birliktelik içerisinde olan İslam'ın yorumu" tanımlaması yapıldığı da görülmektedir.³⁶⁶ Habeşîler Cemaatinin Hristiyanlarla yakından ilişki içerisinde olmaları ve bunu göz önüne sermeleri, kendilerine karşı olan diğer gruplar tarafından ciddi şekilde eleştirilmelerine sebep olmuştur.

³⁶¹ Cemaatin seçimlere 1989'da girdiği ve parlamentoda bir sandalye kazandığıda söylenmektedir. Biz burada diğer tüm kaynaklarda yazan 1992 yılını esas alacağız. Bkz. Kabha- Erlich, "Al-Ahbash and Wahhabiyya: Interpretations of Islam", s. 523.

³⁶² Cemaatin yapılan seçimlerde bir milletvekili çıkarması, dönemle ilgili bazı kaynaklarda abartıldığı kadar üyesinin bulunmadığının göstergesi olduğu söylenebilir.

³⁶³ Kabha- Erlich, "Al-Ahbash and Wahhabiyya: Interpretations of Islam", s. 523.

³⁶⁴ Karabiber, "Lübnan Merkezli Çağdaş İslâmî Bir Cemaat: Abdullâh el-Habeşî ve Ahbâş Cemaati", s. 131.

³⁶⁵ Hamzeh- Dekmejian, "A Sufi Response to Political Islamism: Al-Ahbâsh of Lebanon", s. 223.

³⁶⁶ Bkz. Kabha- Erlich, "Al-Ahbash and Wahhabiyya: Interpretations of Islam", s. 523.

Habeşî, “Biz; mal, para ve yardımlar bakımından herhangi bir ülkeye bağlı değiliz.”³⁶⁷ diyerek başka ülkelerle ilişkilerinin bulunmadığını belirtse de, cemaatin siyasi olarak Suriye ile yakın ilişkiler içerisinde olduğu ve bu yüzden eleştirildiği de görülmektedir. Habeşîler Cemaatinin, Suriye’nin laik ve Alevi-Nusayrilerin egemen olduğu rejimi tarafından; İslâmî köktencilikle mücadele etmek, Lübnan’daki Sünnî Müslüman grupları manipüle etmek ve İslâmî dini çevrelere Alevi-Nusayrilik mezhebini kabul ettirmek için kullandığı bir propaganda aracı olduğu iddia edilmektedir.³⁶⁸ Cemaatin Suriye ile ilişkisinin 2001 yılından itibaren daha da ortaya çıktığı görülmektedir. Lübnan’daki Sünnî Müslümanların önde gelen isimleri Suriye işgaline muhalif olduklarını ifade ettikten sonra, Ahbâş üyeleri, çivili sopalar, mutfak bıçakları, muştalar, zincirler, baltalar, eski paslanmış kılıçlar ve çekiçler sallayarak kameraların önünde Suriye yanlısı sloganlar atmışlardır. Ahbâş üyelerinin 11 Nisan’da bu mitingleri yapmak için Suriye istihbaratı tarafından harekete geçirildikleri iddia edilmektedir.³⁶⁹

14 Şubat 2005 yılında Lübnan’ın eski başbakanlarından Refik Harirî’nin bombalı bir saldırı sonucu öldürülmesinin sorumlusu olarak Habeşîler Cemaati’nin güvenlik sorumlusu Mahmud Abdu’l’âl ve kardeşi Ahmed Abdu’l’âl tutuklanmıştır. Mahmud Abdu’l’âl’in suikast öncesinde, Lübnan’da dönemin Cumhurbaşkanı ve Suriye yanlısı olan Emîl Lahûd ile telefon görüşmesi yaptığı iddia edilmektedir. Bu suikastın Suriye istihbaratıyla alakalı olduğu ve Habeşîler Cemaati’nin güvenlik sorumlusu Mahmud Abdu’l’âl aracılığıyla yapıldığı ifade edilmektedir.³⁷⁰ Mahmud Abdu’l’âl ve kardeşi Ahmed Abdu’l’âl’ üç yıl tutuklu kaldıktan sonra kefaretle serbest kalmışlardır.³⁷¹ Bu olaydan anlaşılacağı üzere Habeşîler Cemaatinin Suriye ile ilişkisi bulunmakta ve şiddet karşıtı söylemlerinin aksine bir tutum sergilediği ortaya çıkmaktadır.

Habeşîler Cemaati ülkede faaliyet gösteren İran taraftarı Hizbullah’a karşı Suriye yanlısı siyasi bir tutum sergilemektedir. Cemaat, kendilerinin Sünnî-Eş’arî ya da Mâtürîdî geleneği takip ettiklerini ısrarla dile getirse de, Şîî bir kökene sahip oldukları iddiasından kurtulamamıştır. Cemaatin Şîî-Nusayrî olan Suriye yönetimi yanlısı siyasi

³⁶⁷ Karabiber, “Lübnan Merkezli Çağdaş İslâmî Bir Cemaat: Abdullâh el-Habeşî ve Ahbâş Cemaati”, s. 136.

³⁶⁸ Nassif, Daniel, “Ahbash”, *Middle East Intelligence Bulletin*, 3/4, Nisan 2001. Bu dergi 2004 yılına kadar online hizmet vermiştir. https://www.meforum.org/meib/articles/0104_ld1.htm (Erişim: 07/05/2020, 12:21).

³⁶⁹ Nassif, “Ahbash”; https://www.meforum.org/meib/articles/0104_ld1.htm (Erişim: 07/05/2020, 12:24).

³⁷⁰ Hatoum, Leila, “Al-Ahbash Official Arrested in Hariri Assassination Plot”, *The Daily Star Lebanon News*, s. 28 Ekim 2005.

³⁷¹ Nassif, “Ahbash”; https://www.meforum.org/meib/articles/0104_ld1.htm (Erişim: 07/05/2020, 12:30).

tavır takınmasının, kendilerinin de Şîî olduğu ya da bu yönetimi desteklediği iddialarına sebep olmaktadır. Diğer bir yönden cemaatin tavırlarını sürekli eleştirdiği radikal-Sünnî grupların da, cemaatin Sünnîler arasında taraftar toplamasını engellemek ve gözden düşürmek amacıyla Şîî bir grup olduğu iddiasında bulunmuş olabilecekleri ihtimal dâhilindedir.

Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere Habeşîler Cemaati siyasetten uzak duramamıştır. Hedeflerinin İslâmî bir siyasi düzen kurmak olmadığını açıklayarak siyasi arenada diğer gruplardan farklı bir yol izlemişlerdir. Cemaat siyasetten uzak durma yolundaki söylemlerine rağmen siyasete atılmış ve etkin bir rol oynamıştır. Buradan hareketle, tarih boyunca örneklerinde olduğu gibi; hiçbir mezhep, cemaat ya da dini grubun içinde yaşadığı toplumdan, o toplumun sosyal, siyasi, kültürel ortamından kendini soyutlayamadığı ve varlığını sürdürebilmek amacıyla siyasi hayatta da etkin bir rol oynama ihtiyacı hissettiği görüşünü dile getirebiliriz.

2.1.5. Yayın Faaliyetleri

Habeşî'nin eserlerinin başında verilen hayatı ve eserleri bölümünde, kendisine nispet edilen farklı alanlarda yazılmış otuz üç tane kitabı bulunmaktadır.³⁷² Bu kitaplar cemaatin temel eserleri olarak kabul edilebilir.

İslâmî Yardım Projeleri Derneği tarafından kurulan “*Menar el-Hudâ*” isimli dergi, aylık olarak 1992 yılından bu yana cemaatin hedefleri doğrultusunda yayımlanmaya devam etmektedir. Dergi, dinsel bilginin bilgelik ve iyi tavsiye ile yayılması, dinde aşırılık ve abartı ile savaşmak ve toplumu yaygın yanlışlardan arındırmak amacı ve iddiasıyla faaliyetlerine devam etmektedir. Derginin hedef kitlesi yaşlı, genç, çocuk her kesimi kapsamaktadır. Ancak gençler ulusun temel direkleri olduklarından, genç erkeklere ve kadınlara onlara yarar sağlamak ve enerjilerinden faydalanmak için bir dizi ilgi gösterdiklerini açıkça ifade etmektedirler. Dergi dini bilgilerin yanı sıra, sosyal ve toplumla alakalı konularda bilgiler de içermektedir.³⁷³

1998 yılından itibaren yayınlarına devam eden “*Nidâ el-Ma'rife*” isimli Lübnan'daki radyo istasyonu da cemaatin diğer bir iletişim aracıdır.³⁷⁴ Radyo istasyonu; “Beyrut'tan tüm dünyaya yayın yapan ilk siyasi, sosyal ve kültürel kategoriden lisans

³⁷² Bkz. el-Herê, *el-Makâlâtü's-Sünniye*, s. 12-14.

³⁷³ https://www.manarulhudamag.com/about_us/ (Erişim: 09/05/2020, 17:07).

³⁷⁴ Bkz. Kabha- Erlich, “Al-Ahbash and Wahhabiyya: Interpretations of Islam”, s. 523; Karabiber, “Lübnan Merkezli Çağdaş İslâmî Bir Cemaat: Abdullâh el-Habeşî ve Ahbâs Cemaati”, s. 135.

alan Lübnanlı bir radyo istasyonu” olarak kendini tanıtmaktadır. Radyo her yaştan insana hitap etmeye çalışmakta ve sosyal, kültürel, politik tüm güncel olayları programlarında sunma iddiasındadır. Radyo istasyonu amaçlarının; kültürel mirası korumak, bilinçli bir nesil inşa etmek ve onu toplumun zararlı oluşumlarına karşı güçlendirmek için dini kaynaklardan beslenen değerleri ve kavramları savunmak olduğunu belirtmiştir.³⁷⁵

Cemaatin fikirlerini içeren sesli ve yazılı kaynaklarını neşretmek ve çoğaltmak için Beyrut’ta *Merkezu’l Ehbâs ve’l Hidemâti’s Sekâfiyye* ve Ummân’da *Kısmu’l Ehbâs ve’d Dirâsâti’l İslâmîyye* isimli iki merkezi bulunmaktadır. Bu sesli ve yazılı kaynaklar *Dâru’l Meşârî’ Li’t Tibâ’e ve’n Neşri ve’t Tevzi’* isimli kurumun onayıyla diğer merkezler tarafından basılabilmektedir. Buralarda özellikle Habeşî’nin kitapları, ses kayıtları ve videoları çoğaltılarak dağıtılmaktadır.³⁷⁶

Cemaatin ülkedeki televizyon kanallarında da birçok faaliyette olduğu hatta kendilerine ait bir televizyon kanalının da bulunduğu iddia edilmektedir. Yine interneti de fikirlerini yaymak amacıyla yoğun bir şekilde kullanmaktadırlar.³⁷⁷ İnternetin, özellikle Lübnan dışındaki taraftarlarına ulaşabilmeleri açısından cemaat için önemli bir iletişim aracı olduğu düşünülmektedir.

İslam Tarihi boyunca ortaya çıkan mezhep, tarikat ya da dini hareketler taraftar toplama ve varlığını devam ettirme eğilimindedir. Son dönemde ortaya çıkan cemaatler de toplumda belli bir kitleye sahip olarak siyasi, sosyal ve dini alanda hâkimiyet kurma düşüncesinde olduklarından, Habeşîler cemaatinin de bu faaliyetlerde bulunması normal görünmektedir.

2.1.6. Günümüzdeki Durumu

Cemaatin asıl hedefinin, 100.000 genç Sünnî üyeden oluşacak bir kuruluş ortaya koymak olduğu iddia edilmektedir. Bu yüzden de hayır işlerini yürütmek ve davalarını yayabilmek amacıyla cami, okul ve benzeri binalar yapmaya yoğunlaşmışlardır. Cemaatin merkezi; Beyrut’ta bulunan *Burc Ebî Haydar Camii*’dir. Burası Ahbâş

³⁷⁵ <https://www.nidaa.fm/about/> (Erişim: 09/05/2020, 17:41).

³⁷⁶ el-Ceddi, *Akidetu’l-Ahbâş (el-Hereriyye)* Ard ve Nakd, s. 8; Karabiber, “Lübnan Merkezli Çağdaş İslamî Bir Cemaat: Abdullâh el-Habeşî ve Ahbâş Cemaati”, s. 135.

³⁷⁷ el-Ceddi, *Akidetu’l-Ahbâş (el-Hereriyye)* Ard ve Nakd, s. 8.

üyelerinin yaşadığı mahallelerle çevrili olup, diğer Sünnî kesimlere de kolay ulaşılabilecek stratejik olarak avantajlı bir konumdadır.³⁷⁸

Habeşîler Cemaati hedeflerine ulaşabilmek için tüm okul seviyelerine yönelik özel okullar kurmuştur. Bu okullarda kış eğitimine ek olarak, dini eğitim kurslarıyla inançlarını çocuklar arasında yaymaya çalışmakta, her kademedede yüzlerce erkek ve kız öğrenci barındıran bu okullar Beyrut, Trablus ve Bealbek'te bulunmaktadır.³⁷⁹ Özellikle 1992 yılında açılan ve rektörlüğünü Dr. Adnan Trablusî'nin yaptığı, Global Üniversitesi sayesinde cemaatin hedef kitlesine kolayca erişebileceği bir ortam hazırlandığı da söylenebilir. Temel kampüsü Beyrut'ta bulunan üniversite; İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Edebiyat ve Beşeri Bilimler Fakültesi olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Üniversite, öğrencilere üstün eğitim ve günümüzün küresel pazarında makul bir maliyetle lider olma şansı sağlamayı hedeflemekte ve burada yetiştirdiği öğrencileri mezun olduktan sonra da desteklemektedir.³⁸⁰ Cemaatin Türkiye'deki liderinin de bu üniversiteden mezun olduğu görülmektedir.³⁸¹ Buradan hareketle üniversitede öğrenim gören başka ülkelerden öğrencilerin, cemaatin kendi ülkelerinde tanınmasına ve faaliyetlerde bulunmasına katkı sağladığı söylenebilir.

Cemaat günümüzde de hem Lübnan'da hem de Dünya'nın farklı ülkelerinde dernekler aracılığı ile faaliyetlerine devam etmektedir. Avustralya, Kanada, Fransa, İsveç, İsviçre, Ukrayna, ABD ve dünyanın çeşitli yerlerinde şubeler açarak cemaati bu ülkelerde tanıtmaya çalışmaktadır.³⁸²

2.2. Habeşîler Cemaati'nin Türkiye'deki Durumu

Habeşîler Cemaati Türkiye'de de faaliyetlerini sürdürmektedir. Cemaatin Türkiye'deki ayağının önde gelen isimlerinden Dr. Hıdır Yeşilyurt ve Hıdır Kartal genellikle Habeşî'nin eserlerini Türkçe olarak çevirip açıklayarak takipçilerine sunmaktadır.

Dr. Hıdır Yeşilyurt 1968 yılında Mardin'in Midyat ilçesinde doğmuş, İlkokul, ortaokul ve lise tahsilini Beyrut'ta tamamlamıştır. Lisans öğrenimini 1995 yılında Beyrut İmam Evzâî Üniversitesi İslâmî Araştırmalar Bölümü'nde tamamlamış ardından

³⁷⁸ Hamzeh- Dekmejian, "A Sufi Response to Political Islamism: Al-Aḥbâsh of Lebanon", s. 224.

³⁷⁹ el-Ceddi, Akidetu'l-Aḥbâş (el-Hereriyye) Ard ve Nakd, s. 8.

³⁸⁰ <http://www.globaluniversity.live/> (Erişim: 24/11/2021, 23:10).

³⁸¹ <https://www.akasyayin.com/yazarlarimiz/dr.-hidir-yesilyurt> (Erişim: 25/11/2021, 16:01).

³⁸² Seddon, "al-Aḥbash", s. 22.

ikinci üniversite olarak 1998 yılında Beyrut Global Üniversitesi Arap Dili Edebiyatı ve İnsani Bilimler Fakültesi Şeriat Bölümü'nü³⁸³ bitirmiştir. Yüksek Lisans eğitimini 2009 yılında Beyrut İslâm Medeniyeti Üniversitesi'nde "İlm-i Kelâm ve Felsefe" konulu tezi ile, doktora eğitimini de aynı üniversitede 2011 yılında "İlm-i Kelâm" konulu çalışması ile tamamlamıştır. Akâid-Kelâm, Fıkıh, Hadîs, Çocuk Eğitimi ve güncel meseleler olmak üzere 25'i aşkın yayımlanan eseri bulunduğu ve ulusal ve yerel çapta yayın hayatını sürdüren çeşitli dergilerde ilmî makaleler yazdığı, ayrıca Arapça dilini çok iyi derecede bildiği biyografisinde belirtilmektedir.³⁸⁴ Dr. Hıdır Yeşilyurt cemaatin Türkiye'deki lideri konumundadır ve *İki Mezhebe Göre Oruç, Muhkem ve Müteşâbih Ayetler, İsra ve Miraç Mucizesi, Behcetü'n Nazar, Hac ve Umre Rehberi* ve çocuklara yönelik çeşitli hikaye kitapları eserleri arasında sayılabilir.³⁸⁵

Muhkem ve Müteşâbih Ayetler isimli kitapta; Tefsir Usûlü ilminde yer alan Müteşâbihlik konusu ele alınmaktadır. Kitapta Müteşâbih kavramı kısaca açıklanmış ve müteşâbih ayetlerin te'vil edilip edilemeyeceği, Ehl-i Selef ve Ehl-i Halef'in bu ayetlere yaklaşım tarzları, bazı müteşâbih ayetlerin hadislerle de desteklenerek nasıl te'vil edilmesi gerektiğinden bahsedilmektedir.³⁸⁶ *İki Mezhebe Göre Oruç* kitabı, Hanefî ve Şafîi Mezhebine göre oruç ile ilgili meselelerin ele alındığı fıkhi bir çalışmadır.³⁸⁷ *İsra ve Miraç Mucizesi*, Peygamber Efendimizin mucizesi olarak nitelendirilen İsra ve Miraç olayıyla ilgili, özellikle de ülkemizde bu konuda uydurulan, inanç ve i'tikâd noktasında ümmetin içerisinde tefrikaya neden olacak yanlış kıssa ve bilgilendirmelerden uzak, dini delillere uygun olarak hazırlanan bir çalışma olarak tanıtılmaktadır.³⁸⁸ *Behcetü'n Nazar* kitabı, Akaid ve fıkıh alanlarında 600'e yakın soruyu içeren, Habeşî'nin *Muhtasar* isimli eserinin soru-cevap tarzında hazırlanıp okuyucuya sunulmuş halidir. Kitapta sorulara ayet, hadis ve âlimlerin fetvalarıyla, Ehl-i Sünnet çizgisinde cevap verildiği vurgulanmaktadır.³⁸⁹

³⁸³ Üniversite'nin Web sitesinde Fakülte'nin ismi "Faculty of Literature and Humanities" bölümü ise "Islamic Studies" olarak geçmektedir.

³⁸⁴ <https://www.akasyayin.com/yazarlarimiz/dr.-hidir-yesilyurt> (Erişim: 25/11/2021, 16:11). HıdırYeşilyurt'un özgeçmişinde doktora eğitimi ile ilgili verdiği bu bilgilerin tarafımızca doğrulanma imkanı bulunmadığı için kişinin beyanı doğru kabul edilmiştir.

³⁸⁵ <https://www.akasyayin.com/> (Erişim: 25/11/2021, 16:06).

³⁸⁶ Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. Yeşilyurt, Hıdır, *Muhkem ve Müteşâbih Ayetler*, Akasya Yayıncılık, İstanbul 2019.

³⁸⁷ <https://www.akasyayin.com/iki-mezhebe-gore-oruc-63> (Erişim 28/11/2021, 21:55).

³⁸⁸ <https://www.akasyayin.com/-isr%C3%A2--ve-mir%C3%A2c-mucizesi-38> (Erişim: 28/11/2021, 21:59).

³⁸⁹ Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. Yeşilyurt, Hıdır, *Behcetü'n Nazar*, Akasya Yayıncılık, İstanbul 2019.

Cemaatin Türkiye'deki bir diğer temsilcisi Hıdır Kartal'ın biyografisinde ise çok detaylı bilgi verilmemektedir. 1966 yılında Mardin'in Midyat ilçesinin Söğütlü beldesinde doğmuş, evli ve üç çocuk babasıdır. İlk ve ortaöğrenimini Mardin'de, yükseköğrenimini ise Kiev İslâm Üniversitesi'nde³⁹⁰ tamamladığı, Kelâm, Tefsir, Fıkıh ve Hadîs ilimlerini tahsil ettiği belirtilmektedir. Mezhepler Tarihi, Şâfiî ve Hanefî Fıkıhı; ayrıca Kur'ân-ı Kerîm kıraat ilmini aldığı ve Akâid, Hanefî fıkıhı, Şâfiî fıkıhı, çocuk eğitimi ve güncel meseleler üzerine 10'u aşkın yayımlanan eseri bulunduğu söylenmektedir. Birçok televizyon kanalında programı bulunduğu ve çeşitli dînî seminerler verdiği, ayrıca Arapça, Türkçe ve Rusça bildiği ifade edilmektedir.³⁹¹ Hıdır Kartal'ın kendi internet sitesi bulunmakta ve burada fıkıh, akaid, güncel dini meseleler ile ilgili yazılar yazarak takipçilerine ulaşmaktadır.³⁹² *Allah Mekândan Münezzehdir, Muhtasar (Hanefî İlmihali), Muhtasar (Şâfiî İlmihali), Duru Sözler, Bunları Biliyor musunuz?, el-Fıkh'ul Ekber, Oruç Kitabı* ve çocuklara yönelik hikaye serisini eserleri olarak sıralamak mümkündür.³⁹³

Allah Mekândan Münezzehdir isimli kitap; Allah'a mekân izafe edilemeyeceği ile ilgili Ehl-i Sünnet âlimleri tarafından ortaya konmuş olan delillerin bir araya toplandığı çalışmadır.³⁹⁴ *Muhtasar* kitapları Şâfi ve Hanefî mezhebine yönelik olarak iki farklı çalışmadır. Habeşî'nin *Muhtasar* isimli kitabının Şâfiî ve Hanefî mezhebine göre açıklaması niteliğinde olan ve fıkhi bilgiler içeren ilmihal özelliği taşıyan bir eserdir. Şâfiî İlmihali Habeşî'nin *Muhtasar* isimli eserinin çevirisi niteliğinde kabul edilebilir.³⁹⁵ *Duru Sözler* kitabı, yazar tarafından Habeşî'nin *Muhtasar* isimli eserinin açıklaması olarak nitelendirilmektedir. Kitap Habeşî'nin eserinin tercüme edilip düzenlenmiş hali olarak karşımıza çıkan bir ilmihaldir.³⁹⁶ Ülkemizde çokça tercümesi yapılmış olan *el-Fıkh'ul Ekber*, Ebu Hanife'ye nispet edilen bir risaledir. Hıdır Kartal bu risaleyi tercüme ederek okuyucuya sunmaktadır. Eser; Arapça-Türkçe düzenlenerek okuyucuya sunulmakta, özellikle tevhid ilkesini konu edinmektedir.³⁹⁷ *Oruç Kitabı*, oruçla ilgili

³⁹⁰ Ukrayna'da 1993 yılında kurulan yükseköğrenim kurumudur. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://islam.ua/en/education/İslamîc-university> (Erişim: 28/11/2021, 14:34).

³⁹¹ Bkz. <https://islamboltv.com/hidir-kartal/> (Erişim: 25/11/2021, 15:47).

³⁹² Bkz. <http://hidirkartal.com/> (Erişim: 28/11/2021, 14:37).

³⁹³ <https://www.akasyayin.com/> (Erişim: 25/11/2021, 16:06).

³⁹⁴ Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. Kartal, Hıdır, *Allah Mekândan Münezzehdir*, Akasya Yayıncılık, İstanbul 2018.

³⁹⁵ Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. Kartal, Hıdır, *Muhtasar Şâfiî İlmihali*, Akasya Yayıncılık, İstanbul 2018; Kartal, Hıdır, *Muhtasar Hanefî İlmihali*, Akasya Yayıncılık, İstanbul 2018.

³⁹⁶ Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. Hererî, *Duru Sözler*, s. 3.

³⁹⁷ Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. Ebû Hanîfe, Nu'mân b. Sâbit, *el-Fıkh'ul Ekber*, çev. Hıdır Kartal, Akasya Yayıncılık, İstanbul 2017.

konuları ve doğru bilinen yanlışları ortaya koymak amacıyla yazılmış bir eserdir.³⁹⁸ *Bunları Biliyor muydunuz?* kitabı; akaid konularını kısa bir şekilde inceleyen bir kitaptır. İçerisinde imanın şartları, Ehl-i Sünnet'in kim olduğu, kabir hayatı, Mehdi'nin zuhurunun hak olduğu, kadınların sesinin, yüzünü açık bırakmasının ve erkeklerle aynı yerde bulunmasının hükmü gibi konular ayet ve hadisler kullanılarak açıklanmıştır.³⁹⁹

Bu kitapta kadınlar ile ilgili konular özellikle dikkat çekmektedir. Kadının sesinin dört mezhebe göre haram olmadığı belirtilerek rivayetlerle delillendirilmiştir. Hıdır Kartal; "Ey peygamber hanımları! Siz herhangi bir kadın gibi değilsiniz. Eğer günahtan sakınmak istiyorsanız sözü edalı bir tavırla söylemeyin ki, kalbinde çürüklük olan kimse ümide kapılmasın. Ayrıca düzgün söz söyleyin."⁴⁰⁰ ayetinde kadınların erkeklerle konuşmasının mutlak surette haram kılınmadığını, sadece seslerine belirli bir eda katarak erkeklerle konuşmalarının yasaklandığını belirtmektedir. Ehl-i Sünnet müfessirlerinin hepsinin bu inanç üzere olduğunu söylemekte ve Peygamberin eşi Aişe'nin bir perde arkasından erkeklere ders verdiğinin, sahih senetle sabit olduğunu belirterek buna delil göstermiştir. Bir kadının bir erkeği harama çekmek amacıyla işveli bir şekilde konuşmasını ve erkeğin de kadının sesini fitne için zevk alarak dinlemesini haram kabul etmektedir. Kadının sesinin haram olmadığı amacıyla bu konuya değinildiğini belirten Hıdır Kartal, kadının kadına erkeğin erkeğe ders vermesinin daha doğru olduğunu da eklemektedir. Ayrıca kadının sesi haramdır şeklinde genelleme yapanların Peygamberleri, velileri ve bütün Müslümanları harama düşmekle itham ettiklerini ve bunu yaparak dini yalanladıklarını söylemektedir.⁴⁰¹

Kartal'a göre; kadının yüzü ve eli avret yeri olmadığı için kadının eline ve yüzüne şehvetsiz bakmak haram değildir. Kadının yüzünün avret olmadığına dair âlimlerin icması bulunduğu için kadınların yüzüne bakmak haram değildir. Konuyla ilgili ayetleri, hadisleri ve âlimlerin görüşlerini delil göstererek kadının yüzünü örtmesinin farz olmadığını, erkelerin kadının yüzüne kötü niyetle bakmasının haram olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Peygamberimizin vefatından veya onları boşamasından sonra eşlerinin tekrar evlenmelerinin caiz olmadığı gibi, yüzlerini örtmeleri de Peygamberin eşlerine has bir durumdur ve diğer Müslüman kadınlar için bu durum geçerli değildir.⁴⁰²

³⁹⁸ Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. Kartal, Hıdır, *Oruç Kitabı*, Akasya Yayıncılık, İstanbul 2019.

³⁹⁹ Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. Kartal, Hıdır, *Bunları Biliyor muydunuz?*, Akasya Yayıncılık, İstanbul 2018.

⁴⁰⁰ Ahzâb Suresi 33/32.

⁴⁰¹ Bkz. Kartal, *Bunları Biliyor muydunuz?*, s. 118-124.

⁴⁰² Bkz. Kartal, *Bunları Biliyor muydunuz?*, s. 125-129.

Kartal'ın bahsi geçen eserinde aktardığına göre kadın ve erkeklerin bulundukları ortamlarda ayrı ayrı oturmaları daha uygun olsa da aynı yerde bulunmaları da caizdir. Bazı kişiler namahrem erkek ve kadınların sayıları fazla olsa bile aynı ortamda bulunmalarının haram olduğunu iddia ederek dine aşırıya gitmektedir. Bu kimseler Allah'ın haram kılmadığını haram kılarak dini bir delilleri bulunmamasına rağmen hevâlarına uymaktadır. Hac ve umre ibadeti sırasında, teravih namazını kılarken erkek ve kadınlar bir arada bulunduğuna göre, normal zamanda da bir arada olabilirler. Konuyla ilgili Peygamber döneminde yaşanan olayları aktaran Kartal, Allah'ın ve Peygamber'in kadınlarla erkeklerin bir arada bulunmasını yasaklamamışken kimsenin bunu yapamayacağını ifade etmektedir. Kadın ve erkeklerin örtünmesi farz olan yerleri görünmediği, aralarında halvet ve temas bulunmadığı sürece bir arada bulunmalarında herhangi bir sorun görünmemektedir.⁴⁰³ Cemaatin lideri Habeşî de kadınların sesinin haram olmadığı, kadınların yüzünün ve ellerinin avret yeri olmadığı ve kadınlarla erkeklerin bir arada bulunmalarının caiz olduğu görüşüne sahiptir. Bu konulardaki görüşlerinin özellikle selefi ve Vehhâbî anlayışa tepki olarak ortaya çıktığı düşünülmektedir.⁴⁰⁴ Bununla birlikte İslâmî ılımlılık söylemleri ve yaşadıkları coğrafyadaki Hıristiyan toplumla yakın ilişkiler içerisinde olmalarının da bu konudaki görüşlerini etkilemiş olduğu tarafımızca düşünülmektedir.

Cemaat Mehdi'nin ahir zamanda vuku zuhur edeceğine dair Peygamber'den günümüze kadar bütün Müslümanlar tarafından ittifak olduğunu kabul etmektedir. Kartal, Mehdi'nin zuhuru ile ilgili Kur'an'da ayet bulunmadığı için bu inancın doğru olmadığını savunanların, Peygamber'in hadisleri ve âlimlerin ittifak ettikleri konuların da Müslümanlara kaynaklık ettiğini unuttuklarını belirtmektedir. Kartal'a göre, otuz üç sahabe ve beş tabiîn, Mehdi'nin kıyamete yakın bir dönemde zuhur edeceğini açıklamıştır. Mehdi'nin zuhuru kıyametin küçük alametlerindendir ve sahih hadislerle sabittir. Kartal buna; "Ehl-i beytimden adı benim adım gibi olan ve babasının adı benim babamın adı gibi olan insanlara hükmedecek ve yeryüzünü adaletle donatacak olan adam gelmedikçe kıyamet kopmayacaktır." rivayetini değişik tarikleriyle birlikte delil göstermekte ve bu rivayeti sahih kabul etmektedir.⁴⁰⁵ Mehdi'nin zuhuru ile ilgili "Ahir zamanda sizin bir halifeniz olacak ki, o malı saymadan dağıtacaktır" ve Peygamberin

⁴⁰³ Bkz. Kartal, *Bunları Biliyor muydunuz?*, s. 130-136.

⁴⁰⁴ Bkz. Karabiber, "Lübnan Merkezli Çağdaş İslâmî Bir Cemaat: Abdullâh el-Habeşî ve Ahbâş Cemaati", s. 129-130.

⁴⁰⁵ Kartal, bu hadisi sahih olarak alimlerin kabul ettiğini hatta İmam Suyutî'nin bu rivayeti manevi tevatüre sahip olarak nitelendirdiğini belirtmektedir. Bkz. Kartal, *Bunları Biliyor muydunuz?*, s. 98.

Deccal hakkındaki hadisi olarak nitelendirdiği “‘Ya Resulullah! O gün Araplar nerede olacak?’ diye sorulması üzerine; Araplar o gün az olurlar ve büyük çoğunluğu Beyt’ül Makdis’te bulunacaklar. İmamları da sâlih bir insan (Mehdi) olacaktır. Sonra imamları öne geçip kendilerine sabah namazını kıldıracağı sırada Meryem oğlu İsa sabah vaktinde inecektir. Bunun üzerine İsa’nın öne geçip cemaate namaz kıldırması için İmam (Mehdi) geri geri yürümeye başlayacak fakat İsa elini onun omuzuna koyarak ona: ‘Geç öne namazı kıldır. Zira kâmet senin için getirildi’ diyecektir. Bunun üzerine imamları namazı kıldıracaktır.” rivayetlerinin sahih olduğu bilgisiyle birlikte çeşitli tariklerini vererek Mehdi’nin zuhuruna delil olarak göstermektedir.⁴⁰⁶ Bu hadislerden hareketle Mehdi’nin âhir zamanda Peygamberin kızı Fatıma’dan doğan torunları Hasan ve Hüseyin’in soyundan zuhur edeceğini ve Müslümanların halifesi olarak yeryüzünün zulüm ve haksızlıkla dolduğu bir zamanda çıkıp yeryüzünü eşitlik ve adaletle dolduracağını ifade etmektedir.⁴⁰⁷ Muhaddis olmayanların bu konuyla ilgili sözlerine itibar edilmemesi gerektiğini de belirtmektedir.⁴⁰⁸

Cemaat Türkiye’de, ‘Akasya Yayıncılık’ aracılığı ile basım ve yayın faaliyetlerini sürdürerek, üyelerine kitap ve dergileri bu şekilde ulaştırmaktadır. Akasya Yayıncılık, Kasım 2014’te İstanbul’da kurulmuş ve doğru bilginin adresi sloganıyla yola çıkmıştır. Dini içerikli konuları Kur’an ve Sünnet ışığında, Ehl-i Sünnet çerçevesinden çıkmayacak tarzda yazılan kitapları okuyucuya ulaştırmak amacıyla olduklarını ifade ederek, özellikle gençlere ve çocuklara yönelik dini bilgileri içeren yayınlarla onlara dini sevdirmeyi ve hayat gayelerini göstermeyi hedeflediklerini belirtmektedirler. Çocuklar için yaz Kur’an kurslarında kullanacakları Elif cüzleri ve dini kıssalardan oluşan hikaye kitapları yayınevi aracılığıyla okuyucuya ulaştırılmaktadır.⁴⁰⁹

Kitabevinin editörlüğünü Meryem Gülak Közen yapmaktadır. Bu eserler dışında Akasya Yayıncılık aracılığı ile üç ayda bir çıkarılan “*Mevsim Dergisi*” de üyelere sunulmaktadır. Okuyucuya kültür ve yaşam dergisi olarak “Her ‘Mevsim’ Bir Hazinedir” sloganıyla sunulan dergide; dini içerikli konularla birlikte sağlık, tarih, teknoloji, aile ve yemek tarifi gibi sosyal hayata yönelik konular da yer almaktadır.⁴¹⁰

Ayrıca ‘*Kitabün.net*’ isimli internet sitesinde, Habeşî’nin kitaplarının da içinde bulunduğu *Dâru’l Meşârî*’nin izni ile yayımlanan Arapça eserler Türkiye’de okuyucuya

⁴⁰⁶ Bkz. Kartal, *Bunları Biliyor muydunuz?*, s. 97-105.

⁴⁰⁷ Kartal, *Bunları Biliyor muydunuz?*, s. 106.

⁴⁰⁸ Kartal, *Bunları Biliyor muydunuz?*, s. 99.

⁴⁰⁹ <https://www.akasyayin.com/kurumsal/hakimizda> (Erişim: 28/11/2021, 14:51).

⁴¹⁰ Derginin çıkan sayılarına Akasya Yayıncılık web sitesinden ulaşılabilir. <https://www.akasyayin.com/dergi/mevsim-dergisi> (Erişim: 27/11/2021, 18:30).

sunulmaktadır. İnternet sitesinde iletişim adreslerinin İstanbul olduğunu belirten bu kurum okuyucuya Lübnan’da basılan kitapları tedarik etme konusunda yardımcı olmaktadır. Akasya Yayıncılık aracılığıyla da *Kitabün.net* isimli internet sitesi üyelere tanıtılmakta ve kitap fuarlarında bu sitedeki Arapça eserler okuyucuya ulaştırılmaktadır.⁴¹¹

Cemaatin Türkiye’deki yayın organlarından biri de ‘*İslambol Tv*’ adı altında 2020 yılında kurulan Youtube kanalıdır. Bu kanal kendisini; Kur’ân ve Sünnet çizgisinde, Ehli Sünnet inancını, itikadını delilleriyle insanlara anlatan gönüllü eğitimcilerin bulunduğu ve yapmış oldukları programların yayınlandığı ulusal TV kanalı olarak tanımlamaktadır. İslambol TV’ye Youtube arama çubuğuna ‘*İslambol Tv*’ yazılarak ulaşılabileceğini ve sosyal medya hesaplarından günlük yayın akışının takip edebileceğini belirten kanal, dini içerikli programlarla izleyiciye ulaşmaktadır. Bu kanalda; *Çocuklar İçin Hikayeler*, *Sahur Vakti*, *İftara Doğru*, *Sohbet Tadında Dini İlimler*, *Haneî İlmihali*, *Şafî İlmihali*, *es-Sıratü’l Müstakim* adlı programlar yayınlanmaktadır. *Çocuklar İçin Hikayeler* programında, Akasya Yayıncılık aracılığıyla okuyucuya ulaşan çocuk hikayeleri, Sevgi Kızılırmak’ın seslendirmesiyle izleyiciyle buluşmaktadır. *Sahur Vakti* ve *İftara Doğru* programları Ramazan ayı boyunca sahur ve iftar vakitlerinde farklı konuklarla izleyici karşısına çıkmaktadır. İlahiyatçı-Eğitimci Coşkun Şahin’in moderatörlük yaptığı İlahiyatçı-Yazar Dr. Hıdır Yeşilyurt ile soru-cevap şeklinde olan *Sohbet Tadında Dini İlimler* programı, izleyicilerin sorduğu sorular ve gündeme yönelik soruların cevaplanmasından oluşmaktadır. Youtube kanalında; Hıdır Yeşilyurt, Hıdır Kartal, Abdullah Kartal, Davut Ökten, Hasan Ulaş, Beşir Aksel, Coşkun Şahin, Mehmet Ali Akan, Mansur Balcı, Davut Noyan, Abdülkerim Mutlu, Muhammet Çelebi gibi isimler fıkhi ve itikadî konularda videolar yayınlamaktadır. Bu kişiler ilahiyatçı-eğitimci olarak programları sunmakta ve üyelerine dini meselelerde bilgi vermektedir.⁴¹² Cemaatin Lübnan şubesinde olduğu gibi, Türkiye’de faaliyetlerini sürdüren öncülerinin eğitimli bireylerden oluştuğu görülmektedir.

Cemaat; *Vatan İlmî Araştırmalar Derneği*, *Ravda İlim ve Kültür Araştırma Derneği* ve *Fatih İlim ve Yardımlaşma Derneği* aracılığıyla sosyal yardımlaşma faaliyetlerini sürdürmektedir. *Vatan İlmî Araştırma Derneği*, inançlı, bilgili ve ahlaklı bireyler yetişmesine katkıda bulunmak amacıyla gönüllülük esasına dayalı olarak

⁴¹¹ <https://www.kitabun.net/> (Erişim: 28/11/2021, 15:20).

⁴¹² <https://islamboltv.com/> (Erişim: 28/11/2021, 17:02); <https://www.youtube.com/c/%C4%B0slambolTV> (Erişim: 28/11/2021, 17:04).

kurulduğunu ifade etmektedir. Vatanına milletine ve kültürüne bağlı nitelikli birey, nitelikli kurum, nitelikli toplum inşasına faydalı olabilmeyi, toplumun eğitim konusundaki bilgi ve bilinç seviyesini yükseltmeyi, kalıcı bir hassasiyet oluşturmayı, şahsiyetli, inançlı, düşünceleri ve duyguları uyum içinde olan insanlar yetiştirmeyi, eksikliği her alanda hissedilen ilim adamlarının yetişmesine bir platform ve sağlam bir altyapı oluşturmayı, değişik alanlarda çalışmalarını sürdüren ilim adamlarının buluşabilmesi, çalışmalarını ortak bir çatı altında yürütmeleri, bu ilim adamlarının bilgi-birikimlerini en güzel şekilde arkadan gelen takipçilerine aktarmaları için bir yapı oluşturmayı misyon olarak belirlemiştir. Katılımcılara, ilmi/akademik çalışmalar için rehberlik ederek, ilmi çalışmalar için temel bilgi birikimini kazandırmayı, temel ahlaki ilkeleri karakter haline getirmiş, ahlak ve kişiliğine güven duyulan, çağın şartlarını kavramış, mücadeleci, özgüven sahibi, ufku açık, bilgili, eğitilmiş, azimli, işinin ehli, nitelikli bireylerden oluşan bir topluluk oluşturmayı hedeflediğini beyan etmektedir. Dernek, toplumda birleştirici ve yapıcı roller üslenen, çığır açabilecek ve öncülük yapabilecek bir cemiyet olarak, maddi yönden zayıf ve yetersiz olan halka ayni ve nakdi yardımlar yaparak yüzlerini güldürmeyi, gençlerin kötü alışkanlıklardan uzaklaşp insana yakışır bir onurla, ayakları üzerinde durmalarına yardımcı olup onlara yol göstermeyi amaçladıklarını belirtmektedir.⁴¹³

Ravda İlim ve Kültür Araştırma Derneği kendisini, 7 Şubat 2017’de faaliyetlerine başlayıp, manevi değerleri desteklemek ve geliştirmeyi amaç edinmiş, gönüllü eğitimciler ve üyelerden oluşan bir gençlik derneği olarak tanıtmaktadır. Dernek geleneklerine bağlı kalarak, çağın gereklerine ayak uyduran, topluma ve çevresine değer katacak bir gençlik için çalıştığını, günümüzde gençliğin karşı karşıya olduğu tehlikelerden uzak durmalarına yardımcı olmak, illegal-marjinal gruplara intisaplarını engellemek ve bilinçli, şuurlu, vatanına bağlı, yaşadığı toplumla barışık bir gençlik yetiştirmek gayesiyle yola çıktıklarını belirtmektedir. Dernek, dini sohbetler, yaz Kur’an kursları, sportif faaliyetler, sosyal ve kültürel geziler ve daha birçok manevi ve eğitici faaliyetler düzenleyerek faaliyetlerine devam etmektedir. Haftanın her günü faal olan dernek, 7’den 70’e her yaştan vatandaşımıza hizmet vermeyi hedeflemektedir. Dernek başkanlığı görevini Davut Ökten sürdürmektedir.⁴¹⁴

Fatih İlim ve Yardımlaşma Derneği, 2014’te kurulmuş Mersin merkezli bir oluşumdur. Derneğin kuruluş amacı; tamamen birlik beraberlik ve dini inançları

⁴¹³ <http://www.vatandernegi.com/Vatan-Dernegi-Olarak-Vizyon-Misyon> (Erişim: 28/11/2021, 21:07).

⁴¹⁴ <http://ravdader.com/hakkimizda/> (Erişim: 28/11/2021, 21:19).

aktarmak olarak ifade edilmektedir. Derneğin web sitesinde iletişim bilgileri ve kuruluş amacından başka bilgiye ulaşılamamaktadır.⁴¹⁵ Dernek sosyal medya üzerinden takipçileriyle programlarını paylaşmakta ve Mersin’de yaşayan Hıdır Yeşilyurt tarafından dernek üyelerine sohbetler düzenlenmektedir.⁴¹⁶

Cemaat ile ilgili Türkiye’de internette araştırma yapmak isteyenlerin karşısına ‘*Habeşiler Kimdir*’ isimli web sitesi çıkmaktadır. Bu sitede Habeşî’nin hayatı, Habeşiler Cemaatinin kuruluşu ve Ehl-i Sünnet’in izinden giden bir kuruluş olduğu, Habeşî’nin eserlerinin listesi, dini meselelerle ilgili Habeşî’nin açıklamalarına dair kısa makaleler bulunmaktadır.⁴¹⁷

⁴¹⁵ http://fatihder.com/?page_id=12 (Erişim: 09/01/2022, 15:24).

⁴¹⁶ <https://www.facebook.com/Fatih.Dernegi.Mersin/> (Erişim: 13/01/2022, 18:53).

⁴¹⁷ <http://habesilerkimdir.com/> (Erişim: 28/11/2021, 21:39).

SONUÇ

Sonuçta; Habeşî'nin îtikadî meselelerde özellikle tevhid ve küfür konularını temel aldığı, bu meselelerde genel anlamda Sünnî akideyi takip ettiği görülmektedir. Ancak küfrü îtikadî, fiilî ve lafzî olarak üçe ayırması, Şîî öğretiden de etkilendiğini ortaya koymaktadır. Buradan hareketle; Habeşî'nin Şîî gelenek ile bu konu dışında bir bağlantısının olmadığı, zihniyet olarak bu geleneği takip etmediği, Şîîlerle siyasi bir yakınlık kurduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca onun, yapılan fiilleri ve söylenen sözleri küfür ifade edip etmemesi bakımından detaylı olarak açıklaması, bu konuya ne kadar önem verdiğini ve söylemlerindeki tekfir edici üslubun kaynağını açığa çıkarmaktadır.

Habeşî fikhî ve îtikadî meseleleri ele alırken yöntem olarak, ayetleri ve hadisleri delil olarak kullanmakta, Sünnî âlimlerin bu konularla ilgili görüşlerine de açıklamalarında yer vermektedir. Kullandığı hadis rivayetlerinin sahih olduğunu iddia ederken bu rivayetlerin sadece yazılı olduğu kitapları ve rivayet eden sahabeyi zikretmekle yetinmektedir. Buradan hareketle kendi görüşlerine kaynak göstermek amacıyla rivayetleri kullandığı, bu rivayetlerin sıhhat durumunu ise irdelemediği sonucu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca onun Hanefî-Mâtürîdî ve Şafî-Eş'arî geleneklerinin fikhî ve îtikadî görüşlerini eserlerinde mezcederek her iki gelenekten de taraftar toplamaya çalıştığı ve söylem olarak Ehl-i Sünnet'in üst kimliğini öncelediği sonucuna ulaşılmıştır.

Habeşî'nin düşünceleri dikkate alındığında ülkedeki radikal İslâmî gruplara karşıt bir söylem geliştirdiği ve Müslüman gruplar arasında İslâmî ılımlılığa vurgu yaptığı görülmektedir. Bu söylem sayesinde ülke iktidarında bulunan Hristiyanlarla iyi ilişkiler kurmuş ancak ülkedeki İslâmî grupların tepkisini üzerine toplamıştır. Habeşî'nin İslâmî ılımlılığa vurgu yapan sözleri, yıllardır şiddet ve karmaşa ortamında bulunan toplum tarafından kabul görmesine de sebep olmuştur. O, ülkenin şariat kurallarıyla İslâmî bir yönetim biçimine geçmesine gerek olmadığını ve ülkeyi yöneten kişi Müslüman olmasa da ona biat edilmesi gerektiğini savunarak ülke iktidarıyla arasını iyi tutmaya çalışmıştır. Böylece onun Habeşistan'daki siyasi otorite ile ters düşerek ülkeden gönderilmesinden bir ders çıkardığı ve Lübnan'da aynı hataya düşmek istemediği, ayrıca tasavvufî alt yapısı sebebiyle de şiddet söylemlerine uzak durduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak ülkedeki Sünnî kesim içerisinde bulunan radikal İslâmî gruplara karşı onun bu hoşgörülü tavrı takınmadığı yaptığı eleştirilerden açıkça görülmektedir.

Buradan hareketle Habeşî ve cemaatinin Lübnan'daki Hristiyan ve Şîî gruplara karşı takındığı hoşgörölü tavrı kendisi gibi Sünnî olan gruplara göstermemesi ve Şîî grupları açıktan tekfir etmemesinin siyasi bir tavır olduğu sonucu da ortaya çıkmaktadır.

Habeşî özellikle İbn Teymiyye, Selefiyye ve Vehhâbîyye'nin görüşlerini sert bir dille eleştirmekte ve bu grupları küfürle itham etmektedir. Onun bu tavrına, bu kişi ve grupların tasavvufî oluşumlara karşı ortaya koydukları şirk ve küfür söylemlerinin sebep olduğu düşünülmektedir. Çünkü Habeşî'nin Nakşibendîlik, Rifâîlik ve Kâdirîlik tarikatları ile bağı bulunmakta ve bu bağ sebebiyle teberruk ve tevessülü kabul ettiği açıkça görölmektedir. İbn Teymiyye, Selefiyye ve Vehhâbîyye ise bunları şirk olarak kabul etmekte ve bu görüşleri benimseyenleri tekfir etmektedir. Habeşî'nin özellikle bu gruplara karşı tutumundan yola çıkıldığında, söylemlerinde Selefî zihniyeti eleştirdiği ancak kendisinin de Selefî zihin yapısıyla benzer bir zihniyete sahip olduğu görölmektedir. Ayrıca bu kişi ve grupların yaptığı gibi onları tekfir etmesi aslında onlarda eleştirdiği duruma bizzat kendisinin düştüğünü de göstermektedir.

Habeşî'den sonra da cemaatin Lübnan'ın sosyal ve siyasi yapısında etkili olduğu görölmektedir. Cemaat dünyanın çeşitli ülkelerinde taraftar toplamayı amaçlamakta, eğitim kurumları ve dernekler aracılığıyla takipçilerini arttırmaya çalışmaktadır. Beyrut'ta bulunan Global Üniversitesi cemaatin görüşlerini yayması ve taraftar toplaması için önemli bir alt yapı oluşturmaktadır. Türkiye'de cemaatin liderliğini yapan Hıdır Yeşilyurt'un bu üniversitede lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimlerini tamamladığı dikkate alındığında, cemaatin farklı ülkelerde taraftar toplaması açısından Global Üniversitesinin önemi ortaya çıkmaktadır. Hıdır Yeşilyurt'un doktora eğitimini tamamladığı 2011 yılı itibariyle cemaatin ülkemizde faaliyet göstermeye başladığı söylenebilir. Ayrıca Suriye ile iyi ilişkiler içerisinde olduğu görölen cemaatin, Suriye'de 2011 yılında başlayan iç savaştan dolayı ülkemize gelen mülteciler aracılığı ile Türkiye'ye yönelik faaliyetlerine daha da önem verdiği tarafımızca düşünülmektedir. Cemaatin yayın yaptığı kurumların ve derneklerinin kuruluş tarihlerine bakıldığında ülkemizde özellikle 2014 yılından sonra faaliyetlerini arttırdıkları görölmektedir. Cemaatin hedef kitlesini gençler oluşturduğu için sosyal medya, internet siteleri ve video paylaşım siteleri aracılığı ile fikirlerini bu kitleye ulaştırmaya çalıştıkları düşünüldüğünde, hedef kitlesine ulaşabilmek ve takipçilerini arttırabilmek amacıyla teknolojiyi aktif olarak kullandıkları sonucu ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak; Habeşîler Cemaatini, toplum içerisinde varlığını sürdüren şiddet yanlısı İslâmî gruplara bir alternatif olarak ortaya çıkmış-çıkartılmış, bulundukları

bölgelerde siyasi otoriteyle iyi ilişkiler içerisinde kalarak varlıklarını sürdüren, îtikadî ve fikhî konularda Ehl-i Sünnete bağlı kalarak aşırı söylemlerden uzak durmayı hedefleyen, Sünnî ve tasavvufî öğretileri içinde barındıran, Lübnan merkezli Çağdaş İslâmî bir grup olarak tanımlayabiliriz. Cemaatin Şîî ve Hıristiyanlara karşı takındığı hoşgörü tavrını Sünnîler arasında ortaya çıkan radikal İslâmî gruplara karşı takınmadığı dikkate alındığında; teorik olarak İslâmî ılımlığı vurgulayarak şiddet yanlısı eylemlerden ve siyasetten uzak durduklarını belirtseler de, uygulamada bu söylemlerine bağlı kalamadıkları sonucuna da ulaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Algar, Hamid, “Nakşibendiyye”, *DİA*, XXXII, ss. 335-342, İstanbul 2006.
- Aydın, Hüseyin, “Eş’arî’nin İrade, Kesb ve Yaratma Teorisi”, *İslâmî İlimler Dergisi*, 6/2, ss. 7-38, 2011.
- Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. Kartal, Hıdır, Bunları Biliyor muydunuz?, Akasya Yayıncılık, İstanbul 2018.
- Azamat, Nihat, “Kâdiriyye”, *DİA*, XXIV, ss. 131-136, İstanbul 2001.
- Büyükkara, Mehmet Ali, “Vehhâbîlik”, *DİA*, XLII, ss. 611-615, İstanbul 2012.
- DİA, “Lübnan”, *DİA*, c. XXVII, ss. 243-244, Ankara 2003.
- Ebû Hanîfe, Nu‘mân b. Sâbit, *el-Fıkhu’l Ekber*, çev. Hıdır Kartal, Akasya Yayıncılık, İstanbul 2017.
- el-Ceddi, Muhammed Mustafa, *Akidetu’l-Ahbâş (el-Hereriyye) Ard ve Nakd*, (Basılmamış YL Tezi), Câmiatu’l-İslâmîyye, Külliyyetu’l-Usli’d Dîn, Gazze 2001.
- el-Hererî, Habeşî, *Sarîhu’l-Beyân fi’r-Redd ala men Halefe’l-Kur’ân*, Dâru’l-Meşari’, Beyrut 2008.
- Erkal, Mehmet, “Arşın”, *DİA*, c. III, ss. 411-413, İstanbul 1991.
- Eş’arî, Alî b. İsmâîl b. Ebî Bişr İshâk b. Sâlim, *İlk Dönem İslam Mezhepleri*, çev. Mehmet Dalkılıç-Ömer Aydın, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2005.
- Hamzeh, A. Nizar- Dekmejian, R. Hrair, “A Sûfi Response to Political Islamism: Al-Ahbâsh of Lebanon”, *International Journal of Middle East Studies*, 2/28, ss. 217-229, Cambridge 1996.
- Hamzeh, A. Nizar, “Islamism in Lebanon: A Guide to the Groups”, *Middle East Quarterly*, 4/3, ss. 47-53, Philadelphia/ABD 1997.
- Hatoum, Leila, “Al-Ahbash Official Arrested in Hariri Assassination Plot”, *The Daily Star Lebanon News*, 28 Ekim 2005.
- Hererî, Habeşî, *Duru Sözlür*, çev. Hıdır Kartal, Akasya Yayıncılık, İstanbul 2018.
- Hererî, Habeşî, *Eş-Şerhu’l Kavîm Fî Halli el-Fâz es-Sırâtü’l- Mustakîm*, Dâri’l Meşari’, Beyrut 2004.
- Hererî, Habeşî, *Makâlâtü’s-Sünnîyye fî Keşfi Dalâlâti Ahmed ibn Teymiyye*, Dâri’l-Meşari’, Beyrut 2008.

Hererî, Habeşî, *Sırâtü'l- Müstakim*, Kısım'ı Ebhâs ve'd Dirâsâti'l İslâmîyye, Umman 2002.

<http://habesilerkimdir.com/> (Erişim: 28/11/2021).

<http://habesilerkimdir.com/2017/07/29/seyh-abdullahin-el-habesinin-hayati/> (Erişim: 18/10/2019).

<http://hidirkartal.com/> (Erişim: 28/11/2021).

<http://ravdader.com/hakkimizda/> (Erişim: 28/11/2021).

http://www.a7bash.com/book.php?action=book_cat&id=1 (Erişim: 08/11/2019).

<http://www.globaluniversity.live/> (Erişim: 24/11/2021).

<http://www.globaluniversity.live/pages/about/> (Erişim:09/05/2020).

<http://www.globaluniversity.live/pages/about/president/> (Erişim: 09/05/2020).

<http://www.harariyy.org/> (31.10.2019 23:51).

<http://www.vatandernegi.com/Vatan-Dernegi-Olarak-Vizyon-Misyon> (Erişim: 28/11/2021).

<https://aicpi.me/#leaders> (Erişim: 09/05/2020).

<https://en.wikipedia.org/wiki/Al-Ahbash> (Erişim: 09/05/2020).

<https://islam.ua/en/education/İslâmîc-university> (Erişim: 28/11/2021).

<https://islamboltv.com/> (Erişim: 28/11/2021).

<https://islamboltv.com/hidir-kartal/> (Erişim: 25/11/2021).

<https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-dogu-ve-korfez/lubnan/ulke-profil/genel-bilgiler> (Erişim: 09/05/2020).

<https://www.akasyayin.com/> (Erişim: 25/11/2021).

<https://www.akasyayin.com/> (Erişim: 25/11/2021).

<https://www.akasyayin.com/dergi/mevsim-dergisi> (Erişim: 27/11/2021).

<https://www.akasyayin.com/iki-mezhebe-gore-oruc-63> (Erişim 28/11/2021).

<https://www.akasyayin.com/-isr%C3%A2--ve-mir%C3%A2c-mucizesi-38> (Erişim: 28/11/2021).

<https://www.akasyayin.com/kurumsal/hakkimizda> (Erişim: 28/11/2021).

<https://www.akasyayin.com/yazarlarimiz/dr.-hidir-yesilyurt> (Erişim: 25/11/2021).

<https://www.britannica.com/biography/Haile-Selassie-I> (Erişim 27.11.2021).

<https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/oguz-celikkol/lubnan-secimlerinin-bolgesel-yansimalari-40831627> (Erişim: 09/05/2020).

<https://www.kitabun.net/> (Erişim: 28/11/2021).

https://www.manarulhudamag.com/about_us/ (Erişim: 09/05/2020).

https://www.meforum.org/meib/articles/0104_ld1.htm (Erişim: 07/05/2020).

<https://www.nidaa.fm/about/> (Erişim: 09/05/2020).

<https://www.youtube.com/c/%C4%B0slambolTV> (Erişim: 28/11/2021).

İnce, İrfan, “Ridde”, *DİA*, c. XXXI, ss. 88-91, İstanbul 2008.

Kabha, Mustafa-Erich, Haggai, “Al-Ahbash and Wahhabiyya: Interpretations of Islam”, *International Journal of Middle East Studies*, 38/4, ss. 519-538, Cambridge 2006.

Kalaycı, Mehmet, “Eşarilik”, *İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı*, ed. Hasan Onat-Sönmez Kutlu, Grafik Yayınları, Ankara 2018, ss. 397-412.

Karabağ, Metin Kasım, *Günümüz Radikal İslami Akımların Temelleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2012.

Karabiber, Namık Kemal, “Lübnan Merkezli Çağdaş İslâmî Bir Cemaat: Abdullâh el-Habeşî ve Habeşîler Cemaati”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 26, ss. 117-142, Şanlı Urfa 2011.

Kartal, Hıdır, *Allah Mekândan Münzezzetir*, Akasya Yayıncılık, İstanbul 2018.

Kartal, Hıdır, *Duru Sözler*, Akasya Yayıncılık, İstanbul 2018.

Kartal, Hıdır, *Muhtasar Haneî İlmihali*, Akasya Yayıncılık, İstanbul 2018.

Kartal, Hıdır, *Muhtasar Şafî İlmihali*, Akasya Yayıncılık, İstanbul 2018.

Kartal, Hıdır, *Oruç Kitabı*, Akasya Yayıncılık, İstanbul 2019.

Kazancı, Ahmet Lütfi, “Abdüddâr (Benî Abdüddâr)”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. I, , ss. 117, İstanbul 1988.

Kırca, Celal, “İbn Ya’mer”, *DİA*, XX, ss. 447-448, İstanbul 1999.

Kırca, Celal, “İbn Ya’mer”, *DİA*, XX, ss. 447-448, İstanbul 1999.

Koca, Ferhat, “İbn Teymiyye, Takıyyüddin”, *DİA*, XX, ss. 391-405, İstanbul 1999.

Kutlu, Sönmez, “Çağdaş Araştırmalarda Mezhepleri ve Selefilîği Anlamaya Dair Sorunlar”, *İslam’ın Hakikati ve Mezhep Sorunu* (27-28 Kasım 2015 Kelam Çalıştayı), ed. Mehmet Evkuran, ss. 139-152, Ankara 2016.

Kutlu, Sönmez, “Vehhabilik”, *İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı*, ed. Hasan Onat-Sönmez Kutlu, Grafik Yayınları, Ankara 2018, ss. 479-500.

Kutlu, Sönmez, *İmam Mâturîdî ve Maturidilik*, Otto Yayınları, Ankara 2018.

Kutlu, Sönmez, *Mezhepler Tarihine Giriş*, DEM Yay., İstanbul 2017.

Kutlu, Sönmez, *Selefilîğin Fikri Arka Planı İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler*, Otto Yayınları, Ankara 2016.

- Kutlu, Sönmez, *Tarihsel Din Söylemleri Üzerine Zihniyet Çözümlemeleri*, Otto Yayınları, Ankara 2020.
- Nassif, Daniel, “Ahbash”, *Middle East Intelligence Bulletin*, 3/4, Nisan 2001.
- Özler, Mevlüt, “Tevhîd”, *DİA*, c. XLI, ss. 18-20, İstanbul 2012.
- Öztürk, Levent, “Etiyopya II”, *DİA*, c. XI, ss. 491-496, İstanbul 1995.
- Özvarlı, Mehmet Sait, “İbn Teymiyye, Takiyüddin, İtikadî Görüşleri”, *DİA*, XX, ss. 405-413, İstanbul 1999.
- Rabil, Robert G., “Al-Ahbash”, *Guide to Islamist Movements*, ed. Barry Rubin, , ss. 322-323, London 2010.
- Seddon, David, “al-Ahbash”, *A Political and Economic Dictionary of the Midlle East*, Europa Publications, London-New York 2004.
- Sinanoğlu, Mustafa, “İman”, *DİA*, c. XXII, ss. 212-214, İstanbul 2000.
- Sinanoğlu, Mustafa, “İslam”, *DİA*, c. XXIII, ss. 1-2, İstanbul 2001.
- Sinanoğlu, Mustafa, “Küfür”, *DİA*, c. XXVI, ss. 533-536, İstanbul 2002.
- Sinanoğlu, Mustafa, “Şirk”, *DİA*, c. XXXIX, ss. 193-198, İstanbul 2010.
- Şehristânî (ö. 548/1153), Tâcüddîn Muhammed b. Abdilkerîm b. Ahmed, *el-Milel Ve'n-Nihal*, çev. Mustafa Öz, TYEKB Yay., İstanbul 2015.
- Tahralı, Mustafa, “Rifâîyye”, *DİA*, XXXV, s. 99, ss. 99-103, İstanbul 2008.
- Topuzoğlu, Tevfik Rüştü, “Ebü'l-Esved ed-Düelî”, *DİA*, X, ss. 311-313, İstanbul 1994;
- Topuzoğlu, Tevfik Rüştü, “Ebü'l-Esved ed-Düelî”, *DİA*, X, ss. 311-313, İstanbul 1994.
- Üzüm, İlyas, “Kaderiyye”, *DİA*, ss. 64-65. İstanbul 2001.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “Kader”, *DİA*, c. XXIV, ss. 58-63, İstanbul 2001.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “Kelâm”, (*DİA*), XXV, ss. 194-196, Ankara 2002.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “Vahdâniyet”, *DİA*, XLII, s. 428-429, ss. 428-430, İstanbul 2012.
- Yeşilyurt, Hıdır, *Behcetü'n Nazar*, Akasya Yayıncılık, İstanbul 2019.
- Yeşilyurt, Hıdır, *Muhkem ve Müteşâbih Ayetler*, Akasya Yayıncılık, İstanbul 2019.
- Yeşilyurt, Temel, “Rü'yetullah”, *DİA*, c. XXXV, ss. 311-314, İstanbul 2008.